

Kovács Eleonóra

ÉRZÉKELÉS

(Könyvismertető, filmnapló, jegyzet)

Kárpátaljai Magyar Könyvek
287.

Sorozatszerkesztő és felelős kiadó:
Dupka György

Készült a
Nemzeti Kulturális Alap támogatásával

© Kovács Eleonóra, 2020
© Intermix Kiadó, 2020

Borító fotó: Pixabay

Felelős szerkesztő: **Csordás László**
Borítóterv, műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt**
A könyv elektronikus változata:
www.kmmi.org.ua (Adattár, könyvek)

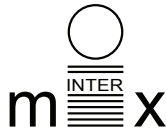
Készült a Shark Kft.-ben

ISBN 978-615-5757-20-4
ISSN 1022-0283

Kovács Eleonóra

ÉRZÉKELÉS

(Könyvismertető, filmnapló, jegyzet)

INTERMIX KIADÓ

Ungvár – Budapest

2020

ELŐSZÓ

A magyar nyelv értelmező szótára szerint az érzékelés az érzékszerveinkre ható jelenségek, folyamatok visszatükröződése a tudatunkban. Ebbe a gyűjteménybe azok a témakörök kerültek be, amelyek 2012-2020 között figyelmet (észrevételt, érzékelést) követeltek. A témakörök apróbb egységekre bonthatóak: múlt és közelmúlt, történelem és irodalom.

Az első fejezet írásai olyan kötetekről szólnak, amelyek szövege az emlékezés célját szolgálja (tanulmánykötet és kisregény írása). Az írás a tanulmánykötetek szerzői számára az emlékezés és emlékeztetés mechanizmusa. Ebben a fejezetben az írás az emlékezés eszközeként jelenik meg.

Az első fejezetben bejárjuk a helyszínt, ahol emlékezünk, a második fejezetben felsoroljuk azokat a témaköröket, amelyekre emlékezni muszáj.

A második fejezetben az írás, mint cselekvés kerül előtérbe: dr. Molnár Kálmán írta és szerkesztette a *Tábori Újság*ot, Kovács Kálmán írta a *Háborús naplót*, és közben az emlékeit rendszerezte.

Az emlékezés után a képzelet következik: a harmadik fejezetben filmnaplókat olvashatunk. Itt az írás az értelmező folyamat kísérlete.

A negyedik fejezetben a közelmúlt eseményeiről esik szó. A gyűjteményben szerepelnek azok a műhelynaplók és tudósítások, amelyek a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság (KVIT) műhelymunkáiról és rendezvényeiről szólnak a 2014-2019 közötti időszakban. Ezek az írások is egy folyamatot jelölnek: a KVIT létrejöttét, működését és változását szemléltetik. Azok az írások kerültek ebbe a fejezetbe, amelyek a KVIT-hez kapcsolódva jöttek létre. Itt az írás és alkotófolyamat kapcsolata kerül előtérbe: arról írok, hogy mások miről és hogyan írtak, mit mondtak az írásról.

A kötet alcíme: *könyvismertető, filmnapló, jegyzet*. Ebben a sorrendben következnek a szövegek, melyek az írás és emlékezés, cselekvés, értelmezés, alkotófolyamat viszonyrendszerét hangsúlyozhatják. Ezzel együtt a megismerés mint folyamat összetett, hosszú és mindenekelőtt türelmet igénylő jellegét érzékeltethetik.

I. MÚLT

BÚS DÜLEDÉKEKEN

(Zubánics László *Világok végein. Északkelet-Magyarország a XVI-XVIII. században: politika, gazdaság, kultúra* c. kötetéről)

2015-ben jelent meg Zubánics László *Világok végein. Északkelet-Magyarország a XVI-XVIII. században: politika, gazdaság, kultúra* c. munkája. A kötetben található tanulmányok témaköre és időhatára a honfoglalás korától a Rákóczi-szabadságharcig terjed. A földrajzi helyszínt tekintve a mai Kárpátaljáról van szó. Ungvár, Huszt, Beregszentmiklós, Munkács emelhető ki a helyszínek, a Hunyadi, Rákóczi, Dolhay, Homonnai Drugeth família pedig a családnevek tekintetében.

Az emlékezetnek helyszínekre van szüksége, írja Jan Assmann német vallástörténész¹. A helyszínek és személyek mozaikként illeszthetők egymáshoz, létrejön a teljes kép, amely csak egy részlet a mai Kárpátalja múltjából. Helyszíneként Huszt, Munkács, Ungvár jelenik meg.

A legrészletesebb leírást Huszt múltjával kapcsolatban olvashatjuk (11-56. old.). Múltja a gazdaság-, politika- és családtörténet egyes mozzanatai által válik világossá az olvasó számára. A vár 1556. évi ostroma kapcsán szemelvényt olvashatunk Forgách Ferenc történetíró munkájából. A múlt eseményeiről szóló elbeszélést (ebben a tanulmányban a politikatörténet kerül előtérbe) több alkalommal szakítja meg egy-egy korabeli szemtanútól származó szövegrészlet. Később a kötet szerzője ismét átveszi a fonalat, és folytatódik a vár tulajdonjogának változását tárgyaló történetmesélés. 1199-ben Imre király, 1773-ban II. József császár tett látogatást Huszton, ennek mozzanata foglalja keretbe a hajdani Máramaros vármegye egyik koronavárosának történetét.

A történelmi események közepétől induló (*A Hunyadiak vidékünkön*), olykor hirtelen befejezett történetmesélés (*A Homonnai Drugeth család és az ungvári gimnázium alapítólevele*) hiányérzetet

¹ Jan Assmann. *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. – Budapest: Atlantisz Könyvkiadó, 2004. – 40. old.

kelthet az olvasóban. Azonban, ha többször böngésszük a kiadványt, a kötetet alkotó szövegeket egy nagy elbeszélés kisebb darabjaiként, fejezeteiként is értelmezhetjük, és az előbbi felvetés értelmét veszíti. A teljes történet csak akkor bontakozik ki, ha a mozaikokat egymás mellé illesztjük. Ez lehetséges, ha háromszor olvassuk el a kötetet. Talán akkor is, ha egyszer, nagyon figyelmesen. A történet egésze (a kötet tartalma) a mai Kárpátalja múltjának *bizonyos* mozzanatait emeli ki, részletezi. Az általános, a tudomány szempontjából újat nem mondó, és a történelemkönyvekből ismert részletek háttérben maradnak (Hunyadi János (1407-1456) életútja, kormányzósága, a hosszú hadjárat, a várnai csata szélesebb értelemben vett következményei, Hunyadi Mátyás (1443-1490) trónralépése). A kötet alcímének megfelelően a gazdaságtörténet is helyet kap *A Hunyadiak vidékünkön* c. szövegben: a munkácsi uradalomhoz tartozó Lampertszásza mezőváros szabócéhének kiváltságait Hunyadi János 1446-ban, Lorántffy Zsuzsanna (1600-1660) 1653-ban erősítette meg. Ez a részlet a kiadvány gazdaságtörténeti vetületét gyarapítja. A kötet, tartalmát tekintve felvázol, nem elemez, érzékeltet, nem részletez; az olvasót további kutatásra buzdítja.

Az 1444. november 10-i várnai csatában kitűnt vitézségével Irholczi Mihály és Bogdán. Tettükért Hunyadi János 1448-ban Karácsonyfalvát, Bocskót és Kionkát adományozta számukra. Az 1444. évi várnai csatavesztés után Hunyadi János birtokolta Munkács várát és uradalmát. Huszthoz Hunyadi Mátyás neve kapcsolódik: 1460. november 11-én kiadott egy oklevelet, melyben Dolhay Ambrusnak kőház építését engedélyezi. A Hunyadi és a Dolhay család viszonyáról olvashatunk a továbbiakban. A családtörténet után kultúrtörténet következik: Göröcsöni Ambrus diák, Homonnai Drugeth Gáspár lantosa 1567-68 között históriás éneket írt Hunyadi Mátyás (1443-1490) tetteiről Bécs bevételéig, ebből a munkából olvashatunk részleteket a kiadványban.

Olykor szükségessé válik a részletes leírás, esetenként elemzés (erre példa lehet, amikor az 1568-as drinápolyi béke, valamint a speyeri egyezmény létrejöttének körülményeiről, valamint ennek következményeiről olvashatunk Huszt várának birtoklásával kapcsolatban a 24. oldalon).

A Rákóczi-szabadságharc kapcsán többet tudhatunk meg Esze Tamásról (1666-1708), a hegyaljai felkelésről, böngészhetjük az 1703. május 6-án kiadott brezáni kiáltvány szövegét, követhetjük a Rákóczi-szabadságharc kárpátaljai vonatkozású eseményeit: a dolhai csatát, Munkács sikertelen ostromát; itt megszakad a történet és a szerző Rákóczi valláspolitikáját tárgyalja.

A múlt eseményeiről (gazdaság-, politika-, családtörténet) szóló elbeszélést mindegyik tanulmányban (vagy fejezetben) megszakítja egy levélből vagy okiratból származó idézet. Ez első olvasásra megtörheti a szöveg egységét, nehezítheti annak megértését. Betekintést nyerhetünk a történelmi Bereg, Ung, Ugocsa, Máramaros vármegye múltjába. A leghangsúlyosabb Huszt, ezen kívül Ungvár, Munkács, Beregszentmiklós kerül előtérbe a helyszíneket tekintve. Politikátörténet, hogy az olvasó átlássa, hogyan cserélt gazdát a huszti vár; családtörténet, hogy kiderüljön, a Hunyadi és a Dolhay család hogyan egyezett meg a birtokaik határvonaláról.

A Petrőczy Kata Szidónia (1658-1708) költőnőről szóló tanulmányt Takáts Sándor *Régi magyar nagyasszonyok* c. munkájából vett idézettel nyitja, majd a Petrőczy család múltjának áttekintésével folytatja a szerző, és a költő életútjának ismertetésével zárja. A legérdekesebb részletek alighanem Petrőczy Kata Szidónia levelei, melyeket Teleki Mihályhoz, Thököly Imréhez, Ostrtosith Mátyásné Révay Kata Szidóniához, valamint Kruccsai Mártonhoz címzett. A leveleket értelmezve az özvegy nemes hölgy mindennapi életében felmerülő problémákra derül fény.

A nemesi családok vonatkozásában a birtokcsere és politikai élet kerül előtérbe. A helyszín és tér összeköti a Hunyadi és a Dolhay családot. Dolhay Mihály és Ambrus 1451-ben elcseréli Hunyadi Jánossal (1407-1456) Bereg vármegyei birtokát, Sarkadot, Makarját és Románpatakot Kereckére és Kusnicára. A Dolhay család birtokai így egy tömbbe kerülnek. Ez további bonyodalmakat okoz: 1456-ban Szilágyi Erzsébet pert indít Guthy Ország Mihály nádor ítélőszéke előtt azzal az indokkal, hogy sem ő, sem fia véleményét nem kérték ki a cserével kapcsolatban.

A személyek, helyszínek, kapcsolatrendszerek és érdekszférák elentéte, majd összekapcsolódása jellemzi a kötetet a fejezetek tartal-

mát tekintve. Ezáltal nyújt keresztmetszetet a múlttól. Egy a közös: a mai Kárpátalja területe.

A tanulmánykötet böngészése után az olvasó kutatni kezdhet, hogy több információt szerezhessen a kiadványból megismert személyek tetteiről, és azok következményeiről vidékünk múltját tekintve. Az olvasó keresi és megtalálja az összefüggéseket. Akár a bús dűledékeken is.

(Zubánics László: *Világok végein. Északkelet-Magyarország a XVI-XVIII. században: politika, gazdaság, kultúra.* – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2015. – 156 old.)

KÖZÖS MÚLT, FEHÉR FOLT

(A magyar-ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok” c. tanulmánykötetről)

A magyar-ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó fehér foltok című tanulmánykötetben szereplő munkák többsége az 1938-39 folyamán történt kárpátaljai eseményeket taglalja.

Botlik József *Ruszin vagy ukrán? Bródy András és Volosin Ágoston / Augusztin politikai pályájának összevetése* c. tanulmányában részletesen elemzi a két kárpátaljai közéleti személyiség és politikus tudományos, valamint politikai pályafutását. Bródy András (1895-1945) és Volosin Ágoston (1874-1945) politikai pályája 1938 októberében fonódott össze. 1938. október 11-én létrejött a Podkarpatszka Rusz Minisztertanácsa. Bródy András (aki az Autonóm Földműves Szövetség elnöke és a ruszin irányzat képviselője volt egy személyben) került a minisztertanács élére. Volosin Ágoston (az ukranofil irányzat képviselője) államtitkárként a szociális és gazdasági ügyekért volt felelős. Bródy András (1895-1946) miniszterelnököt 1938. október 26-án Prágában (a cseh-szlovák-ruszin közös minisztertanácsai ülésen való részvétel miatt utazott ide) hazaárulás vádjával letartóztatták. Ezek után az új kárpátaljai kormányfő Volosin Ágoston lett, aki 1939. március 14-én „rádióbeszédében kihirdette Kárpáti Ukrajna állami önállóságát” (23. old.).

Bánszki Hajnalka *Szlovákia és Kárpátalja 1938-39-ben. Hasonlóságok és különbségek* c. tanulmányában szó esik a cseh és a szlovák nemzet közötti egyesülési szándékról, mely megelőzte a Csehszlovák Köztársaság kikiáltását. Bánszki Hajnalka hangsúlyozza a Csehszlovák Köztársaság területén működő szlovák pártok (HLS, valamint SNS) autonómia-törekvéseit, melynek eredményeképpen 1938. október 6-án a prágai parlament elfogadta, hogy Szlovákia autonóm területté váljon. Ezen a ponton találkozik Botlik József és Bánszki Hajnalka írásának témaköre az időben: 1938. október 9-én alakította meg a Podkarpatszka Rusz kormányát Bródy András, akinek utódja később Volosin Ágoston lett. E két történelmi személy életének további ese-

ményeivel kapcsolatos a fõnt említett két dolgozat. Ezekbõl megtudhatjuk, hogy Volosin Ágoston 1939. március 15-én elhagyta Husztot. Prágában telepedett le, ahol aktív tudományos életet folytatott. Az NKVD egységei 1945. május 21-én másodszer is letartóztatták, majd Moszkvába szállították. „*A vallatások, a fizikai és morális megpróbáltatások következtében 1945. július 19-én elhunyt, életének 72. évében*” (33. old.). Bródy András a Podkarpatszka Rusz megszûnését követõen sem emigrált külföldre. 1944 novemberében a Kárpátalját megszálló 4. ukrán SZMERS alegységének parancsnoka elrendelte letartóztatását. Hazaárulással vádolták. Ügyében 1946. május 25-én hoztak ítéletet. Az ítélet végrehajtásának pontos idejét tekintve eltérõ adatok ismeretesek, de a tanulmány szerzõje szerint a pontos dátum és hely: 1946. december 7., Ungvár.

Korszun Alekszej *Bródy András és Volosin Ágoston politikai rehabilitálásának folyamatáról* c. tanulmányából kiderül, hogy a bûnvádi eljárás dokumentumanyagának felülvizsgálata alapján Bródy András az ellene felhozott vádpontokban nem volt bûnös. Errõl szól egy igazolás, mely 1989. november 9-én keletkezett. Bródy András és Volosin Ágoston politikai perének rehabilitációjára 1991-ben került sor. A szerzõ véleménye szerint a rehabilitációs események ebben az idõszakban „*bizonyítékul szolgáltak Ukrajna demokratikus fejlõdése visszafordíthatatlanságára, valamint felgyorsították a szovjet totalitárius rezsim bukását*” (39. old.).

A következõ írás a kötetben Zubánics László *XX. századi történelmünk hamisítói, avagy hogyan hamisítsunk történelmet?* c. tanulmánya. A *Novini Zakarpattya* c. újságban 1994. december 3-án megjelent cikk elemzése és a következtetések levonása keretbe foglalja a dolgozatot. A kereten belül található téma két részre osztható. Az elsõben dokumentumelemzés, a másodikban pedig az események elfogulatlan ismertetése történik. Az említett dokumentumok 1938 novemberében keletkeztek. Az Ukrán Sajtóiroda londoni, illetve brüsszeli kirendeltségének kiadványaiban megjelent cikkek a bécsi döntés következményeit tárgyalták. Ezen dokumentumok fordítását közölte a szerzõ. Zubánics László arra a következtetésre jut, hogy „*a versailles-i szerzõdéssel szemben a bécsi döntés egy etnikailag stabil határvonalat húzott*

meg, olyat, amely a még hamis képet mutató csehszlovák statisztikai adatok tükrében is helytálló” (11. old.). A tanulmány szerzőjének következtetései között szerepel az is, hogy „sem az Ukrán Sajtóiroda, sem pedig az angol lapok nem a hiteles népszámlálási adatokra hivatkoztak” (12. old.), ezért a munka végén a szerző felhívja a figyelmet a hiteles adatközlés fontosságára.

Az időrendi sorrendet továbbra is követve elérkezünk az 1938. október 5. – 1938. november 20. közötti időszak eseményeinek tárgyalásához. Bicsák Péter *A „Rongyos Gárda” harcai 1938-39 között* c. tanulmányában az említett fegyveres alakulat tevékenységét ismerteti. Fegyveres harc, röpiratok kiosztása, csata a derцени erdőben, kapituláció, diplomáciai tárgyalássorozat, a határvonalon átívelő kapcsolatok (a csehszlovák határvédelem ingerlése) – ezek az említett időszak jellemzői. Mindez 1938 novemberében ért véget. Az első bécsi döntés értelmében Ungvár, Munkács és Beregszász községe 1938. november 2-át követően visszakerült Magyarországhoz. Augusztin Volosin kormánya ekkor tette át székhelyét Ungvárról Husztra. Elkészült az ABA-terv, mely a Karpatszka Rusz területének felszabadítását tartalmazta, propagandatevékenység és forradalom kirobbantása révén. A terv megvalósítására irányuló törekvések 1938. november 20-án fejeződtek be. A folyamat 1939. március 15-én zárult le. Volosin az utolsó pillanatban kikiáltotta Kárpát-Ukrajna önállóságát, majd emigrált. A magyar seregek elfoglalták Kárpátalját, létrejött az új közigazgatási rendszer.

A további eseményeket Dupka György és Pahirja Olekszandr írásai alapján ismerhetjük meg. Pahirja Olekszandr *Kárpátalja problematikája az ukrán felszabadító mozgalom képviselői és a magyarországi katonai-politikai körök közötti tárgyalások tükrében (1943-1944)* c. dolgozatának célja az ukrán-magyar kapcsolatok feltárása. A tanulmány szerzője az Ukrán Nacionalista Szervezet (UNSZ) képviselőinek és az Ukrán Felkelő Hadseregnek (UFH) magyar katonai-politikai körökkel való 1943-44-es tárgyalásait vizsgálja. A szerző arra a következtetésre jut, hogy a három fél közötti párbeszéd a szovjet hadsereg közeledése miatt volt szükségszerű. Kárpátalja problémakörét a tárgyalásokon azért nem említették, mert ez a párbeszéd megszakadásához vezetett volna.

A kárpátaljai autonómia-törekvéseket időrendi sorrendbe állította és jellemezte Dupka György *Elvázott autonómia-törekvések Kárpátalján 1918-1992. Tézisek egy tanulmányból* c. munkájában. A szerző sorra veszi azokat az autonómia-törekvéseket és eredményeiket, melyeket már tárgyaltunk a fentiekben Volosin Ágoston életútjával kapcsolatban. Visszanyúl a korábbi eseményekhez és a későbbi időszakhoz is eljut, egészen a független Ukrajna korszakáig.

Dr. Tóth Mihály *Ukrajna nemzetiségpolitikája a jogalkotás és jogalkalmazás tükrében* c. tanulmányában két időszakot különít el az általa tárgyalt téma szempontjából: a függetlenedés folyamatának, valamint az önálló ukrán állam létezésének időszakát. Szót ejt a kisebbségi jogokkal kapcsolatos törvényekről, a nyelvtörvényről, valamint a Nyelvi Charta eredményeiről. Következtetése szerint, ami megfigyelhető Ukrajnában, az „*kisebbségvédelem helyett – államnemzet- és államvédelem a kisebbségektől és a kisebbségi nyelvektől*” (86. old.).

A tanulmánykötetben helyet kaptak olyan munkák is, melyek nem az 1938-39-es történelmi eseményekkel foglalkoznak. Az egyik ilyen jellegű írás Ukrajna külpolitikájának főbb irányvonalait taglalja. Megtudhatjuk, hogy a közép-európai együttműködés rendszerében Ukrajna miért nem vált a szomszédos országok egyenrangú partnerévé, valamint azt is, hogy ennek függvényében milyen lehetőségekkel bír az ország (Єва Киш: *Зовнішня політика України у центральноєвропейському регіоні*). Majd betekintést nyerhetünk abba a folyamatba, miként alakult Magyarország külpolitikája a rendszerváltást követően, és milyen következményekkel járt az ország számára a NATO-tagság, később az Európai Unióhoz való csatlakozás (Illár Krisztina: *Magyarország külpolitikája a rendszerváltástól napjainkig*). Olvashatunk egy tanulmányt, mely elénk tárja az első bécsi döntés meghozatalának körülményeit a diplomáciai levelezések és tárgyalások tükrében (Тімея Кулчар: *“Закарпатська карта” у планах європейських держав у 1938 році*).

A tanulmánykötet olvasása közben megismerkedhetünk a hajdani Ugocsa vármegye nemzetiségi viszonyainak részleteivel (Mihók Richárd: *Nemzetiségi viszonyok Ugocsa vármegyében*). Megtudhatjuk, hogy az említett területen bizonyos települések királyi adománylevelet kaptak, és azt is, hogy a lakosok miképpen éltek a kiváltságokkal.

A kötet két tanulmányt tartalmaz, mely Kárpátalja zsidó lakosságának történetével foglalkozik. Halász József *Ungvár lakossága a XVI-XIX. századokban* c. írásában beszámol az ungvári zsidó közösség hitbéli-, kulturális-, valamint társadalmi életének élénkítését szolgáló szervezetek létrejöttéről. A szerző szerint „a zsidók több évszázados jelenlétükkel kétségtelen a város lakosságának szerves részét képezték, és aktív részt vállaltak a helyi gazdasági és kulturális életben” (99. old.). Doma István *A kárpátaljai zsidóság XX. századi története* c. munkájában népszámlálási adatokra támaszkodva számol be a zsidó lakosság létszámáról, ismerteti az 1942-ben hozott zsidótörvények következményeit az Ungváron és Órdarmán élő zsidó családokra nézve.

Ez a gyűjtemény bizonyítja, hogy a helytörténeti jellegű kérdések felvetése ma is időszerű. A tanulmánykötet révén az eddig kevésbé ismert történelmi események olyan részletei kerültek előtérbe, melyek a *közös múlt* „fehér foltjai” helyett színes eseménysorozatok kiemelt mozzanataivá váltak.

(Zubánics László (szerk.): *A magyar-ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok”*. – Beregszász–Ungvár: Intermix Kiadó, 2011 – 189 old.)

ÖSSZECSAPÁS ÉS EGYESÍTÉS

(Vajda Barnabás *Hidegháború és európai integráció. Régi és új szempontok a 20. század második felének régi értelmezéséhez* c. kötetéről)

A történelmi objektivitás és az egy bizonyos múlt egyfajta ábrázolásának Johann Huizinga által részletezett szemlélete is eszembe jutott Vajda Barnabás monográfiájának olvasása közben. A kiadvány szerzője független nézőpontból, távolról szemléli a hidegháború folyamatát. A történelmi távlat szükséges az események független értékeléséhez. Az *egy bizonyos múlt* eszméje a korábbi hidegháború-szemlélettel való szembekerülés miatt merült fel bennem. Az előszóban olvashatjuk, hogy a hidegháború időszakában kimutatható jelenségek viszonyrendszerben kívánja vázolni és értelmezni a hidegháború folyamatát. Utóbbi kifejezés használata indokolt, kifejezheti a felismerést, mely szerint a történelem folyamatként is értelmezhető.

Vajda Barnabás felhívja a figyelmet arra, hogy az európai egységre törekvés nemcsak a hidegháború időszakában, hanem annak kontextusában keletkezett. Azt is elmondja, hogy ez a folyamat nem értelmezhető az európai kapcsolatok szempontjából. Hangsúlyt helyez a németkérdésre. Felmerülnek és megoldódnak ezek a kérdések. Vajda Barnabás szerint is érdemes gondolkodni arról, hogy változott és változhat a világpolitika 2014 után. A szerző által felvetett legizgalmasabb problémakörök közé tartozik az integráció és a globalizáció kapcsolata, valamint a *kormányköziség, nemzetekfelettség, személyes-nemzeti identitás, közösségi-európai identitás* fogalmának részletezése. A *kérdésfeltevés, kifejtés* kifejezés kézenfekvő a kötet tartalmának elemzése közben. A szerző a fejezetek címét kérdésként fogalmazza meg, majd a legapróbb részletre kiterjedő, a problémától függően időrendi, mindenekelőtt logikai sorrendben megalkotott választ ad. Az első fogalom a hidegháború, az utolsó a terror. Alapos munkára utal, hogy a hidegháború kifejezés meghatározásakor Vajda Barnabás kitekint az előzményekre, a fogalom meghatározását befolyásoló koncepciókra (hagyományos, revizionista, poszt-revizionista, korporatista, világrendszerbeli, poszt-strukturalis-

ta). Miután felvázolta, hogy miről van szó (hidegháború), megmutatja, mennyire nem egyértelmű, miben rejlik a lényege, aztán egy táblázat segítségével áttekinti a hidegháború korszakolásának lehetőségeit.

A következő jellegzetesség az épp aktuális probléma kutatási előzményének áttekintése. Hivatkozások által oldja fel ezt az úrt: leggyakrabban Békés Csaba, máskor Kalmár Melinda egy-egy munkájára hivatkozik. Összehasonlítja a témához kapcsolódó korábbi munkák megállapításait.

A kötet egyik kulcsszava lehetne a *nagyhatalmi kapcsolatok* is. A szerző arra törekszik, hogy szakítson az Európa-központú múltszemlélettel. Ezáltal arra bátorítja az olvasót, hogy távolabbra tekintsen Európa földrajzi határainál, és a *mi* (a hidegháborús fegyverkezési verseny lényege) és a *hogyan* (függ össze a dekolonizáció a hidegháborúval) kerüljön előtérbe.

Figyelmet helyez arra, miképpen hatott a nemzetközi kapcsolatok rendszerére 1945 után, hogy Nagy-Britannia és Franciaország elveszítette gyarmatait. A dekolonizáció folyamatát a hidegháború egyik tényezőjeként ismerteti: az általa előidézett politikai és gazdasági szempontból összetett folyamatot, a poszt-koloniális konfliktus lényegét is felvázolja.

A *hidegháború dinamikája* kapcsán nyomatékosítja, hogy a merevnek, statikusnak sejtetett 1945-1989 közötti időszak rejt magában némi dinamikát/mozgást; a korszak egyaránt mutatja a változás és az állandóság ismertetőjegyét, írja a szerző. A mozgás vagy inkább haladás példaként szemléltet olyan döntéseket, melyek korábbi irányelvekkel ellentétesek. Irán és Afganisztán esetében ebbe a tárgykörbe tartozik a külkapcsolatok változása Reza Pahlavi sah bukása után és Irán nukleáris programja a 2010-es évek elején.

A nagyhatalmak kül- és védelmi politikája személyi átfedésekkel együtt létezett, ami a statikus állapot jellemvonásaként is értelmezhető (Csou En-laj (1949-1976) a Kínai Népköztársaság miniszterelnöke volt 1949-1976 között, és ő volt a külügyminiszter is 1948-1958 között).

Meghatározó a németkérdéssel foglalkozó fejezet. Legalaposabban ezt akkor szemlélteti, amikor az ügyet Bevin brit külügyminiszter szavait idézi: „*a legrosszabb egy olyan megerősödött Németország lenne, amely közösséget vállal Oroszországgal, vagy annak uralma alatt áll*” (89.

old). Ezek után áttekinti a hidegháború alatt lezajlott német válságokat, történelmi fordulópontokat. Az első berlini válság (1948-1949), a két Németország létrejötte (1949), a kelet-berlini munkásfelkelés (1953), a hosszú német válság (1958-1961), a berlini fal leomlásához és Németország egyesüléséhez vezető események (1989-1990) kerülnek előtérbe.

Jelentős szerepet kap a nemzetközi szerződések hátterének és mi-benlétének ismertetése, melyek egyaránt befolyásolták Nyugat-Németország, valamint az alakulóban lévő európai integráció akkori jelenét és jövőjét (Dunkerque-i szerződés, Ruhr-statútum, Washingtoni egyezmények, Londoni ajánlások, Bonni szerződések, Berlin-konferencia, Párizsi szerződések). Ebben a fejezetben olvashatjuk az értelmezést, mely szerint az európai újjáépítésben Nyugat-Németország gazdasági teljesítménye elengedhetetlen volt. Miért történt így? Vajda szerint azért, mert „*a három nyugati nagyhatalom, de elsősorban az USA úgy akarta, hogy Nyugat-Németország gazdasági és politikai szempontból a Nyugat szerves részévé, egyúttal az USA szövetségesevé váljon. Ez nem jelentette azt, hogy a nyugati győzteseknek nem lettek volna konfliktusaik a nyugatnémetekkel*” (106. old.).

A németkérdés taglalása kulcsfontosságú, az NSZK és a nyugati hatalmak vonatkozásában kötött nemzetközi szerződések jelentőségének taglalása mérvadó a hidegháború folyamatának értelmezése szempontjából. Ettől is lebilincselőbb az utolsó három fejezet. Az európai identitás alapvető értékei, valamint az EU intézményrendszere, illetve a globalizáció és integráció kapcsolata kap helyet ezekben az egységekben. Leginkább az utóbbi témakör vet fel érdekes kérdéseket, magyarázhatnak kortárs jelenségeket, egy bizonyos értelmezési keretet nyújtva az általunk szemlélt események számára. Remélem, a gondolatmenet folytatódik, és idővel a mobilitási, technikai globalizáció, multikulturalitás témakörében olvashatunk hasonlóan problémafelvető és válaszadó monográfiát. Amíg megjelenik, marad az összecsapás és egységesülés folyamatának szkeptikus, mindenekelőtt objektív szemlélete.

(Vajda Barnabás: *Hidegháború és európai integráció. Régi és új szempontok a 20. század második felének történeti értelmezéséhez.* – Komárom: Selye János Egyetem Tanárképző Kara, 2015 – 172 old.)

FÁJÓ VALÓSÁG BARTHA GUSZTÁV KISREGÉNYÉBEN

(Bartha Gusztáv *Sajgás* c. művéről)

Témaként a kárpátaljai valóság, jelmondatként Móricz Zsigmond gondolata szolgált a szerző számára: „*Voltaképpen csak arról lehet írni, ami fáj.*”

A regény hét fejezetből áll. Cselekménye 1975-1986 között játszódik Kárpátalján. Főhősként a beszélő névvel és nyughatatlan természettel ellátott Valló Pétert ismerhetjük meg. A családfő, id. Valló Péter kizárólag borral a gyomrában képes problémamegoldásra gondolni. Valló Boris napközben a rokonok előtt szidja férjét, éjszakánként iszákosságának következményei elől menekül.

Valló Péter elsőként egy saját fekhelyről álmodik, melyet nem kell megosztania öccsével. Miután kívánsága teljesül, azt szeretné megtudni, miképpen válhatna gyorsan felnőtté. „*Annál mi sem egyszerűbb: annyi pénzt kell keresned, hogy eltartsd magad!*” (12. old.) – ad tanácsot Juci, a szomszédasszony.

Utóbbi személy hangsúlyos szerepet kap a Valló család életében: kölcsönt ad vagy segítséget nyújt, amikor szükséges. Irigykedve (a házára) és megvetéssel (a cselekedetei miatt) tekintenek rá a faluban. Juci így beszél a múltjáról: „*Mintha tehetnék arról, hogy beléptettek a pártba, kineveztek a kolhozban brigadérosnak! ... Leseptették velem a padlásokat – és akkor mi van? Ha nem én, megtette volna valaki más...*” (13. old.) Juci fiatalkorában Budapestre utazott, és egy szövögyárban vállalt munkát. Hazatérését követően a családja elutasította. Ezután kezdett a kolhozban dolgozni. „*Az aborában hültem ki, ott háltam a szénában hetekig, onnan jártam lázas betegen filléres napszámba: krumplit vájni, málét törni a nagygazdákhhoz, mert az én drága, kedves édesanyám a rédelyére se engedett fel, mikor hazajöttem Pestről. Köszönöm, mindenkinek mindent köszönök! Legfőképpen: bátyjaimnak a hazugságot, amivel kisémmiztek a vagyomból.*” (26. old.) Az orvos szívnagyobbást diagnosztizál Juci esetében. Amikor megtudja, így reagál: „*Mától konyakot vedelek, úri cigit szívok – tojok a világra!*” (26. old.)

Péter megfogadja a tanácsot: munkát vállal a kolhozban. A fizikai megterhelés miatt a tizenkét éves gyerek fáradékonná válik és gyengén teljesít az iskolában. A családnak elsőként a felnőtté válás kudarca miatt keletkezett problémára kell megoldást találnia. Ekkor Valló Péter borért szalajtja fiát, Boris cselekszik: orvosi vizsgálatra indul gyermekével. Az anyát a városban elmarasztalják. A szomszédasszony felajánlja segítségét. Közbenjárásának köszönhetően a szülők elkerülték a felelősségre vonást: a helyi vezetés elrendelte Péter átnevelését. A folyamat felügyelete Juci „pártfeladata” lesz.

A családban tapasztalható nyomás kedvezőtlenül hat Péterre. „*Juci iszik, alszik rá egy nagyot, nekem meg haza kell mennem ... a veszedelembe*” (27. old.) – gondolja Péter, amikor haza indul a szomszédból. Békét a családban nem talál: apja iszik, anyja menekül, öccse gyermek, ő magányos. A kudarccal vegyülő teljesítménykényszer, valamint Juci halálának feldolgozatlansága is hozzájárul Péter három hetes odesszai csavargásához. Ezt a következő idézet érzékelteti: „*Valami rettentően kezdett hiányozni az életéből, s bár körülírni sem tudta, nem hogy nevéen nevezni, de afelől nem volt kétsége, hogy az a valami létező dolog, s a körülötte élők birtokában van.*” (58. old.) Haragban a külvilággal és önmagával, három hetet tölt Odesszában, egyedül. Mindez a jellemén keveset változtat. A számonkérés elkerüli.

A harmadik konfliktust az alkohol hozza felszínre. Péter ebben az esetben is elkerüli a felelősségre vonást. Leendő apósától munkát kap a helyi *saslikozó*ban. Péternek megtetszik munkatársa, a csinos szakácsnő. Az alkoholfogyasztásra való hajlamon túl ez a második jellemvonás, mely megegyezik id. Valló Péter viselkedésmintájával. Ezt úgy is magyarázhatjuk, hogy az öregebb Valló valójában a főhős idősebb változata. Esetleg fordítva. A tiszta és naiv gyermekből felelőtlen kamasz (ellopta a család pénzét), alkoholt kedvelő legény (mámorában, a pletyka szerint, szegyenbe hozta Varga Pannit) és csalárd vőlegény lett.

A negyedik konfliktuspont egy Pétertől függetlenül kiinduló esemény következménye. Ez azt sugallhatja, hogy az események alakulása meghaladja az egyszerű ember erőfeszítéseit.

A kifejezések (abora, bádóg, bőrujjas, fejőnő), élethelyzetek (a közös vagyon saját érdekű megkárosítása, alkoholizmus), jellemvonások (tra-

péznadrágra áhítózó gyerek, aktív párttag) azt a korszakot mutatják be, melynek utórezgése ma is érzékelhetőek Kárpátalján. A regény rögzíti a Szovjetunió bomlási folyamata alatt tapasztalt társadalmi jelenségeket. Ezek közé tartozik az alkoholizmus, valamint a közös vagyon hanyag kezelése. „Pénzt csinált Vallóné a Jucival közös, feketeborssal és tehénvajjal folytatott seftből, pénzt a konzervgyárból kilopott cukorból, de a pénzkeresés igazi ízére akkor érzett rá, mikor id. Valló Péter fizetését téglában vették ki, s a feketén tovább adott téglá ezer darabonként 40 rubel tiszta nyereséget hozott.” (43. old.) A jelenséggel kapcsolatban Péter így érez: „az emberi nemtörődömség kártétele mellett Péter szomorúsága nagyon hamar el tudott törpülni. Olyannyira, hogy mire észrevette, már káromkodott, dühöngött: »Húsz, mit húsz: száz év alatt sem lehet helyreállítani, jóvátenni a rombolást!«” (79. old.)

Valló Péter lelkében a sajjással együtt tudatosul: képtelen változtatni az élethelyzetén. A kisregény utolsó gondolata magyarázza a történeteket és alátámasztja az első mondatot: „Nagy, nagyon nagy ürességet érzett ott, legbelül. Megmásíthatatlan, gyorsan cikázó, sajjó emlékképekké hullott szét egész addigi élete.” (112. old.)

Azok az emberek, akik Valló Péter kortársai lehetnek, velünk élnek, és kevés kivétellel hallgatnak, nem emlékeznek, nem szívesen beszélnek a múltról. Helyettük Bartha Gusztáv regénye mesél, a segítségével emlékezhetünk és olvashatunk még többet az 1975-1986 közötti időszakról.

(Bartha Gusztáv: *Sajjás*. – Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 2008. – 112 old.)

II. EMLÉKEZET

ADATOK, CSELEKEDTEK ÉS KÖVETKEZMÉNYEK

Marc Bloch (1886-1944) többek között arról írt *A történész mestersége* c. munkájában, hogy a kutató számára esztétikai örömet nyújt a folyamat, melynek során egy múltban megtörtént eseményt rekonstruál. Bloch szerint a kutató ebben a folyamatban jelenségeket magyaráz, a múltban élt ember cselekvése mögött lévő belső okot keresi, melynek eredménye a cselekmény, az esemény, amit lehet tanulmányozni és elemezni. Ez az esemény és cselekedet a korábban említett *belső ok* eredménye.

Marc Bloch úgy vélte, hogy a történelem az emberekről szóló tudomány. Az emberek egyszeri tetteiről szóló tudomány. Abban az értelemben egyszeri tett, hogy dr. Molnár Kálmán (1881-1961) egyszer, a múlt egy szakaszában (1914. október 4. – 1915. március 22. között) szerkesztette és írta a *Tábori Újságot* Przemyslben.

A történelem az emberek megváltoztathatatlan cselekedeteiről szól. A múltban megtörtént tetteket és azok következményeit nem lehet megváltoztatni. Ezeket a cselekvéseket csak értelmezni lehet.

Ebben a jegyzetben a múltban megtörtént cselekedetekkel foglalkozunk. Ezek a cselekedetek a következők:

1. a *Tábori Újság* szerkesztése, elrejtése, megtalálása, népszerűsítése;
2. a *Háborús napló* megírása;
3. a levelek, tankönyvek megőrzése.

Az első (a *Tábori Újság* szerkesztése) dr. Molnár Kálmán (1881-1961) jogász cselekedete. Ő foglalkozott először hangsúlyosan a *Tábori Újsággal* és Przemysl ostromával, írt Gyóni Gézáról (1884-1917) és a katonai tábori újságban megjelent versekről.

A második cselekedet (a *Háborús napló*) id. Kovács Kálmán (1872-1942) „volt orosz hadifogoly”¹ *naplóírása*. Itt a naplóírásra, mint cselekedetre és alkotófolyamatra gondolok. Pontosabban: az írásra,

---

¹ Így határozza meg saját magát a kéziratot fűzet egyik oldalán, amikor befejezi a Przemyslben töltött karácsony és a hadifogság eseményeinek verses elbeszélését.

mint munkafolyamatra, cselekedetre. Ez a cselekedet alkalmas lehet az egyén életében korábban megtörtént események felidézésére, rendszerezésére, értelmezésére. id. Kovács Kálmán (1872-1942) Szalókán született, 1914-15-ben katonai szolgálatot teljesített, 1915-1919 között hadifogságban volt, az általa írt kéziratos füzet² tartalma szerint 1919. augusztus 6-án érkezett Szalókára, itt élt 1942-ig.

A harmadik cselekedet nem köthető egyértelműen egy ember nevéhez. A falusi élettérben felhalmozódott levelek, bírósági iratok, tankönyvek megőrzése két személy nevéhez köthető: Varga Ida (1879-1970), aki id. Kovács Kálmán (1872-1942) házastársa volt, és Antal Ilona (1905-1995), aki ifj. Kovács Kálmán (1903-1945) felesége volt. Ők ketten őrizhették a leveleket, iratokat, melyek a múltjukhoz (a *Háborús napló* két lapja, a második világháború alatt keletkezett levelek) és jelenükhöz (például 1968-ban, a ház biztosításáról szóló igazolás) kapcsolódtak.

Varga Ida átélte és túlélte az első világháborút, aztán a másodikat is, férje halálát 1942-ben, fia eltűnését (1945-ben) és halálát. Az iratok 1970-ig egy karos láda belsejében voltak, ahová kártevő (egér) nem férhetett. 1970-ben, Varga Ida halála és az új lakóház felépítése után az iratok egy része a padlásra került a fekete ácsolt ládával együtt, amelyben edények voltak.

Antal Ilona bútorai közé tartozott egy fekete karos láda, ennek a belsejében maradtak ifj. Kovács Kálmán levelei, a New Yorkban élő rokonok levelei és fényképeik³. Antal Ilona és Varga Ida bútorai (karosláda és ácsolt láda) mélyén maradtak meg tehát a levelek. Ezekről a levelekről nem beszéltek a mindennapokban, de őrizték azokat. Fontosnak tarthatták, hogy megmaradjanak.

² A családtagok elbeszélése szerint a kéziratos füzet a szomszéd településre, Eszenybe került, mert házasságkötése után itt élt Rácz Józsefné Kovács Erzsébet, aki id. Kovács Kálmán unokája, ifj. Kovács Kálmán és Varga Ida lánya volt. Rácz Józsefné Kovács Erzsébettől elkérte a naplót Kovács Kálmán (aki id. Kovács Kálmán unokája volt), a kéziratot füzet Kisgejőcbe került. Gondos kezek megőrizték a naplót, és 2016-ban fotót készíthettem a füzetéről, köszönöm az ebben nyújtott segítséget Kovács Istvánnak.

³ Balogh János küldte a leveleket 1942-ig New Yorkból id. Kovács Kálmán számára. A levelek a szomszédos településre, Eszenybe érkeztek, ott lehetett a postahivatal. Balogh János felesége lehetett id. Kovács Kálmán egyik lánytestvére. Valószínűleg Balogh Erzsébettől van szó. Ezt a Kovács Péter halála után kezdődött per anyagából tudhatjuk meg. A gyámhivatal eljárást indított, melynek végén Bán Borbála (Kovács Péter házastársa) hivatalosan a (saját) gyermeki gyámja lett. Az egyik iratban felsorolják a gyermekek és örökösök nevét.

A leveleken kívül tankönyvek kerültek a megőrzésre szánt emlékek közé. A kiadványok tartalma is figyelemre és elemzésre érdemes művelődéstörténeti szempontból.

Ebben a részben a megtörtént cselekedetek (Przemysl ostroma, a *Tábori Újság* szerkesztése, elrejtése, megtalálása, népszerűsítése; a *Háborús napló* megírása) következményeivel is foglalkozunk.

Adatok és cselekedetek: ami az iratokból és a levelekből kiderül

A föld és a ház tulajdonjogát igazoló iratokból, és Kovács Péter gyermekei örökségére vonatkozó bírósági iratokból tudjuk meg, hogy Bán Miklós és Bacskai Mária szalókai lakos lánya volt Bán Borbála, aki Kovács Péter felesége lett. Gyermekeik: Kálmán, Erzsébet, József, Sára.

id. Kovács Kálmán testvérei közül József biztosan New Yorkban tartózkodott 1915. március 2-án. Erről egy meghatalmazás tanúskodik: Kovács József felhatalmazza özv. Kovács Péterné Bán Borbálát, hogy a szalókai szövetkezet pénztárában Kovács József nevére elhelyezett pénzüsszeget felvegye⁴.

id. Kovács Kálmán feleségül vette Varga Idát. Gyermekeik: Kálmán és Erzsébet.

id. Kovács Kálmán 1914-ben katonai szolgálatot teljesített. Przemysl erődjébe kerülhetett, 1915. március 22-én orosz hadifogságba került. 1919. augusztus 6-án érkezett Szalókára. Ezt az utóbbi dátumot a családban fennmaradt szóbeli hagyomány szerint a Kovács Kálmán által írt füzet, a szakirodalom szerint vegyes típusú kéziratos füzet szövege alapján lehet leírni. id. Kovács Kálmán 1942-ben halt meg. Erről a sírköve tanúskodik. Egy fénykép maradt, amelyen szerepel.⁵

ifj. Kovács Kálmán (1903-1945) 1942-ben már házas volt: Antal Ilonát (1905-1995) vette feleségül. Gyermekeik: Kálmán (1929-2003), Ilonka (1933-1941), Géza (1942). Kovács Kálmán (1903-1945) neve felkerült a második világháború ideje alatt elhunyt szalókai lakosoknak emléket állító emlékműre. Levelei szerint Magyarországon,

⁴ a kiadvány végén a 2. és 3. sz. mellékletben látható a meghatalmazás fotója.

⁵ a kiadvány végén a 20. sz. mellékletben található a csoportkép, melyen az említett személyek láthatóak.

Székesfehérvár mellett esett orosz hadifogságba. Sógora, Antal Béla (1902-1956) is hadifogsába került, ő hazatért és hozta a halálhírt.

Varga Ida 1970 őszén halt meg. Hagyatéka: egy fekete színű ácsolt láda, benne több köteg régi irat.

Antal Ilona 1995. november 7-én hunyt el. Hagyatéka: karos láda, faragott szekrény, a neve kezdőbetűit tartalmazó szőtt zsák, terítő, kendő, több levélsomag.

Az iratokból és a levelekből több tény kiderül id. Kovács Kálmán életrajzairól. Ezeket a tényeket tágabb nézőpontból kell szemlélni: egy település (Szalóka) és egy nagyobb terület (a mai Kárpátalja) történetének vonatkozásában. Erre ennek a résznek a tartalma nem tesz kísérletet.

Az első írásban Przemysl ostroma, a másodikban a *Tábori Újság* kiadása, a harmadikban a kéziratos füzet fogalma, a negyedikben egy kéziratos füzet tartalma kerül előtérbe. Ezek az írások hangsúlyt helyezhetnek az írott szövegek jelenlétére egy falusi élettérben, Antal Ilona és Varga Ida otthonában.

Cselekedetek: Przemysl ostroma

Az 1914-18 között lezajlott első világháború megváltoztatta a korabeli Európa országait a politikai, gazdasági, társadalmi és szociális vonatkozásban.

Az első világháború következményeit taglalva beszélhetünk történelmi korszakhatárról, a hadviselés átalakulásáról, a társadalmi-politikai folyamatok felgyorsulásáról.

Tomka Béla *Az első világháború mint történelmi korszakhatár* c. esszéjében elkülöníti az első világháború helyét a korábbi és későbbi háborúk között, a nagy háború történelmi korszakok definiálásában betöltött szerepéről ír⁶.

Tomka Béla a háború új kultúrájáról beszél, ezt a kifejezést a lakosság erőszakra való kulturális mobilizációjával, valamint a fent említett háborús gyakorlattal hozza összefüggésbe. Mire gondol

⁶ Tomka Béla (szerk.). *Az első világháború következményei Magyarországon*. – Budapest: Országgyűlés Hivatala, 2015 – 15. old.

konkrétan? „A kormányok hatékony eszközökkel rendelkeztek a háborús információk eltorzítására, s – a tömegsajtó korában – ezek széles körű terjesztésére.”⁷

Ez a katonai jelentőségű hírek cenzúrázását rejtette. 1914-ben a német hadseregben egy sajtóval foglalkozó tiszt dolgozott, 1916-ban több mint ezer.

Az első világháború változást hozott a harci technológiák alkalmazásában. 1915-ben a védekező németek Ypernnél alkalmazták először a harci gázt, ami egyszerre mutatja a hadviselés barbarizálódását, valamint a harcoló felek törekvését az áhított siker elérésére⁸.

Pollmann Ferenc hadtörténész kitér a hadviselés további átalakulására:

- repülőgépek katonai célú alkalmazása, légi felderítés;
- erősebb motorok beépítése, a teherbíró képesség és a sebesség növelése;
- fedélzeti fegyverek felszerelése.

Az Antant végleges győzelmének fontos összetevője volt a tankok és harci repülőgépek összehangolt alkalmazása.

Néhány szó Przemysl ostromáról

Przemysl a mai Lengyelország déli részén, a San folyó partján helyezkedik el.⁹ Przemysl a Monarchia egyik fontos erődje volt az első világháborúban.

1914 augusztusában az orosz hadsereg betört a központi hatalmak országaiba. Lemberg elesett. Ezt követően Przemysl kiemelkedő szerepet kapott: a központi hatalmak védelmi vonalának legfontosabb pontja lett, mert a város bevételel megnyílt volna az út a Kárpátok hágói és a magyar Alföld felé.

⁷ Tomka Béla (szerk.). *Az első világháború következményei Magyarországon.* – Budapest: Országgyűlés Hivatala, 2015 – 15. old

⁸ Tomka Béla (szerk.). *Az első világháború következményei Magyarországon.* – Budapest: Országgyűlés Hivatala, 2015 – 50. old.

⁹ Koordinátái: é. sz. 49° 47', k. h. 22° 46'. Krakkótól keletre, Lembergől nyugatra, Lublintól délre, Ungvártól északra található.

Az erőd első ostroma 1914. szeptember 17-én kezdődött. Az orosz 3. hadsereg vezetője Radko Dimitriev (1859-1918) tábornok¹⁰ volt. Az erődrendszert 126 000 katona védte Kusmanek Hermann (1860-1934) vezetésével.¹¹ A védelmet a 23. szegedi népfelkelő hadosztály, a 97. népfelkelő dandár, az osztrák 108. landstrum dandár, a 6. népfelkelő huszárosztály, a 34. landstrum gyalogezred, valamint Lemberg védelmének megmaradt része látta el.

A második ostrom 1914. november 9-én kezdődött. Andrej Nyikolajevics Szelivanov, a 11. hadsereg parancsnoka vezette az ostromot. A korábbtól eltérő vezető és taktika: az orosz sereg nem támadott. Várakozó álláspontra helyezkedett, ami sajnos eredményes volt. A két ostrom között eltelt idő alatt a védők nem kaptak elegendő utánpótlást. Dr. Molnár Kálmán megjegyzi, hogy a város teljes lakosságát sem sikerült evakuálni, emiatt 30 000 fő ellátásáról is a hadseregnek kellett gondoskodnia. 1915. március 17-19-én történt egy kitörési kísérlet, mely kudarcot vallott. A hadvezetés a felettesekkel egyeztetve döntött az erődrendszer feladásáról, melyre 1914. március 23-án került sor. A katonák fogságba kerültek.

„Przemysl várának védelme főleg két szempontból tarthat számot a közérdeklődésre. Először azért, mert a négy évig tartó világháborúban a teljesen körülzárt várak közül Przemysl vára volt az egyedüli, melyet az ostromló nem tudott fegyverrel, hanem csak kiéheztetéssel elfoglalni. Másodszor pedig azért, mert Przemysl várának ezen a világháborúban páratlan szerepe és dicsősége kilenczted részben magyar csapatok hősiességének és vitézségének folyománya, miért is Przemysl védelmének dicsősége magyar dicsőség és Przemysl megtartásának érdeme magyar érdem”
12 – írta Schweitzer István 1925-ben az erődrendszer ostromáról.

¹⁰ Radko Dimitriev (1859-1918) bolgár tábornok, a bolgár hadsereg vezérkarának vezetője 1901-1907 között, az orosz hadsereg tábornoka az első világháborúban. Részt vett a szerb-bolgár háborúban (1885), az első (1912-1913) és a második balkáni háborúban (1913). 1915 tavaszán Galícia területén az orosz 3. hadsereg irányítója volt az osztrákokkal szemben, a Gorlice-Tarnow vonalon. Feladatahoz tartozott az orosz vonalak tartása a 11. és 12. hadsereg támadásának megújulásáig Bukovinában, a Kárpátokon keresztül, Magyarország felé.

¹¹ Hermann Kusmanek von Burgneustätten (1860-1934) osztrák katona, vezérezredes. 1876-1879 között a Bécsi Katonai Akadémián tanult. Przemysl ostroma idején az erődrendszer parancsnoka volt. Az orosz erők feltartása, a lembergi ütközet (1914. augusztus 29. – 1914. szeptember 6.) után megmaradt osztrák-magyar csapatok visszavonulásának biztosítása volt a feladata.

¹² Schweitzer István: *Przemysl védelmének rövid ismertetése. Hadtörténelmi szemelvények az első világháborúból.* 1925. 188. old. [Elektronikus hozzáférés] http://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MEVH_Egyebek_HadtortenelmiSzemelvényekVHBoI_1925/?pg=187&layout=s&qquery=SZO%3D%28przemysl%29 [a hozzáférés dátuma: 2015. november 30.]

„A szeptember 6-11. között tartó második lebergi vagy a grodek-rawaruskai csatát a kezdetben győztes osztrák-magyar seregeink kénytelenek félbeszakítani és visszavonulni a Kárpátok gerincére, mert az 1. hadsereget augusztus 26 – szeptember 10-ig az orosz 4.9. és 5. hadsereg visszavonulásra kényszerítette a San folyó irányába. Szeptember 11: általános visszavonulás. Elveszett Galícia nagy része, továbbá Bukovina is. Csak Przemysl erődjé állt ellen. Szeptember 15-én körülzárta a 3. orosz hadsereg” – olvashatjuk Przemysl körülzárásának előzményeit¹³ Pintér István írásában.

Tehát: a második lebergi csatát követően az osztrák–magyar haderő visszavonulásra kényszerült. Przemysl feladata a visszavonuló seregeket követő 3. orosz hadsereg feltartóztatása volt.

Przemysl védelmében

„A védő csapatok augusztus közepe táján fokozatosan érkeztek a várba. A m. kir. 97. népf. dand. (kassai 9., miskolczi 10., munkácsi 11., besztercebányai 16. népf. ezdek) Weeber vezérőrnagy (tábornok) parnoksága alatt a vár déli körleteiből a 3. hads. parnokság alá rendeltettek s mint ilyenek, aug. 25-én Lembergnek útba indítottak. ... A npf. dand. igen megritkult csapatai szept. 15-én értek a várba...”¹⁴ – olvashatunk Nónay Dezső munkájában a védelmet alkotó egységekről.

A védők létszámával kapcsolatban Nónay Dezső 130 000 ember jelenlétéről és három hónapra elegendő élelem meglétéről ír.¹⁵ Schweitzer István szerint 120 000 védőről beszélhetünk.¹⁶

¹³ Pintér István. *Emlékezés Przemysl elestének 90. évfordulóján.* – Honismeret, 2005/6., 35. old. [Elektronikus hozzáférés] http://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Honismeret_2005/?query=SZO%3D%28%20przemysl%29&pg=687&layout=s [a hozzáférés dátuma: 2015. november 30.]

¹⁴ Nónay Dezső. *A volt m. kir. szegedi 5. honvéd gyalogezred a világháborúban.* – Budapest: VIII. Kálvária tér 18., 1931. – 62. old. [Elektronikus hozzáférés] // http://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MEVH_AlakulatTort_076/?pg=0&layout=s [a hozzáférés dátuma: 2015. november 30.]

¹⁵ Nónay Dezső. *A volt m. kir. szegedi 5. honvéd gyalogezred a világháborúban.* – Budapest: VIII. Kálvária tér 18., 1931. – 62. old. [Elektronikus hozzáférés] // http://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MEVH_AlakulatTort_076/?pg=0&layout=s [a hozzáférés dátuma: 2015. november 30.]

¹⁶ Schweitzer István. *Przemysl védelmének rövid ismertetése.* Hadtörténelmi szemelvények az első világháborúból. – Budapest: Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó R.T., 1925. – 193. old. [Elektronikus hozzáférés] // http://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MEVH_Egyebek_HadtortenelmiSzemelyekVHbol_1925/?pg=187&layout=s&query=SZO%3D%28przemysl%29 [a hozzáférés dátuma: 2015. november 30.]

A bécsi főparancsnokság 1915 februárjában értesítette Kusmanek Hermann: nincs esély az erődrendszer felmentésére. Mivel nem volt elegendő élelmiszer, egy sikertelen kitörési kísérlet után, 1915. március 22-én a tábornok a kapitulációt választotta. Az erődrendszer védői hadifogságba kerültek.

Az ostrom hat hónapig tartott, 115 000 cári katona halt meg, 110 000 védő került hadifogságba. 1915 júniusában Mackensen német tábornok offenzívája miatt Oroszország kiűrtette Galíciát. Przemysl visszakerült a monarchia hadseregéhez.¹⁷

---

¹⁷ Tarján M. Tamás. *1915. március 22. Przemysl erődje orosz kézre kerül.* [Elektronikus hozzáférés] // http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1915_marcius_22_przemysl_erodje_orosz_kezre_kerul/ [a hozzáférés dátuma: 2020. április 24.]

ADALÉKOK AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚS TÁBORI ÚJSÁG TÖRTÉNETÉHEZ

Az első világháború idején megjelent katonai tábori újságok jellegzetességeiről és a Przemysłben megjelent *Tábori Újság* megjelenésének sajátosságairól lesz szó ebben az írásban.

A katonai sajtó mint műfaj

Mathia Károly (1902-1961) a magyar nyelvű katonai tábori újságok vagy harctéri újságok történetében a következő szakaszokat különítette el:

- 1705-1848
- 1848-49
- 1849-1870
- 1870-1914

A tábori lapokban hadijelentések, hírek, tudósítások, az olvasók által beküldött versek, rajzok is helyet kaptak.

A propagandatevékenység bővülése

1917 elején a német külügyminisztérium katonai osztályán Kép- és Filmhivatalt hoztak létre, 1918 elején Angliában Információs Minisztérium (Ministry of Information) alakult meg.

Az ellenséges katonaság által civilek ellen elkövetett erőszak bemutatása is a propaganda része volt. Szükség volt-e erre?

Pollmann Ferenc válasza:

„A propagandának célt és értelmet kellett adnia a háborúhoz: el kellett érnie, hogy a saját katonák készek legyenek életük feláldozásával is harcolni az ellenséges katonák ellen. Ennek érdekében meg kellett mutatnia, hogy a saját részről vívott háború igazságos, ellenben a másik fél részéről igazságtalan; hogy a saját részről vívott háború pusztán védekező jellegű, ellenben a másik fél az agresszor; hogy a saját katonák a harc közben hősiessen, de mindenkor a hadviselés szabályait betartva, lovagiasan harcolnak, ellenben a másik oldalon gyáva, a hadijogot rendszeresen lábbal tipró,

kegyetlen és brutális fenevadak állnak. Mindez természetesen azzal járt, hogy a valósághoz a propaganda egyáltalán nem ragaszkodott, azokat szabadon alakította, sőt a nyilvánvaló hazugságoktól sem riadt vissza.”¹

1914-ben öt folyóirat, 1916-ban huszonhat, 1917-ben huszonhárom, 1918-ban négy új folyóirat létezett a harctéren. Az első világháború idején a következő katonai tábori újságokat ismerjük: *Kilences Honvédek*, *10-es Honvéd*, *Szatmári Honvédek*, *16-os Honvéd Lap*, *Vilmos Bakák Lapja*, *Ludwig baka*.

Az *Isozói Tárogató* c. újság a magyar királyi 4. népfelkelő gyalogezred V. zászlóaljának kiadványa volt. Ebben Ady Endre, Gárdonyi Géza, Kosztolányi Dezső írásai is megjelentek.

A magyar királyi 19. honvéd gyalogezred *Fokos* c. lapja havonta egyszer jelent meg.² A tábori újságok munkatársainak nehéz volt magyar betűt és magyar nyomdászt találni Przemyslben.³

Tábori újságok az első világháború idején⁴

Hadseregek tábori újságai:		Hadosztályok tábori újságai:		Ezredek tábori újságai:	
Front	József főherceg vezérezredes arcvonalparancsnoksága.	Tábori Újság	M. kir. 23. honvéd gyaloghadosztály	A Négyes Honvédek Háborús Lapja	M. kir. négyes honvéd gyalogezred
Tábori Posta	1917 július elején a román harctéren.	Képes Hadiújság	a cs. és kir. 32. gyaloghadosztály	Isonzó menti Tárogató	M. kir. 4. népfelkelő gyalogezred V. zászlóalj

¹ Tomka Béla (szerk.). *Az első világháború következményei Magyarországon*. – Budapest: Országgyűlés Hivatala, 2015 – 51. old.

² Papp Dezső. *A Przemysli Tábori Újság története*. – Hadtörténelem, 1997/2., 65. old.

³ Lukács József. *Tábori újságok az 1914-18. évi háborúban*. – Magyar Katonai Szemle, 1941 (11. évfolyam, 4. negyedév), 453. old.

⁴ Lukács József. *Tábori újságok az 1914-18. évi háborúban*. – Magyar Katonai Szemle, 1941 (11. évfolyam, 4. negyedév), 453. old.

Soldaten Zeitung	A cs. és kir. 2. hadsereg	Hadi Ujság	M. kir. 51. honvéd gyalog- had- osztály	9-es Honvéd	M. kir. 9. honvéd gyalozezred
A cs. és kir. 3. Had- sereg Tábori Ujságja	A cs. és kir. 3. hadsereg			Szatmári Honvédek	M. kir. 12. honvéd gyalozezred
A cs. és kir. 4. Had- sereg Tábori Ujságja	A cs. és kir. 4. hadsereg			16-os Honvéd	M. kir. 16. honvéd gyalozezred
				Wlaiko és Vidéke	M. kir. 17. népfelkelő gyalog- ezred.
				Nép- felkelő	
				Fokos	M. kir. 19. honvéd gyalozezred
				Cibo	M. kir. 29. honvéd gyalozezred
				„30”-Asok	M. kir. 30. honvéd gyalozezred
				Dicső Lapok	Tábori posta, a száma ugyanaz, mint a 30-asoknál M. kir. 19. honvéd gyalozezred

		Ludwig Baka	A cs. és kir. 65. gyalozezred
		Manilova	A cs. és kir. 85. gyalozezred
		Neueste Nachrich- ten	nincs

1. sz. táblázat.
Tábori újságok az első világháború idején

A harctéri újságok jellemzői

Ezeket az újságokat a harctéren szerkesztették és egy hadtápterületi város nyomdájában vagy a tábori nyomdában nyomtatták, esetleg a harctéren írták kézzel vagy írógéppel. A harctéri újságok többnyelvű kiadványok vagy közlemények lehetnek.

A tábori újságokban tudósítás, hadijelentés, az olvasók által beküldött vers, műkritika, humoros írás, illusztráció kapott helyet.

A Tábori Újság szerkesztője: dr. Molnár Kálmán

A *Tábori Újság* szerkesztője dr. Molnár Kálmán (1881-1961) tartalékos hadnagy volt. 1881-ben született Nagyváradon. Berlinben, Heidelbergben és Párizsban folytatott jogi tanulmányokat. 1907-ben az egri érseki akadémián a magyar közjog tanára lett. 1914-15-ben Przemyslnél teljesített katonai szolgálatot. Ebben az időszakban szerkesztette a *Tábori Újságot*.

Miután hazatért a hadifogságból, folytatta munkáját jogászként. Ezen kívül írt a *Przemyslnben töltött időszakról, a Tábori Újságról, Gyóni Géza (1884-1917) költészetéről*.

1920. január 9-én kérte, hogy 1920. július 1-től helyezték át a megüresedett jogtörténeti, egyházjogi tanszékre, nyugalmazott rendes tanár minőségben.

1925-től a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Közjogi Tanszékének munkatársa volt.

1936-tól tagja volt az Országos Felsőoktatási Tanács Jog- és Közgazdaságtudományi Osztályának.

1937-ben a Dunántúli Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R. T. igazgatósági elnökévé választották. A pécsi Erzsébet Tudományegyetem Jog- És Államtudományi Karának dékáni tisztségét két alkalommal, az 1929-30. tanévben, és az 1941-42. tanévben töltötte be. 1927-ben a Szent István Akadémia rendes tagjává, 1942-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották.

Akadémiai székfoglaló előadását 1944 márciusában tartotta *A magyar király törvénykihirdetési joga történeti kialakulásában* címmel.

1944-ben a nyilasok a nagykanizsai internálótáborba zárták.

1945. november 11-i hatállyal a budapesti egyetem közjogi tanszékére helyezték át, ténylegesen a következő tanév kezdetétől oktatott Budapesten.

1948-ban nyugállományba kényszerült.

1949 novemberében megfosztották akadémiai levelező tagságától.

1961. március 29-én halt meg.⁵

Az MTA 1989. évi közgyűlése a megfosztó határozatot megsemmisítette.

Művei: *Esküdszékünk, Döntvényeink jogi természete, Nemzetiségi kérdés, Magyar közjog, Parlamenti illem.*

Többek között dr. Molnár Kálmánnak köszönhető, hogy több magyarországi közgyűjtemény is őriz a *Tábori Újság* számaiból összeállított egy-egy teljes sorozatot.⁶

Tények a *Tábori Újságról*

A Przemyszlben kiadott *Tábori Újság* a magyar királyi 23. honvéd gyaloghadosztály lapja volt. Sokat tudhatunk a lapról, mert sok példánya megmaradt. Mindkettőben szerepe volt dr. Molnár Kálmánnak, a lap

⁵ Ádám Antal. *Molnár Kálmán, a közjogtudomány akadémikusa.* – Magyar Tudomány, 1992/2., 237. old.

⁶ Tóth Orsolya. *A przemysli erődben megjelent tábori újságok, 1914-1915.* – Hadtörténelmi Közlemények, 2016/3., 764. old.

szerkesztőjének, aki Przemysl feladása előtt egy pincében elrejtette a lap összes számát. A hadifogság után, 1918-ban visszatért és kiásta a pincéből az elrejtett újságokat. Egyet a Hadtörténeti Intézet Könyvtárának, egy sorozatot a Magyar Nemzeti Múzeumnak adományozott. Több írásában emlékezett Przemysl ostromára és a *Tábori Újságra*.

A *Tábori Újság* 1914. október 4. – 1915. március 22. között jelent meg Przemyslben. A terjedelme két nyomtatott oldal, ára négy fillér volt az előfizetők számára, tíz fillér volt azok számára, akik nem voltak előfizetők az újságnak. Az újság magyar nyelven jelent meg. Két oldal volt a terjedelme, 24x8 cm volt a lap mérete.⁷

A *Tábori Újság* megjelentetésének okai

Az okok közé tartozott az információhiány csökkentése és a hiteles belső tájékoztatás megjelenése.⁸ Lukács József szerint a harctéri újság az ellenséges propaganda ellensúlyozása és a vitézi eszmények ébrentartása miatt vált szükségessé.⁹ Tóthi Gábor két fő okot különít el:

1. belső tájékoztatás;
2. a harci morál növelése.

Ezen belül: külső és belső propaganda. A külső propagandában az ellenségről írtak rosszat, a belső propagandában a harcostársaikról jót.

A *Tábori Újság* megjelentetésének ötlete

Az 1914 őszen Przemysl környékén kialakult rendkívüli körülmények miatt, az erődben szolgáló 12000 magyar katona számára szükséges volt egy információforrás, ahonnan tájékozódhattak a külvilágban zajló eseményekről: egy forrás, ami hozzájárul a „harci kedv” fenntartásához, és egy forrás, ami szórakoztatja az olvasókat. Erre azért volt szükség, mert miután az erőd ostromzár alá került, kevés információ érkezett a külvilágból. Levelet vagy újságot csak az erődben szerencsé-

⁷ Papp Dezső. *A Przemysli Tábori Újság története*. – Honvédségi Szemle, 1997/10., 71. old.

⁸ Tóthi Gábor. *Magyar katonai sajtó az első világháborúban*. – Honvédségi Szemle, 2004/2., 88. old.

⁹ Tóthi Gábor. *Magyar katonai sajtó az első világháborúban*. – Honvédségi Szemle, 2004/1., 88. old.

sen leszálló repülőgépek vittek. A katonák többsége nem jutott elegendő információhoz. Amihez mégis, ahhoz is csak megkésve, lassan.

A várparancsnokságon volt távíró, ezen keresztül érkeztek a hírek Przemyslbe. A távíron kapott híreket a várparancsnokság vezérkari osztályán összegezték. Az eligazítás során ezeket felolvasták az alárendelt parancsnokságok tisztjei számára. A tisztek jegyzetet készítettek, annak tartalmát továbbították. Ebből látható, hogy az információ lassan terjedt.

1914 szeptember végén megjelent a *Kriegsnachrichten (Hadi Tudósítások)* c. tábori újság. Német nyelven olvasható lett a nyilvánosságra hozható táviratok szövege. A lengyel lakosság számára lengyelre is lefordították.

A magyar nyelvű katonaság nem értette a német és a lengyel szöveget. Ezért szükség volt egy magyar nyelvű lapra. Ennek ötlete 1914. október 3-án a magyar királyi 23. gyaloghadosztály tisztí étkezdéjében merült fel. Dr. Molnár Kálmán tartalékos hadnagy magára vállalta a felelősséget az újságért, és megszerezte a várparancsnokság engedélyét.

A *Tábori Újság* szerkesztősége Przemyslben, a vasúti pályaudvaron, később a Royal szálloda egyik szobájában kapott helyet. Két nyomdában is nyomtatták: Rosenfeld M. G., majd Knoller Hirsch nyomdájában.

Az újság csak hétfőnként nem jelent meg. Az első számokból 600 darabot nyomtattak. 1915. február 4-én jelent meg a 100. szám 4400 példányban. Összesen 141 szám jelent meg a *Tábori Újság*ból. A *Tábori Újság* tartalmát tekintve: vezércikk, hadi hírek, vers, a harcban kitüntetettek névsora alkotta a tartalmat.

A *Tábori Újság* megjelenésének sajátosságai

Az információhiány csökkentése és a hiteles belső tájékoztatás megjelenése miatt volt szükség a *Tábori Újságra*.¹⁰ Ezzel együtt az újság hiteles információforrást jelentett a körülzárt erődrendszerben szolgálatot teljesítő emberek számára, akik levelet nem kaptak, csak annyit tudtak meg a külvilág eseményeiről, amennyit a *Tábori Újság*ban olvashattak.

¹⁰ Tóthi Gábor. *Magyar katonai sajtó az első világháborúban*. – Honvédségi Szemle, 2004/2., 102. old.

Az újság nyomtatása során nehézséget jelentett az ékezetes betűk hiánya. Nem volt magyar ábécé, csak lengyel, és a lengyel betűkről le kellett fűrészelni az ékezetet.

Az újság minden nap este hétkor jelent meg, kivéve a hétfőt. Miután megjelent, a tábori postaszolgálat küldöncei vitték el gyalog az alakulatokhoz, csapatokhoz. Több ember megállt a magyarul tudók körül, és hallgatták a felolvasást.

A hétköznapi élet eseményeiről, az ostromlott erődrendszeren belüli mindennapi életről, a katonai szolgálatot teljesítő emberek mindennapjairól tudhattak meg többet a *Tábori Újság* olvasói. Ezen kívül az aktuális hadi eseményekről is tudósított az újság.

A *Tábori Újság* tartalma

A *Tábori Újság* mindegyik száma vezércikkkel kezdődött, ezt a *Hadi Hírek* követte. A rovat információit a *Kriegsnachrichten* vagy *Hadi tudósítások* c. német nyelvű, szintén az erődrendszerben megjelenő tábori újságból vették át.

Az 1914 októberében megjelent lapszámok¹¹ olvasása után kiderül: mindegyik lapban helyet kapott a hadi tudósítás, ezen a rovaton belül akadt a Przemysl környékén zajló harcokról szóló hír is. Az októberi lapszámok pozitív hadi hírekről tudósítanak, nincs szó jelentősebb vereségről. A verset beküldő katonák hangulata harcias, az *Apróságok* c. rovat történetei pedig a katonai hősiességet állítják előtérbe.

Az *Aranykönyv* c. rovatban a várőrség tagjainak kitüntetéseiről lehetett olvasni. A vár feladása előtt az összes iratot megsemmisítették. Később a kitüntetések és előléptetések elismerésénél az *Aranykönyv* tartalma bizonyíték volt egy kiemelkedő tett esetében, indokolhatott egy kitüntetést.¹² Ennek azért van szerepe, mert az erődrendszer feladása előtt minden hivatalos dokumentumot megsemmisítettek.

A *Tábori Újság*nak két betiltott lapszáma is volt. Mindkét esetben a vezércikk tartalma miatt nem engedélyezték a lap terjesztését. Visszavonták a lapot, és újra kinyomtatták. Az 1914. november 1-jén

¹¹ Tábori Újság. - Przemysl: Rosenfeld M. G. 1914-1915. - Országos Széchenyi Könyvtár, FM3 10664

¹² Papp Dezső: *A Przemysli Tábori Újság története.* – Hadtörténelem, 1997/2., 79. old.

megjelent eredeti szám vezércikke arról szól, hogy Kiskunhalasról Przemyslbe látogatott volna negyvennégy éves anyja. Vonattal utaztak. A vendégek híre felkavarta volna a katonák hangulatát. Helyette Várnai Dezső őrmester *Hősök sírján* c. írása kapott helyet. A többi közlemény megmaradt.

Az 1914. november 17-én megjelent 35. is betiltott szám volt. A vezércikk címe: *Orosz fogság*. Egy orosz röplap szövegét közölték, és a röplap szövegére írt választ is olvashatták. A 35. szám végül úgy jelent meg, hogy csak a röplap szövegére írt választ közölték¹³.

A *Tábori Újság* 1915. március 22-ig jelent meg. A 141. lapszám volt az utolsó. Kusmanek Hermann gyalogsági tábornok táviratban engedélyt kért a vár feladására. Az újság utolsó száma közölte a távirat szövegét.

Ezek után megsemmisítették a hadianyagot és az irattárat. A *Tábori Újság* példányszámai megmaradtak, mert elrejtették azokat. Az 1960-as évek elején a Dworski u. 4. szám alatti házban felújítást végeztek. Ekkor találták meg az elrejtett iratanyagot Jan Rozanski helytörténész szerint¹⁴. Ezen kívül dr. Molnár Kálmán is beszámolt róla, hogy 1918-ban, a hadifogság után Magyarországra vitte, és a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának adományozta a *Tábori Újság* egy teljes sorozatát¹⁵.

A harctéri újságok megjelentetésének célja az volt, hogy az otthonuktól távol lévő katonák anyanyelvükön olvassanak, információt kapjanak a frontvonalon kívül zajló eseményekről.

---

¹³ Tóth Orsolya. *A Przemysli erődben megjelent tábori újságok, 1914-15.* – Hadtörténelmi Közlemények, 2016/3., 765. old.

¹⁴ Tóthi Gábor. *Magyar katonai sajtó az első világháborúban.* – Honvédségi Szemle, 2004/2., 93. old.

¹⁵ Tóthi Gábor. *Magyar katonai sajtó az első világháborúban.* – Honvédségi Szemle, 2004/2., 93. old.

EGY KÉZIRATOS FÜZET TARTALMA

Az előző írásban Przemysł ostromáról, és az erődben kiadott *Tábori Újság* megjelenésének körülményeiről volt szó. Ebben pedig egy olyan kéziratot tartalmával foglalkozunk, amelyben szó esik Przemysł ostromáról és az 1914. évi karácsonyról Przemysłben. Ezen kívül olvashatunk részletet, az erődrendszer feladását követő hadifogságról és a hadifogságból való hazatérésről.

A népi írásbeliség emlékei régóta foglalkoztatják a néprajztudomány művelőit. A „népi írásbeliség (vagy a paraszti írásbeliség) fogalmához tartozik minden alkalmi és rendszeres feljegyzés (felirat, verses, ill. prózai írás), amelyet különböző céllal, általában csak maguknak, ritkábban nagyobb közösség számára, a megőrzés igényével írtak”.¹ A kutatók a népi írásbeliség eredményei közé tartozó kéziratot füzeteket többféleképpen csoportosítják:

- a keletkezés módja szerint;
- tartalmi szempont szerint;
- írásantropológiai-kommunikációelméleti szempontból;
- a keletkezés helye szerint.
- funkcionális szempontból.

Az 1981-ben kiadott *Magyar Néprajzi Lexikon*ban a keletkezés módja szerint csoportosították a kéziratot füzeteket: az egyik csoportba a másolatok, a másik csoportba az eredeti írások tartoznak.

Ujváry Zoltán tartalmi szempont szerint csoportosít: külön csoportba sorolja a kéziratot gyűjteményeket, a másik csoportba a népi versírók saját verseit tartalmazó kéziratot gyűjteményeket. Keszeg Vilmos írásantropológiai-kommunikációelméleti szempontból a kéziratot füzetek közé sorolja a daloskönyveket, verseskönyveket, katonakönyveket, szakácskönyveket, ember-és állatorvosló kéziratot könyveket stb. A másik csoportba a vőfélykönyveket, gyászjelentő lapokat, emlékverseket, táncrendeket, leveleket, népi verselők alkalmi verseit, naplókat, élettörténeteket, halottbúcsúztatókat, végrendeleteket, sír-

¹ Ortutay Gyula (főszerk.). *Magyar Néprajzi Lexikon*. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1981., 183-184. old. [Elektronikus hozzáférés] https://adtpplus.arcanum.hu/hu/view/NeprajziLexikon_4/?pg=184&layout=s&qquery=n%C3%A9pi%20k%C3%A9ziratok%20%C3%BCzet [a hozzáférés dátuma: 2020. április 28.]

feliratokat, helytörténeti írásokat.² A három szemléletmód az alábbi táblázatban látható.

A Magyar Néprajzi Lexikon szerint:		Ujváry Zoltán nézőpontja:		Keszeg Vilmos szemléletmódja:	
kéziratos könyvek		Kéziratos könyvek:	Paraszt-költők, népi vers-írók saját verseit tartalmazó kéziratos gyűjteménye	Kéziratos könyvek:	vőfély-könyv
eredeti	másolat				
levél	daloskönyv	dalgyűjtemények, daloskönyvek		daloskönyv	gyászjelentő lap
verses levél	katona-könyv	egyházi vonatkozású (templomi, temetési énekek)		katona-könyv	emlékvers
napló	vőfélykönyv	lakodalmi és vőfélyversek		szakács-könyv	táncrend
krónika		apróbb alkalmi köszöntők és emlékversek		ember- és állatorvosló kéziratos könyv	levél
önéletrajz				ima- és vallásos énekgyűjtemény	népi verselők alkalmi versei
				méhész-könyv	napló
				vegyes tartalmú füzet	élettörténet halottbúcsúztató, végrendelet helytörténeti írások

2. sz. táblázat

A kéziratos füzetek csoportosításának háromféle szemléletmódja

² Tóth Arnold. *19. századi magyar kéziratos vőfélykönyvek és a népi írásbeliség.* – Etnographia, 2013/ 2., 156. old.

A keletkezés módja szerint elsődleges és gyűjtés útján keletkezett kéziratos énekeskönyveket különíthetünk el. A keletkezés helye szerint is lehet csoportosítani a kéziratos füzeteket. A Kárpátalján fellelhető népi kéziratos füzetekkel kapcsolatos kutatások eredményeivel egy másik írásban foglalkozom majd. Ebben a szövegben csak a háború témájához köthető imádságokat emelem ki elemzés nélkül.

Funkcionális szempontból egyházi, világi és vegyes (omniárium) kéziratos füzeteket különítenek el.³

A 2. sz. táblázat alapján elmondható, hogy az id. Kovács Kálmán (1872-1942) által írt *Háborús napló* a vegyes tartalmú kéziratos füzetek csoportjába sorolható.⁴

A Háborús napló szerzőjének életútja

Kovács Kálmán (1872-1942) Szalókan született. Édesapja Kovács Péter, édesanyja Bán Borbála volt. Házastársa Varga Ida lett. Gyermekük: Kálmán és Erzsébet.

1914 szeptemberében vonult be katonai szolgálatra. Przemysl erődjébe került. Túlélte az ostromot, 1915. március 22-én az erődöt feladták, társaival együtt orosz hadifogságba került. A fogságból a *Háborús napló* szerint 1919. augusztus 6-án hazatért. Családjával 1942-ig élt Szalókan. Sírhelye szülőfalujában, a szalócai köztemetőben található. 1942-ből maradt egy bírósági értesítés, melyben egy ungvári jegyző arra kéri az özvegyet, Varga Idát, hogy jelenjen meg a bíróságon a hagyaték rendezése ügyében.

A Háborús napló tartalma

A vegyes típusú kéziratos füzet szerzője nem írja le, mi az írása célja. A füzet szerzője a saját nevét többször rögzíti (Kovács Kálmán, Hodzsent,⁵ itt a dátumot is jelöli: 1919. február 20., és a háborús emlékeket tárgyaló szövegegység végén: *Kovács Kálmán volt orosz hadifogoly*). Ezek közül érdekes a *volt* szó: már nem hadifogoly. Saját életének lezárt szakaszáról

³ Tóth Arnold. *19. századi magyar kéziratos vöfélykönyvek és a népi írásbeliség*. – Etnographia, 2013/ 2., 182. old.

⁴ A családtagok úgy tudják, hogy a kéziratos füzet tartalmát id. Kovács Kálmán (1872-1942) jegyezte le.

⁵ A város neve 1939-ig Hodzsent volt, 1992-ig Leninabad, később Hudzsand. Tádzsikisztán második legnagyobb városa.

ír, amikor összefoglalja a hazautat. Egy családi fényépen az egyik keze csonkának tűnik. Erről nem ír a szövegben. Arról sem esik szó, hogy lelkiileg mit tapasztalt a katonai szolgálat és a fogság ideje alatt. Lehetőséges, hogy a lelki teherről (a családjától és az általa ismert emberektől távol, fogolyként, ellenséges katonaként) képtelen beszélni, nincsenek szavai, amelyekkel ezeket az érzéseket kifejezheti.

A hazaútról szóló rész nem tintával, hanem ceruzával íródott, emiatt a betűk sötétebbek, a szöveg könnyebben olvasható.

A kéziratos füzetben olvasható versek egy ideális katona nézőpontjából beszélnek: a katona az édesanyjára gondol, hiányzik a családja, gúnyolja a fogvatartóit.

A hazaút elbeszélése közben az elbeszélő csak a tényeket mondja el: mikor melyik városban jártak. Hézagos ez a rész, a szöveg hangulata teljesen ellentétes a versek hangulatával, itt csak tények vannak, nincs eszme. A füzet végén egyházi énekek és imádságok olvashatóak.

A szöveg által részletesebben megjelenített helyszínek: Przemysl, Hudzsand. További helyszínek: Kazalinszk, Orenburg, Jamburg, Lipsce, Regensburg, Plattling, Munkács. Ezekben a városokon csak átutazott, egyszer említi őket.

A füzet szerzőjének neve többször szerepel a szövegben. Ezen kívül Rác József nevét lehet olvasni, aki a családtagok elmondása szerint Kovács Erzsébet férje volt, és 1956-ban hunyt el a szomszédos településen, Eszenyben.

A kéziratos füzetben több dátumot találunk: az egyik dátum 1917. november 30., a másik 1919. február 20., ezen kívül a Babér: 1915. március 21.

A kéziratos füzet szerkesztésére utaló jel: a néhány sorral lejjebb közzölt verstördék esetében megszámozták a versszakokat, ez megkönnyítette a sorrend rekonstruálását.

*

Az említett falusi élettérben a kéziratos füzet négy oldala maradt meg. A négyből csak három oldal olvasható, a negyedik közepe maradt meg, a lap széle kopott, nem látszik a tinta. Ezekben a hadifogolyélet mindennapjairól olvashatunk.

A forrásközlés során a helyesírást nem javítom, így jobban látszik, hogyan írt a szerző: a leggyakoribb helyesírási hiba a hosszú és a rövid magánhangzók használatára vonatkozik (*bódit* – *bódit*, *gyógyit* – *gyógyít* helyett, *szine* – *színe* helyett). Ezen kívül a szavak egybe- és különírása esetén jelenik meg helyesírási hiba. Ez az értelmezést nem hátráltatja. A rímek miatt néha a hiányos sorvég (mert megkopott a papír) is kitalálható: *kaptunk* – *laktunk*, de itt *eleget ettünk* a szó jelentése).

A következő versrészlet olvasható a kéziratos füzet töredékében:

„(...) *Fekete a színe és illata bódit*
Borogatás képpen talán jól is gyógyit
VI. *Vacsorára pedig meleg vizet kaptunk*
Csak kóstolni kellett nyomban jól is lak (tunk)
Olyan volt a színe mint az eső víz
Volt legalább tíz de annál több íz
VII. *Reggel fél keltünk készen volt a (csája)*
Szép piros volt a színe, s mi csak rá ...
Lassan inni kezdtük mert éhesek (...)
VIII. *Csája után pedig jól fegyverke (ztünk)*
Zöld nyárfa ágakkal sepreget (tünk)
Volt itt annyi piszok mint a
Nem volt takarítva talán 30 é(ve)
IX. *Mikor ki pucoltuk jött a másik munka*
Dolgozni vittek ki minket a vasútra
Le rakattak velünk ócska spier fákat
A milyent nállunk csak tüzre használnak
X. *Ment a munka szépen még meg is dicsértek*
És egy napra 25 kopeket ígértek
Földet deszkát hordtunk és sineket raktunk
De a fizetésből egy vasat sem kaptunk
XI. *És így teltek lassan a szomorú napok*
Napok után hetek, majd pedig holnapok
(...) az ételünk csak káposzta és kása
(...) volt ennek soha semmi változása
XII. *Ejnye; majd ki hagytam (.....)*

Megérkezett egyszer az oroszok (...)
 Az a hal; amelynek nincs a (...)
 Ezzel él az orosz vele együtt (...)
 XIII. Ez a sóban ázott fej nélk ... (...)
 Oljan portéka mit meg nem (...)
 Még hozzá (...) főztek
 Szegény magyar bakák hányni alig győztek.
 XIV. Sok-sok panasz ment az orosz tábornokhoz
 Nem vagyunk mi szokva ilyen koszthoz
 Hiszen ez a hal lé egészen harasó
 XV. Az oroszoknál a harasó oly szó,
 Mintha nálunk azt mondjuk finom vagy jó
 Beszéd közben gyakran oda toldják
 XVI. Hát még az a „higyi” azt jelenti gyere
 Sokat is hallottuk egye meg a fene
 Ilyen szót a muszka⁶ olyakor olykor ordit
 Ha dolgozni kell meni a pricsról le fordit.⁷
 XII. De most már fel hagyok ezzel a nótá ... (...)⁸
 Nem bővitem versem az orosz szótár (ral)
 Végül eszem tokja téged megdicsér
 És egy búcsúzó strófa diktálásra k (...)”⁹

A lap másik oldala, amelyen a vers folytatása olvasható lenne, hiányzik. A vers töredéke olvasható:

„(...) eképpen a mit itt leirtam
 (...) meg, de másképen nem birtam
 (...) mellett az ész nem diktálhat
 (...) olvasó többet nem kívánhat

*dzsent. November:30. 1917*¹⁰

⁶ eredetileg ez a szó szerepel. Valaki tintával lefestette ezt a szót, és ceruzával az orosz szót írta a lapra. A két kézírás eltérő.

⁷ a helyesírást nem javítom.

⁸ nótával – ez a szó lehet, de a szó vége elmosódott.

⁹ a lapon elmosódott szó a *kér* szó lehet.

¹⁰ Hudzsand lehet, ez a város ma Tadzsiszkisztán második legnagyobb városa.

A lap halványabb tintával és nagyobb betűkkel (emiatt egy kicsit eltérő kézírással) egy új téma és új réteg kezdődik:

*„(...) ország hű magyar fíjui
Háboruba el kell nekünk menn(i)
Háborúba fogjúl kellett esni
Itt kellett a szép hazánkat hagyni ottan
Bár maradtam volna végig
De az embert ... vezérlík
Társaim közt sójom szárnya ...
Oda hagytam szép magyar hazámat
Földiek hogyha mentek haza
Menyetek be az anyám lakására
Mondjátok hogy könyét ne öncse
Mert fíjának kedvez a szerencse
Ha tudná hogy mij nyomorban élek
Meg hasadna a szíve szegénynek”*

A vers alatt elmosódva: Kovács Kálmán. A kéziratot füzet szerzője az írással rögzíti a folyamatot, amit átél, az aláírással hangsúlyozza, ki az, aki átéli a rögzített történetet. *„A kézírás már maga identifikáló karakterrel rendelkezik. Ezt hitelesíti, fokozza a név, a monogram, az aláírás jelenléte”.*¹¹

A többi oldal a család egy másik tagjánál van. Ezt a négy oldalt örizte Varga Ida és Antal Ilona.

*

A füzet első oldalán az orosz ábécé olvasható. Erősen látszódo írásjelek, valószínű, hogy későbbi betoldás. Talán a napló első oldala a fogásban üresen maradt. Ezt támasztja alá a bejegyzés: ifj. RácZ József, 1956. Kovács Géza szerint 1956-ban halt meg Kovács Erzsébet férje, RácZ József, erre utal a bejegyzés, melyet Kovács Kálmán özvegye, Varga Ida vagy menyé, Antal Ilona írhatott a füzetbe.

¹¹ Tóth Arnold. *19. századi magyar kéziratok válfélykönyvek és a népi írásbeliség.* – Etnographia, 2013/ 2., 177. old.

A kéziratos füzet sajátosságai közé tartozik, hogy tartalma több rétegből tevődik össze. Az egyik réteget a nótaszöveg, a másodikat a hadifogság elbeszélése (*Szomorú sorsunk hadifogságban* kezdetű vers), a harmadikat a *Tábori Újság* szövegrészlete, a negyediket az *1914. év Karácsonya* kezdetű vers, az ötödiket a hadifogság idejének és helyszíneinek rövid, vázlatos (és rím nélküli) elbeszélése (a rögzítés kényszere tűnik ki ebből) szolgáltatja. Az utóbb említett tartalmi egység lezárul azzal a gesztussal, hogy a kéziratos füzet szerzője leírja: *Kovács Kálmán volt orosz hadifogoly.*

A kéziratos füzet végén imádságok olvashatóak. Ebben az esetben a kézírás egy kicsit eltér az előző résztől. A tinta ugyanolyan színű. A kézírás rendezettebb: könnyen olvasható betűket láthatunk.

Az imádságok között szerepelnek reggeli és esti imádságok. Ezen kívül a háború témája is megjelenik: *Imádság háború idején*, *Bajtársért való ima*. Az élet mulandósága miatti félelem is jelen van az egyik imádság témájában: *Haldoklóért való fohász*.

Nehéz megállapítani, hogy az imádságok mikor kerültek a füzetbe. Valószínűleg későbbi betoldásról van szó. Úgy tűnhet, hogy az imádságok kézírása esetében az *a*, *o* betűk kerekébb formájúak, a háborús események taglalásakor szálkásabbak. A tények megállapítását nehezíti, hogy a dalok és imádságok esetében nem találunk a bejegyzés idejére vonatkozó dátumot.

A fenti probléma ellenére a kéziratos füzet értéket közvetít nemcsak a múltban történt események elmesélése révén, hanem azáltal is, hogy hiteles képet mutat a háborús mindennapok eseményeit tekintve. A katonakönyv sajátosságai (a katonaelet eseményeinek, jellemző alakjainak verses formában való rögzítése, katonatréfák, nóták gyűjteménye, a katonai szolgálat egyéb fejleményei)¹² megtalálhatóak a *Háborús napló* szövegében.

A hazaút állomásait idealisztikus szemléletmód nélkül, olykor ténszerűen írja le a napló szerzője. Ez a szövegegység ellentétben áll a kéziratos füzet más szövegegységeivel: a verses formában elmesélt történettel és az imádságok szövegével.

¹² Simon Károly. „Ezekkel szolgáltam a császárt”. „Gefrájter Kolomon Csizmadia 1902 Beli öreg vitéz” két katonakönyvének emlékeztető lapjai. – Honismeret, 1994/2., 75. old.

Száz év alatt egy lakóházban több irat keletkezik: születési és halálzási anyakönyvi kivonatok, a lakóház és földterület tulajdonjogát igazoló iratok. Összegyűjthetjük és rendszerezhetjük ezeket, melyek sokat elárulnak a tulajdonosuk életútjáról. *Az emlékezés és az emlékek megőrzése is a leszármazottak közös feladata és közös öröksége lehet.*

A továbbiakban a helyesírási hibák javítás nélkül közlünk részletet a kéziratos füzetből. A vegyes típusú kéziratos füzet tartalmi egységeiből azokat a részleteket választottuk, amelyek Przemysl ostromához, a hadifogsághoz és a háborúhoz kötődnek. Betekintést nyújtunk a kéziratos füzetben olvasható imádságok szövegeibe, de nem térünk ki az imádságok tartalmi és szerkezeti elemzésére, és a kárpátaljai kéziratos füzetekben fellelhető archaikus imádságok kutatásával kapcsolatos előzményekre és eredményekre.

KOVÁCS KÁLMÁN: HÁBORÚS NAPLÓ

(részletek)

Dr Giöczel: III/22-én Rendkívülli kiadás

Premisli. Ó felsége köszönete Kúsmanek Herman gyalogsági tábornok, várparancsnok. Március 19-én Katonái útján a következő táviratot intéztette Öfelségéhez. Felséges Uram! Premsili védőrségének nevében mélyen meghatva köszönöm Felségednek boldogítóan kegyes szavát. S jelentem hogy Premisli védőrsége, ma meg kockáztatta az át törési kísérletet; Szerencsétlennem érzem magat hogy egyúttal hódoló hűséggel jelentenem kell Felségednek hogy a kísérlet nem sikerült.

Hét óráig tartó kétségbe esett küzdelemben a csapataink a heves hóvihár daczára utolsó erejüket latba vetették s így kísérelték meg az erős ellenség áttörését.

Óriási veszteségek után mi közben a mindeig oly vitéz Ma. Kir. 23-ik honvéd gyalog had osztály amennyire eddig megállapítható fele részben megsemmisült, és a többi csapatok is súlyos veszteségeket szenvedtek, vissza kellett térniük a vár védő vonala mögé.

Mivel a csapatok teljes kimerültsége következtében az áttörés utolsó meg kísérlése

teljesen kihatástalan a várat, még a legszelső lehetőség határáig tartani fogom hogy így az itteni ellenséges erő további lekötésével a tábor had sereg érdek(ét) a meddig még lehet elő mozdítom.

Híven eskümhöz, és határtalan szeretettel és oda adással

Felséges személye irányában a végsőkig ki fogok tartani.

Kúsmanek s. k. gy. tábornok

Öfelségétől. Március 20-án dél után 6 óra 30 percz következő válasz távirat érkezett. Habár a mély fájdalommal tölt el hogy Premisli védőrségének tegnap oly vak merően meg kísérelt áttörése megtörte az ellenség túlerején mégis fájdalmas büszkeséggel tekintek a derék férfiak példátlan áldozatkészségeikre, akiknek nem jutott osztály részül a siker Mindenkinnek a ki ott harczolt köszönetet mondok a hős tettért és áldom

azok emlékét, akik életüket áldozták a becsület mezején. Még a távoljövöben is fenen fogja hirdetni, a történelem hogy mit teljesítettek az Ausztria Magyarország harcosai. Premisli várának legerősebb védelmével álhatatosak vitézek voltak véges végig.

Ferencz József s. k.

Márczius 21-én a vár parancsnokok erre Bolzás báró gyalogsági tábornokhoz. Őfelsége fő hadi segédjéhez a következő táviratot küldte. Kérem Ekszelenciádat hogy

Hogy Premisli védőrségének a leg oda adóbb és legmelegebb köszönetet hejzse Ő felsége lábaihoz újbóli kegyes szavaiért. Ezek a végtelenül kegyes szavak szívemnek legmélyébe bevésve maradnak s képessé tesznek bennünket ara hogy szomorú sorsunkat becsülettel viseljük.

Egy idejűleg kérem Ő felségének hódoló hűséggel jelenteni hogy az el-lenség 20-án este fél 7 órakor, 21-én reggeli 3 óráig támadta a várnak előbb az észak nyugati, majd az észak keleti forontját is de mind ezeket a támadásokat visszavertük.

Kusmanek s. k.

A várparancsnok a következő szavakkal hirdette ki Ő felsége táviratát. Katonák. Magatartásokért és tetteitekért nem talállok ennél nagyobb elismerést!

Bizonyicsátokbe hogy méltók vagytok

1915 Kusmanek s.k.

A kilencedik oldalon kezdődik a *Szomorú sorsunk hadi fogságban* kezdetű vers.

Szomorú sorsunk hadi fogságban

Szép magyar hazámtól igen messzeségben

Egészen tízezer kilométernyire

Elhozott sorsom szép magyar hazámtól

Fájós szívvel várom meg szabadulásom

Nincs ezen a tájon nekem semmi kedvem

Szabadíts meg édes jó Istenem!
Zord ez a tájék, habár nincs hideg
Ez nekem mint hűtelen és rideg!
Ha jól szétnézek az itteni világba'
Másképp megy minden, mint az én hazámba'.
Mert itt az igavonó ökör helyett
Púpos tevét látunk itt eleget.
Hetet-nyolcat vezetnek egy sorba'
Jól megpakolva tövissel, szalmával
Előtte egy számár ül egy szárdi¹ rajta
Úgy hordják a kévét a sivatagból a városba
És ha látnátok milyenek itt a taligák!
2 méteres kerékkal egy-egy lóval
De vannak sok szép fiúk sok
Eléje fog(va) a szilaj vérű mén lovak
A szerszámjok meg olyan cifra
Hogy földig ér le a sallang róla.
No, de ám az ökröket sem feledjük el!
Én is láttam kettőt, szántottak szegénnyel.
De ez nagy ritkaság Közép – Ázsiába'
De láttam szebbet is Hodzsent² városába'.
Járom helyett volt egy gömbölyű fa
Körülbelül meg volt két méter a hossza
Nincsen megfaragva, nincsen semmi formája
(...) alul végére egy bőr van csavarva
Van a vége fele két fa szeg benne
Egy fa vas helyet van ide helyezve.
Ilyen a szegényöknek a járma
Bizony ez nem igen pászol a nyakára.
Az ekét pedig, amilyet itt láttam
A mai világban igen nem gondoltam
Valamikor őseink szántogattak vele

¹ A Szir-darja folyó közelében szerzett tapasztalatokat írta le a szerző. Összevonta a folyó nevét a folyó közelében élő emberek nemzetiségének nevével.

² Hudzsand ma Tádzsikisztán második legnagyobb városa. A Szir-darja folyó mellett helyezkedik el. A város neve 1939-ig Hodzsent volt.

Én is olvastam a történelembé'.
Egy darab (...)fa meg van faragva
Olyan az alakja az ekének akár csak egy csizma
Az alsó végére, mi a földet túrja,
Ide van helyezve ennek lapos vasa
Nincsen taligája sem vezető láncza
Az itteni ekének ilyen a formája!
Mert ez a földet nem szántja csak túrja
Pedig itt nincsen henger, sem fogas barom
Terem itt sok gyümölcs barack, szőlő, dinnye
Sőt, sárga dinnye eláll évről-évre
Mert itt sárga dinnye már januárban
Láttuk a már össze kötve árultak a szárdok³.
No de ám a tojást sem feledjük el
Mert a tejázás megvan kora reggel
Barna arcú Szárd le ül a szőnyegre
Persze hogy a szőnyeg a földre van terítve
Úgy isszák a csáját karikába' ülve
A kávé házban sem zene sem szeszes ital nincsen
Persze hogy az sem divat itt Hodzsent
Porcelán csészébe foró csája mellett
Földre kuporodva mulatnak ezek
A szeszes italnak semmi híre nincsen
Mert azt sem tudják hogy miből készül
A mulatást kevesen ismerik de mi az (...)
Ha lármátok mikor rá zendül szörnyü nagy dudájúk
Mikor bele fujnak ojan nagy a zsinat
Hogy fel lármázza az az egész várost
Persze hogy nekünk nem szép ez a zsinat zene
Mert akár csak a számár orditana bele.
Ez nem hegedű sem nem réz trombita
Más fél méter hosszú kegyetlen nagy dúda
Hát még ha az aszonyokat látnátok

---

³ ezt a szót is úgy lehet értelmezni, mint fent a szárdi kifejezést.

Vad galamb színü rúha földig ér le rólok
És a szemüket fekete fátyol takarja
Még a szeme sem látni úgy be van borítva
Nem láthatja őket senki ember fija.
Két kerekű taligába viszik őket ülve
Egy heten kétszer csinálnak vásárt belőle
200 rúbel egy aszonymnak az ára
Akinek pénze van vehet a vásárba.
És így így nem is ismer anyát a gyermek
Mert az anyát gyermek nélkül adják el
És itt a férfiak nem hordanak kalapot
Bizony barnára is égeti a nap az arczúkot
A fejükre fehér rúha van göngyölve
Sapkájuk tarka barka minden féle színbe
Van nekik piros kék és zölddel
Köpenyegük szabatlan mellénnyel.
Magukra takarva nincs semmi formája
Ez a divat nálluk Hodzsán városába
Ilyen embereket látunk közép Ázsiába’.

Hátha még látnátok itt a ház épületét
Sárból rakják össze akár a fecskék
És nincsen be meszelve lapos teteje
És az is csak sárból van építve
Nem kell nekik palota sem
A ház tetejét is itt csak sárból látnátok
Ilyen itt a szokás ahol mink tanyázunk
Unalmunkban csörgöt kereplőt csinálunk
Vesszőből font kosár a mely fűz és nyárfából
Czifra kis kalitka van össze álitva (...),
Ez itt a fogojnak a foglalkozása
Persze ezt az Orosz nem igen szereti.
Hogy a magyar baka a fát megnyesi
Egy nagy kopár hegynek a déli aljába

Szirdárja⁴ fojónak bal partjára
Ide van építve Hodzsennek⁵ városa
A mejben van a magyar fogoly bakák szálása
És ha el mondanám az étkezést sorjában
A számát sem tudja az ember sem tátja az ember ...
Minden reggel egy deci tejét
De azt csak rúm és czukor nélkül adják
Tíz óraker adják a barna kenyeret
Három orosz fontot adnak egyszerre
De ez nem olyan mint édes hazám...
Mert ennek a bele nem sülhet át
Kívülről a héja ha megvan is
Belülről a vizet nyomhatjuk belőle
Déli ebédre kis leves van itten
De azt nem sajkából kapják másképp van az itten
Tíz ember egy tálból eszik
Éhen marad a ki nem iprakodik
Köles kása is van de nem disznó
Hanem marha fagyú vagy pedig (...)
De ebből sem adnak ám sokat
Ne hogy meg terheljük vele a gyomrunkat?
Tíz ember részére a tál fenekére
Csak egy liternyi jár a déli ebédre
De mikor a köles el maradt
Van akkor teljesen finom kis tatárka
Ha lehetne azt visszautaltatnánk
az orosz katonák részére szívesen meghagynánk
Mert annak a szaga
Messziről az ember orrát csavarja
Vacsorát is adnak finom az árpa leves
Olyat hogy hazánkön a kutya sem enné meg
Akár a meleg víz (...) egy kis só vón (...)
Egy kanál kásával és csikó répát

⁴ Szir-darja folyó

⁵ Hodzsent volt a város neve 1939-ig, ma Hudzsand.

*ez van délire
Estve is kapunk saját de csak czúkor nélkül
Ilyen kosztól az ember bizony szédül
Dohányunk is ugy van hogy ha kenyér (...)
El adjúk egy napit kapunk 3 kopeket
Ebből van fél hétre dohányunk.
Bizony itt nem igen dohányozhatunk
Hátha még az ágyainkat látnátok (...)*

*

Itt véget ér a vers.

A következő szövegegyeségekben is a hadifogolyéletről olvashatunk. A kézírás több helyen elmosódott, de a legtöbb földrajzi név kiolvasható.

*

*Március 21ik a mikor a várat feladták
megkezdődött fogságunk is vele szomorú sorsunk.
Fojtattuk utunkat 12 nap és éjjel.
Galiczián keresztül
Megérkeztünk ekkor az orosz birodalomba,
És Nagy Pénteken Április 8-án vonatra ültünk. (...)
Taskenbe Áprillis 19én értünk este, vacsoráztunk és hajnalban vissza
két nap.*

*Kazalinszikbe⁶ 22én. Itt meg kezdtük a vājog vetést és barak építést.
Május elsején és fogtattuk, December 19ig. 20án vonatoztunk vissza
Tasken fele. Pereszpán ebédeltünk, egy éjszaka és fél nap múlva, csak
ezut Deczember 21én Másnap 22én ebédet kenyeret kaptunk Turkesz-
tánba, 23 regel 3 óraker Taskenbe értünk és 7 óraker meg ebédeltünk,
húsleves és kását kenyeret, Inet a Trojaczki lāgerbe megérkeztünk: az
nap az az Decz 23 án este 6 óraker, és egy hónapig
a kemény deszka fekvés (...) szalmát kaptunk. Karácsony első napján
is dolgoztam .... Február 6 ig ekkor (...)*

⁶ Kazalinszk, ma a Kazalinszk nevű járás székhelye és erősség Szir-Darja orosz közép-ázsiai vidéken, 750 km-nyire Taskendről a Kazala mellett.

megindultunk 6 án éjjel 2 óraker és álhatatlan hidegben kin a mezőn ácsorogtunk, legalább 2 óra hozzat, és 38 kilométert mentünk, szerda délután 2 óraker Taskenba voltunk (...) Este a vonat után akasztottak, 8 óra és meg érkeztünk Samarko regel 9 óraker, itt kaptunk kopek két napi kopszt pénzt Báhárába értünk. 7én este 5 óraker

(...) pihentünk egy nap és éjjel ott is kaptunk 3 napra 1 rubel 5 kopeket kosztra. Báhárából el indultunk éjjel 9 óraker, itt is sokat váraosztunk álomáson végre vonatra ültünk homokos vagonba. És a hejre értünk 1916 február 11én, de is gyalog kellett már menni, mert vasút nem volt gyalogoltunk 12 kilamétert. (...) Inen előbb mentünk 13 kila métert. (...)

Virágvasárnap beteg voltam, (...), És itt dolgoztam Május 24 ig, ekkor el lettem eresztve mert fájt a lábam. Ez után kaptam kétszer 80 kopeket két napra. Meg érkeztem Emirabába. Május 27 én regel 3 óraker és töltöttem vizsga nélkül 23 napot. Június 20 án megvizsgált az orvos egész meztelen, és malárisának irt az orvos. 27 én ismét meg vizsgált meztelen az orvos és 28 elmentünk Baharába, itt ismét meg vizsgált az orvos meztelen. Július 1ején már egészségesnek mondom magam. (...)

Báhárából el mentünk 17 nap mulva. Július 9 én Innen kandba erre az útra is kaptunk két napra 70 kopek. 10 én már ott voltunk és itt is kaptunk egy oltást. Itt is megkezdjük a rabotot: vájog hordás locsolás tapasztás, stb. stb. Samarkándról ismét elútaztunk 6 héti itt létünk után. Agúsztus 18 án 19 én Chodzsanban voltunk két napot töltöttünk a lágerba itt is dolgoztunk egy fél nap inet vissza a vasútra 18 vasúttal, és meg kezdtük a vasúti munkát Agúsztus 22 én és itten dolgoztam még 1917 Agúsztus 26 ig. ekkor be kerültünk ismét Chodzenti Lágerbe itt ismét dolgoztam két hétig 30 kopek napszámért. Itt ismét töltöttem a Lágerbe 15 hetet

Az az Agúsztus 27 től Decemberig ekkor ismét ki vettek a vasútra itt is ismét it voltam 25 nap az az 1918 Január 1 só napjáig. ekkor ismét be mentünk a lágerbe. És itt küszködtünk egy font kenyeren tovább vártuk nehéz sorúnk jobbra fordulását. De mikor a béke meg meg lett, már akkor javúlt a hejzetünk. igaz hogy félfont kenyeret is egy negyedet zab kenyér volt az is de három hétig egy csepet sem kaptunk, de nehezen nem vettük mert már akkor (...) javítást kaptunk egy rubelt 1 napra. már ekkor nem fogjok hanem továrisok voltunk mehetett ki merre akart. pénzt

keresni de én itt maradtam be vásárlónak (mert nagyon meleg volt). és így nem éheztem. Szeptember 16 ig. ekkor ki léptem pénz kereset véget kerestünk és itt szép pénzt rövid idő alatt. és itt voltam Hodzsent lágerbe 1919 Junius 27 ig.

670 rub egy hónapra de igen még a lágerbe is dolgoztunk négyen is napszám munkát

Márczius 19 től Junius 15 ig 15 rúbelt napszám melet 8 órai munkakör. És még dolgoztam a városba a vilanytelepen 8 rubel napszám 1918 December hóban.

(...) dolgoztam két hónapot és ekkor megbetegedtem Agúsz 28 be kerültem a kórházba (...)

És itten voltam Szept 25 ig ekkor vissza mentem és dolgoztam tovább. 1919 Májusig: Május Isején tovább nem dolgoztam 11 nap. Kilenczedikén végre nagy nehezen elbocsattak. Május 13 án elindultunk és Taskenből 20 án reggel 2 órakor a Pünköst két napját Kazalinczkibe⁷ töltöttük. Orembúrgba⁸ érkeztünk 29 én d. ú. 4 óra(kor). (...)

Moszkva 9 én d. előtt 8 óra. Moszkvában voltam Juni 9 től. Juli. 4 éig. Pétervárra érkeztünk 6 án éjel, és itten voltunk 9 óra hozsat. és az nap még Jamburgba⁹ voltunk, és két napot ottan töltöttünk. Julius 8 án dél után átal léptünk az orosz határt Ez már Eszlandország¹⁰ volt.

És inet elindultunk Julius 14 én. a hajóval És 17 én dél után meg érkeztünk Szivenemidbe Inet el indultunk akkor éjjel 11 órakor és reggel 18 án öt órakor Berlinbe regeliztünk délután 2 órakor (...) Lájbizigbe¹¹ ebédeltünk. 3 óra kor inet tovább utaztunk 19 én Régensbúrgba¹² früstkök dél után három órakor. Plattlingon¹³ át elértük Bajor ország városát Vöstringet itt vacsoráltunk 19 én éjjel egy órakor, és iten átszáltunk a vonatunkra és át léptük a Bajor határt 4 órakor reggel. (...)

⁷ Kazalinszk

⁸ Orenburg

⁹ Jamburg volt a neve a Kingiszeppe nevű városnak 1703-1922 között. Szentpétervártól 138 kilométerre délnyugatra található.

¹⁰ Észtország.

¹¹ Leibzig, vagyis Lipcse.

¹² Regensburg.

¹³ Plattling ma egy város Németországban.

Bécsbe meg érkeztünk 20 án 4 óra és ottan fél után háltunk 21 én dél után vonaton voltunk és meg érkeztünk Morvába. Liprúk városba, és tizen négy nap vizsgálat alatt voltunk. És inet el indúltunk Aguszt. 1 én dél után. És 5 én 2 óraker Munkácson voltam ott kelet jelentkezni És Agusztús 6 án 2 óraker Isten segedelmével Haza érkeztem. Ekkor vége lett a fógoly szenvedésnek

Kovács Kálmán volt Orosz Hadi fógoly

*

Ezzel a részlettel zárul a katonaélet elbeszélése. A kéziratos füzet végén imádságok és egyházi énekek olvashatóak. Ebből közlünk részleteket.

Reformáció ünnepére. Ének

Erős várunk nekünk az Isten,
És fegyverünk ellenség ellen,
Meggzabadít veszedelemtől,
Mik ránk várnak most minden felől.
A mi régi ellenségünk
Háborog velünk
Erővel, fegyverrel
És nagy csalárdsággal
És minden nagy hatalmassággal.

Háború idején való ima

Hozzád fordulunk a megpróbáltatásoknak nehéz napjaiban. Népeknek és seregeknek Ura és Istene! Nemcsak küzd jogaiért és igazságáért: Hozzád emeli esendő tekintetét, mert egyedül Tőled várhatja szabaddulásának óráját. Vitéz hősöknek vére áztatja hazánk szent földjét. S az özvegyek zokogásába ártatlan gyermekek és szomorú anyák könnyei vegyülnek. E könnyek árja törjön fel az égre és ostromolja meg irgalmasságodnak áramlását.

Ne hagyj elveszni azokat, akik benned bíznak. S a meggyötört szívek sebére áraszd könnyörületed igazságos fegyverének harcát, s add, hogy felvirradjon a diadal napja a sokat szenvedett szegény házakra.

Áldd meg a háborúban küzdő katonáinkat, erősítsd meg őket harczaikban, hogy hűségesküjüket híven megtarthassák, a zászlót, amire felesküdtek, soha el ne hagyják! Őrizd meg őket a halálos bűnöktől, az igazságtalanságtól a kegyetlenségtől és hívságba eséstől, a háború borzalmaitól (...). Vigasztalása a becsületesek és szenvedőknek, adj nekik lélekjelenlétet, bátorságot (...). Áldd meg fegyvereiket, hogy dicsőséggel harcolva igaz ügyünk diadalra jusson. S. ezáltal az üdvössége megvalósulhasson. Üdvözítő Isten, Ember-Jézus, ki egykor vérkönyveket hullattál a veszendő Jeruzsálem felett, áraszd kegyelmedet a mi sanyargatásainkra, oltalmazd ezt a szép hazát! Melyet első szent királyunk is a jó Istennek szánt, nekünk Boldogságos jó Istenünk ne feledkezzél meg rólunk az (...).

Háború idején

Hol keressék menedéket, kitől várjak alkalmat szívességet. Óh, Királyok Királya! Népeknek Atyja, midőn országok, népek támadnak egymás ellen és seregek küzdenek egymással öldöklő harcokban, melyekben sok erősek és fegyveresek elhullanak s még a védtelen városokra és falukra és a fegyvertelen lakosokra is kihat a háború pusztítása, rettentés. Óh, Uram, a háború pusztítása, rombolása a gazdag mezőt letapostattak a tábori seregektől. A birtok és a vagyon háborgattatik, s pusztítottatik, városok, faluk felégettettek, az öregek, gyermekek, ifjak és szüzek áldozattak az ellenség dühösségének és fegyverének, rettegés, előljáró portája vér és halál hátrahagyott nyomai pusztaság maradványai a hadjáratoknak.

Istenem, emberekben nem bízhatom mert azokban nincs megtartásra való erő, fegyverekre nem támaszkodhatom, mert azok megszégyenülnek: futásban nem kereshetünk menedéket, mert az ellenség gyorsabb a futónál, s a rejtett helyeket is felkeresi. Nállad keresünk hát menedéket. Óh, Mindenható.

Mert a Te neved nékem erős tornyom és be vehetetlen váram. Tőled várok oltalmat, és segítséget, mert te erősebb vagy minden fegyverek-

nél: oltalmadba ajánlom azért, ó, erős Isten, életemet, hajlékomat, vagyonomat, szerelmesemet. Hazámat, mindenemet, ó, légy erős bátyám az ellenség ellen. Törd meg anak kezében vagy tétesd le vele a fegyvereket. Add vissza az áldott békességet, hogy nyughassék bátorságban (...).

Hósi halált adtál bajtársamnak

Írd fel nevét Uram odafent az örök élet könyvébe, a vigasztalás hazájában. A boldog feltámadás reménye alatt. Ámen.

Visszatéréskor mondó fohász

Mennynek és földnek hatalmas Istene! Hálát adok szent Felségednek, és dicsőítem a Te Szent nevedet míg élek, hogy meghallgatád kérésemet, megmentetted életemet a gyilkoló szerszámoktól.

Sokszor összetett kezekkel hívám segítségedet. Mert te mondad Uram, hívj segítségül, én megszabadítalak tégedet, te pedig dicsőítesz engemet. Ámen.

Más

Jóságos Isten, mily hálával fizessenek Szent Felségednek azért, hogy ismét haza vezérel szülőföldemre családom közé, erre a helyre, ahol születtem és neveltetem. Folyvást bízam kegyelmedbe, hogy megszabadítasz.

Mert a te igéd mondá, Uram! Ha Isten velünk, ki lehet ellenünk!

Hadba vonult imája szüleiért

Mindenható Isten! Ha te úgy parancsolod, elválik a rossz a fájától és elhagyja a madár is azt a fészket, hol repülni és dalolni megtanult.

Bölcs rendelkezésed szerint a gyermek nem lehet mindig a szülők védőszárnya alatt, Te hívod őket (...) ki az élet göröngyös utaira küzdeni és szenvedni, merre igazságod szerint nagy átkod súlyát érezni kell itt mindenkinek. Engem is elhívtál anyám mellől ide, hol halált osztogatnak.

Bizony nem tudom én sem az én napjaimnak számát, csak azt valom, erős híved, a te kezedből ki nem szabadíthat senki sem. Könyörögök hozzád az én áldott jó szüleimért.

Tartsd meg őket és a bánat vizével ne locsold be az ő lelkét. Ha meghanyatlik is ereje, támogasd őket.

Hogyha sír, vigasztald őket. Nagy a te hatalmad! megdöbben a te gondolja, hogy fiait nem látja többé, bánatában hogy kétségbe ne essen.

Reggeli ima

Mennynek és földnek hatalmas Istene! Nékem is teremtőm és gondviselő édes Atyám a Jézus által! Mily felséges a te neved az egész földön aki az egekre helyezted dicsőségedet! Óh, hadd járuljak hozzád én is egyszerű imádságommal a te nagyságod és jóvoltod magasztalásához.

Hiszen az én egész életem bizonyos nagyságod és jóvoltod felől. Születésem óta elárasztottál olyan szereteted bizonyosságával, mind máig az oltalmad tartott és őrizett meg engem.

Bizony már régen elenyésztem volna, mint az árnyék, ha te meg nem tartasz.

Uram, Isten, ime most is vallást teszek szent felséged előtt édes jó Atyám, hogy a te bölcsességed vezérli az én életem útját. Add, hogy megállhassak azon az úton, amelyre most vezettél. Ha valamikor úgy mert éreznem kell mily bizonytalanok az embereknek itt jól itt e földön. De bizonytalanságban csak mi vagyunk gyarló emberek.

Te jól látod kezdetét és végét. Irgalmasságodba ajánlom azért. Ó, irgalom Istene, az én utaimat Teérted? tisztességgel, bátorsággal lankadást nem ismerő fiadat és (...).

Nehéz órában mondandó ima

Hatalmas és igaz Isten! A föld poráig megalázom magamat előtted ebben a nehéz órában, amelyet reám hozott a te bölcsességed: Uram erősíts meg abban a hitben, hogy a te akaratod nélkül ezen a világon semmi sem történhetett; e hit nélkül érzem elveszne most is az én lelkem egyensúlya. Így pedig hitem erejével bátran szembe szállok a leg-

nehezebb feladatokkal is. És mint jó keresztényhez illik nem követem a hitetleneket akik teveled Uram, perben vannak. Én Istenem, én erős Istenem, értesd meg velem ezt is, hogy ezt a mostani kemény próbát nem büntetésül és kárhozatul hoztad reám.

Add ajkamra az ősi ének szavát:

Az Úr azt bünteti, kit szeret, másként ő nem is teheti. Fiam, azt hát gondoljad meg, szabj határt bús gyötrelmeidnek.

Atyám, ha ezen te próbatételed nagyobb volna, nincs az én testi erőm, az én lelkem erejét sokasítsd meg a reám váró nehéz órában:

Félelmemet űzd el szentlelked bátorító erejével, add ajkamra minden pillanatban azt a drága Szent ígét. Ha Isten velünk, kicsoda ellenünk. Ámen.

Haldoklóért való fohász

Íme, érkezett Uram a küzdelem legsúlyosabb pillanata, amidőn a haldokló társam felett kell meg állanom. Lelkem megrendül az élet és halál tusájának láttára, s mást nem tehetve, felkiáltok. Legyen meg a te akaratod!¹⁴

---

¹⁴ Ezzel ér véget a szövegrészletek közlése. Ebből is látszik, hogy a kéziratos füzet tartalmának elemzése a jövőben még sok figyelmet igényel. A kiadvány végén lévő mellékletben látható néhány kép a kéziratos füzet oldalairól.

AZ 1914-15. TANÉV UNGVÁRON

Ez az írás két görög katolikus oktatási intézmény működésének részleteit taglalja. A téma egyik sajátossága, hogy az 1914-15. évi iskolai tanévről van szó. Ungváron az adott időszakban működött egy görög katolikus tanítónőképző, valamint görög katolikus kántor-tanítóképző intézmény. Működésükről, a növendékek és oktatók névjegyzékéről a tanév végén kiadott iskolai értesítő tájékoztat.

Hangsúlyozom azokat a változásokat, melyek az oktatási intézmények munkarendjét tekintve a háború következtében végbementek. Mérlegelem a két intézmény esetében bekövetkezett változásokat, összegzem az eredményeket. A dolgozat elején röviden ismertetem az iskolai értesítő megjelenésének szerepét. Áttekintem a témára és a kárpátjai magyar nyelvű oktatásra vonatkozó korábbi kutatások eredményeit. Ezt követően rátérek a kutatás valódi céljára: mindkét intézmény esetében ismertetem az adott tanévben bekövetkezett változásokat, melyeket a háború folyamata idézett elő. A két intézmény: az Ungvári Görög Katolikus Tanítónőképző, valamint az Ungvári Görög Katolikus Kántor-tanítóképző. A következtetéseket a két intézmény értesítője alapján összegzem.

Az évkönyv és iskolai értesítő megjelenése, formai és tartalmi változása

Az iskolai értesítők formai és tartalmi fejlődésének első szakasza az osztályzatok évvégi összegzése és nyomtatásban való megjelentetése volt. A 19. század közepétől a középszintű oktatási intézmények számára kötelezővé vált minden évben az értesítő, évkönyv megjelentetése. Az értesítő tartalmilag a következő egységekkel rendelkezett: a tanterv, a könyvtár és szertár gyarapodására vonatkozó adatok, a tanárok és tanulók névsora, utóbbiak érdemjegyei, statisztikák, valamint egy programértekezés, tanulmány is helyet kapott a kiadványban¹. 1948-1980 között Magyarországon megszakadt az iskolai értesítők kiadása.

¹ Ispánovics Csapó Julianna, *A magyar iskolai értesítők kialakulása és feltárása*, Létünk, 2011/3, 94. old.

Az 1990-es évektől rendszeresen jelennek meg ezek a kiadványok Magyarországon².

A magyar iskolai értesítők bibliográfiáját 1996-2006 között Grábérné Bősze Klára és Lécés Károly jelentette meg tizennégy kötetben, amelyek a történelmi Magyarország területén működött iskolák értesítőit tartalmazták. Az 1918-ban elcsatolt területekre vonatkozó adatok sajnos nem kerültek a bibliográfiába³.

A kárpátaljai magyar nyelvű oktatás történetével kapcsolatban több tanulmány és disszertáció született. Az időhatárt tekintve elsősorban a 20. század második felére és a 21. század elejére vonatkozó kutatási eredményekkel szembesülhetünk. Szűkebb témánkat, az iskolai értesítőket tekintve az 1938-39-es tanévre vonatkozó középiskolai értesítő említésével is találkozhatunk⁴. A szerző iskolavárosként nevezi meg Ungvárt és Munkácsot⁵.

Szamborovszkyné Nagy Ibolya kutatása esetében az 1945-2010 közötti időszak kerül előtérbe az oktatáspolitikára, valamint a történelemtanítás gyakorlati megvalósítása tekintetében. Utóbbi vonatkozásában többek között a *Magyar nép története* tantárgy oktatásának sajátosságait tekinti át az 1988-2014 közötti időszakban⁶.

Azért volt szükséges a fenti kitérő, hogy hangsúlyozzuk: zajlottak a kárpátaljai magyar nyelvű oktatás történetére vonatkozó kutatások a múltban. Ezen írás keretei azonban nem teszik lehetővé a kutatások eredményeinek bővebb ismertetését.

Témánkhoz illeszkedik a következő tény: Balogh Livia gyűjtötte össze az Országos Széchényi Könyvtár, valamint a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár értesítőállományát. Az adatbázis települések szerint csoportosítva tartalmazza az értesítő címét, jelzetét és az évszámokat, amelyekre vonatkozik⁷.

² Ispánovics Csapó Julianna, *A magyar iskolai értesítők kialakulása és feltárása*, *Létünk*, 2011/3, 97. old.

³ Ispánovics Csapó Julianna, *A magyar iskolai értesítők kialakulása és feltárása*, *Létünk*, 2011/3, 99. old.

⁴ Fedinec Csilla, *Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből (1938-1991)*, – Budapest: Nemzetközi Hungarológiai Központ, 1999, 13. old.

⁵ Fedinec Csilla, *Nemzetiségi iskolahálózat és magyaroktatás Kárpátalján*, Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2001/1. [Elektronikus hozzáférés] // <http://epa.oszk.hu/00000/00033/00006/fedinec.htm> [a hozzáférés dátuma: 2020. május 13.]

⁶ Szamborovszkyné Nagy Ibolya, *Tantárgy a periferián: Nemzeti történelmünk tanításának negyedszázada Kárpátalján (1988/89 – 2013/14)*, *Acta Academiae Beregsasiensis*, 2014/1, 47-63. old.

⁷ Balogh Livia, *Kárpátaljai magyar iskolai értesítők adatbázisa*, *Acta Beregsasiensis*, 2009/1, 161-170. old.

Az 1939 előtti időszak kárpátaljai magyar oktatására vonatkozó iskolai értesítők tartalmi ismertetése és elemzése szükséges, mivel jelenlegi ismereteink szerint ez eddig nem történt meg. Indokolt áttekinteni, hogy a háborús helyzet miképpen hatott az iskolák működésére. Ez alkalommal – mint már jeleztem – a görög katolikus oktatási intézmények kerülnek előtérbe.

Ungváron az 1902-03-as tanévben kezdte meg működését a görög katolikus tanítónőképző. Az igazgatói tisztséget Kaminszky Géza töltötte be, aki 1892-1917 között a kántortanító-képző igazgatója volt⁸.

Az Ungvári Görög Katolikus Tanítónőképző működése az 1914-15. évi tanévben

Tekintsük át, miképpen működött az ungvári görög katolikus tanítónőképző az 1914-15. évi tanévben, az adott intézményre vonatkozó értesítő alapján.

A tanítónőképző mindennapi életére vonatkozó tényeket többek között a tanév végén kiadott értesítő *Adatok a tanintézet 1914-15. évi történetéhez* című tematikus egysége alapján lehet összegezni.

Az egyházmegyei hatóság rendeletének értelmében növendékek beiratkozása a tanítónőképző, a polgári és az elemi iskola esetében 1914. szeptember 7-19. között zajlott⁹. A helyi tanulók beiratkozása személyes jelentkezés, a vidékiek esetében postai úton történt. Ez a döntés a közlekedési nehézségek miatt született meg. Ungvár összes iskolája október 15-ig, majd november 15-ig kolerajárvány miatt zárva maradt. A tanítónőképző IV. osztályában 1914. november 23-án kezdődött az oktatás. A tanulók csaknem kizárólag helyben laktak. A többi osztályt 1915. január 25-én nyitották meg. Ekkor szabadult fel az intézet a *katonai lefoglalás* alól¹⁰.

⁸ Fedinec Csilla. *Az ungvári görög katolikus tanítónőképző kultúrmissziója az észak-keleti Felvidéken*, 1817. [Elektronikus hozzáférés] // http://real.mtak.hu/13174/1/FedinecCs_keresztenyseg3.pdf [a hozzáférés dátuma: 2020. május 13.]

⁹ Melles Gyula (szerk). *Az Ungvári görög katolikus tanítónőképző, polgári és elemi leányiskolák s az ezekkel kapcsolatos nevelőintézetek értesítője az 1914-1915-ik iskolai évről*. – Ungvár: Unió Részvénytársaság Könyvnyomdája, 1915. – 13. old.

¹⁰ *I. m.* – 13. old.

A rövidített tanév tényén kívül 1915-ben is a tantermek hiányával küszködtek: 1915. február 12-én a tantestület helyiségeit, az igazgatói irodát és a szertárakat katonai célok miatt lefoglalták¹¹. Ennek következtében a tantestület az internátus épületébe költözött, ahol öt helyiséget használhatott. Dél előtt a képzőintézeti és elemi iskolai növendékek, délután a polgári iskolai diákok számára tartottak előadásokat¹².

A háborús helyzet a növendékek mindennapi életére még egy tekintetben hatott: a IV. – V. osztályos képző- és elemi iskola növendékei 25 koronát gyűjtöttek a katonák karácsonyfájára. Az összeget a Hadsegélyező Hivatalhoz továbbították. Az értesítő szövege hangsúlyozza, hogy a diákok is nehéz anyagi körülmények között élnek, ugyanakkor az intézmény szellemiségével összefügg a jótékonyagra nevelés folyamata. A képzőintézeti és polgári iskolai tanulók 98 darab hósapkát, 70 pár csuklódvót és 35 pár térdmelegítőt készítettek a hadban lévő katonák részére. Ide kapcsolódik, hogy az adott tanévben a női kézimunka tervszerű tanítása megszűnt, helyette a katonák számára hasznos ruhadarabok és felszerelési tárgyak készítése lett engedélyezve a polgári iskolákban¹³. A ruhadarabok Hadsegélyező Hivatalhoz továbbításáról nem szól az értesítő¹⁴.

Az 1914-15-ös tanévben óralátogatás céljából a tanítónőképző vendége volt Matyaczko Tivadar kanonok, egyházmegyei felügyelő. Istvánffy Gyula polgáriskolai iskolalátogató és Dr. Siegescu József képzőművészeti szakfelügyelő a vasúti közlekedés nehézségei miatt nem jutott el Ungvárra¹⁵.

A háborús helyzethez kapcsolódik, hogy tanulmányi kirándulást a *rendkívüli állapotokra való tekintettel* nem szerveztek ebben a tanévben. A diákok egészségét tekintve három esetben tifusz, egy diáknál pedig vöröshimlő tünetei jelentkeztek. Az értesítő tudósítása alapján az érintettek befejezték a tanévet.¹⁶

Az Ungvári Görög Katolikus Tanítónőképző növendékeinek és tanárainak mindennapi életében a háború a következő tekintetben hozott változást:

---

¹¹ I. m. – 15. old.

¹² I. m. – 13. old.

¹³ I. m. – 21. old.

¹⁴ I. m. – 18. old.

¹⁵ I. m. – 17. old.

- több alkalommal elhalasztották a tanév kezdetének dátumát;
- a beiratkozás a vidéki tanulók esetében postai úton is megoldható;
- 1915 februárjában ismét katonákat szállásoltak el az intézetben, emiatt délelőtt és délután zajlott az oktatás;
- tífusz- és koleraveszély volt a tanév első félévében;
- közlekedési nehézségek miatt két tanfelügyelő nem jutott el az intézménybe;
- a diákok mindennapjaira rátelepedhetett a távolabb zajló háború gondolata: egy tantárgyat megszüntettek, és karácsonyra a katonáknak készítettek használati tárgyakat.

Mindezek ellenére a növendékeknek úgy kellett megélni a mindennapokat, hogy a júniusban esedékes vizsgákat eredményesen teljesítsék.

Az Ungvári Kir. Görög Katolikus Kántortanítóképző-Intézet működésének sajátosságai az 1914-15. évi tanévet tekintve

Az iskolai értesítő alapján az adott tanévet tekintve az alábbi jelenségek figyelhetők meg:

- 1914 augusztusától 1914. november közepéig az átvonuló katonaság elszállásolására használták a kántor-tanítóképző termeit is. Ennek következtében: „a kár 2700 korona. 24 iskolapadot, 8 asztalt, széket, lócat felégettek. A villanyvezetéket tönkretették”¹⁶.
- Az egyházmegyei hatóság 1914. szeptember 3-i, 7084. sz. rendeletének értelmében a beiratkozás szeptember 7-19. között zajlott; a helybeli tanulók személyesen, a vidékiek esetében postai úton vált lehetővé ez a folyamat.
- 1914. november 10-én a tanári testület értekezletet tartott: a tanév megkezdésével kapcsolatban határozatot hozott, melyet az egyházi főhatósággal közölt. Utóbbi 1914. november 20-án, a 8620. sz. rendelet értelmében a tanév megkezdését 1914. december 15-re rendelte el.

¹⁶ I. m. – 14. old.

- 1914. december 14-én *javító- és pótvizsgálatok* zajlottak.
- 1915. december 16-án kezdődött a tanítás.
- A miniszter a tanév végét május végére tette (1915. május 4-én kelt. 47169. sz. rendelet).
- Nem volt tömeges megbetegedés. Ugyanakkor Maczkó György képzőintézeti III. osztályos tanuló 1915. április 27-én elhunyt.
- Gazdasági szakoktatás és gyakorlat tekintetében az Ungvártól északra fekvő Kadlubecz-dűlőben két holdas terület állt rendelkezésre gyümölcsfa-szaporítás, nemesítés, nevelés céljából.
- A gazdasági előadások megszűntek, tekintettel a háborúra, valamint arra, hogy Csanády Béla bevonult; a tárgy megszűnését az 1914. szeptember 18-án kelt 8424. sz. rendelet jelezte¹⁷.

A tanítónőképző és a kántor-tanítóképző működésére, belső életére és mindennapjaira hatást gyakorolt a háborús helyzet. Mindkét intézményben később kezdődött és rövidebb lett a tanév, a termeket az átvonuló katonaság elszállásolására használták, egy-egy tantárgy oktatása megszűnt, nem volt lehetőség tanulmányi kirándulás szervezésére. Ennek ellenére a tananyagot közvetíteni kellett a diákok felé, és a vizsgák sem maradtak el, mint ahogyan a tanügyi ellenőrzés sem.

A két értesítő szövege alapján kijelenthető, hogy az intézmények növendékeinek és oktatóinak mindennapjait tekintve az eltérések elsősorban a tantestületben bekövetkezett változásokban nyilvánultak meg. Ezek a háborús helyzet miatt történtek.

Csanády Béla népfelkelő hadnagyként, Kaminszky László 65. ezredbeli tartalékos hadnagyként vonult be. Helyettesítésük megoldódott: a természetrajzot Bánó József és Szkiba Teofán, a kémiát Volosin Ágoston, a földrajzot Dudinszky István, a német nyelvet Hrabár Bazil és Zseltvay Győző tanította.

Az értesítő közli a növendékek névsorát, akik bevonultak 1914. szeptember 1-jén: Csóbán Mihály, Harajda István, Markovics János, Mucsicska Gyula, Nyisztor László, Orosz György, Pogány Béla, Rozgonyi János, Scheffer János, Szanics Mihály, Dorogi János, Bodnár István, Helmeczi Mihály, Czizey János¹⁸.

¹⁷ *I. m.* – 12. old.

¹⁸ *I. m.* – 30. old.

Az értesítőből megtudjuk, hogy 1915. május 15-én az 1891., 1895., 1896. évben született diákok közül katonai szolgálat teljesítésére indult több tanuló.

A 4. évfolyamos hallgatók közül: Chajász András, Darabánt Sándor, Haszinec Sándor, Hrács Mihály, Hügecz Gyula, Ihnát Gyula, Juhász Sándor, Koczka András, Lichtej Győző, Marina István, Miron György, Pauló János, Szentipál István, Szvitelszky Szilárd, Tomcsik György.

A 3. évfolyamos növendékek közül: Bradács Mihály, Gólya Elek, Manajló Mihály, Popovics Endre, Vajdics Mihály, Bascsak Miklós, Bogáthy Imre, Szabagyuk Miklós.

Az 1. évfolyamos diákok közül: Petreczky Emil, Szabó Tivadar.

Összesen: 25 személy¹⁹.

Az értesítő tanulmányozása azért is indokolt, mert az oktatás történetét a háború perspektívájából mutathatjuk be, ezen kívül információt szerezhetünk az első világháborúban részt vett hajdani növendékek névsoráról is.

Az 1914-15. évi iskolai tanévet tekintve az Ungvári Görög Katolikus Tanítónőképző, valamint az Ungvári Görög Katolikus Kántortanítóképző intézet működésére egyaránt hatott a háborús helyzet. Utóbbi intézmény esetében oktató és növendék egyaránt (szó szerint idézve) „hadbavonult”. Az értesítő jelentőségét növeli, hogy mindkét esetben statisztikai adatokat közöl a növendékek létszámára vonatkozóan, a további éveket tekintve. Ez a kutatás folytatását sugalmazza. A jövőben érdemes hangsúlyt helyezni a háttérben maradt tényekre (az oktatás során használt tankönyvek, a nehéz sorsú növendékek helyzetének javítására tett kísérletek, vallási és kulturális élet a két intézményben). Ezen kívül mindenképpen szükséges az 1914-15. évi tanévtől az 1917-18. évi tanévig áttekinteni a két intézmény értesítőjének szövegét, összehasonlítani az eltéréseket, levonni a következtetéseket. Az eredmény által a múlt eddig fel nem tárt darabja kerülhet előtérbe.

---

¹⁹ *I. m.* – 30. old.

III. KÉPZELET

PÁRHUZAMOS MÁSOLATOK. A *TOTAL RECALL* ÉS AZ EMLÉKMÁS

Philip K. Dick számos munkáját ültették már gyöngyvászonra a *Szárnyas fejedelemségtől* a *Sorsügynökséig*. *Emlékárusítás kicsiben és nagyban* című novellája két ízben is megihlette az álomgyár forgatókönyvíróit. Az eredmény két másolat: a novellát, majd az abból készült kultfimet újragondoló alkotás.

A saját sorsunk és a kilátástalannak tűnő élethelyzetünk megváltoztatására tett hiábavaló erőfeszítéseink által okozott feszültség feloldható a képzelet által. Megpróbálhatjuk elhinni, hogy nincs is probléma. Fokozhatjuk mindezt azzal, hogy elképzeljük: jelen sem vagyunk voltaképp a saját sanyarú életünkben, hanem mondjuk a Marson próbáljuk megmenteni a világot, ami persze sikerül, mert történetesen a legeredményesebb titkos ügynökök közé tartozunk. Philip K. Dick amerikai sci-fi író *Emlékárusítás kicsiben és nagyban* című novellájában a Memória Részvénytársaság nevű vállalat hasonlóan heroikus és kellemes emlékek adományozására szakosodott, melyek tudatában ügyfelük szabadabbnak képzelheti magát a mutánsokkal és terrorista merényletekkel teli jövőben. Az alaptörténet szerint Douglas Quaid ugyancsak ráunt már a munkás hétköznapokra, ezért aztán fogja magát és besétál a Recallhoz néminemű izgalmasnak ígérkező emlékképért. A novella lezárása azonban abszurd módon azt sugallja, hogy semmi sem változik a változtatás által. A Marsra vágó munkás belenyugszik sorsába, megalkuszik a rendőrséggel. Nem elég erős benne a kitörési vágy. Philip K. Dick alkotásának az ötletességen túl van még egy óriási pozitívuma, a csattanó. Sajnos ez a belőle készült feldolgozás(ok)ról nem mondható el.

Az említett novella alapján 1990-ben a holland Paul Verhoeven készített filmet *Total Recall* címmel, Arnold Schwarzenegger és Sharon Stone főszereplésével. Verhoeven mozgóképes víziója csak a zsémbes feleség, a Memória Részvénytársaság, valamint a Marsra utazás vágyának motívumát tartotta meg a felhasznált PKD-opuszból.

Len Wiseman, a *Die Hard 4 – Legdrágább az életed* és az *Underworld*-sorozat rendezője 2012-ben vitte filmre a történetet. A Wiseman-

féle verzió a cselekményt tekintve szinte teljes egészében megegyezik Verhoeven adaptációjával. Míg azonban az 1990-es – az emberi szem elől elzárt, viszont a képzelet által megnyitott marsi világba képzelt és egy kétkedéssel küzdő főhóst előtérbe állító, mutánsokkal kiszínezett – változatot műfajilag kétségkívül a sci-fik közé sorolhatjuk, a 2012-es verzió inkább egy sci-fi-szerű kerettörténettel körülloccsolt, a főhős meneküléséről szóló akciófilm. Mindkét mozi egy sorsával elégedetlen protagonistát állít elénk. Schwarzi Quaid-je építkezésen dolgozik, Colin Farrell figurája pedig az Egyesült Brit Szövetségen belüli rendfenntartáshoz szükséges műanyagjárőrök megalkotásában segítkezik. Megegyezik bennük a szellemi ébredés, a „többre vagyok képes” forradalmi felismerése is. Irány a Recall!

Csakhogy abban az esetben problémássá válnak a beültetett emlékképek, ha azok megegyeznek a valósággal. És Douglas Quaid esetében persze épp ez a helyzet. Emiatt merül fel benne a magától értetődő kérdés: „ha én nem vagyok én, akkor ki vagyok?” Az említett mondat alkalmat ad mindkét filmes adaptációnak, hogy elhangzását követően a válasz keresésével és meneküléssel múlassák játékidejüket. Quaid arra törekszik, hogy a morzsák alapján összerakja a kenyeret, mely végül megfekszi a gyomrát. Képtelen azonosulni régi önmagával.

Az 1990-es filmben a Lorit alakító Sharon Stone igyekszik minden nőiességét bevetve csillapítani Schwarzenegger gyanakvását. Egyéb szerepet nem igazán tölt be, viszont az ő karaktere így is elég színes, ugyanis a forgatókönyvíró benne egyesítette a feleséget és az üldözést vezető ügynököt. A Stone által megformált karakter azt szeretné elérni, hogy Quaid maradjon továbbra is az ő tudatlan és ártatlan férje, aki építkezésen dolgozik és keveset gondolkodik. Amikor az álmában szereplő nőről kérdezi a férfit, kíváncsiságát féltékenység mögé rejti. Ez a mozzanat feltűnik a novellában és a 2012-es filmben is. Verhoevennél mindazonáltal hangsúlyosabbá válik a feleség szerepe, hiszen aggódó hitvesből megfigyelést végző ügynökké lép elő.

A 2012-es változatban Kate Beckinsale által megformált Lori jellemében egyesül a beépült ügynök és az üldözést vezető parancsnok. Beckinsale Mrs. Quaidje maximalista gyilkos-ügynök. Jelenléte nyomán a nézőben felidéződik Mrs. Smith, valamint az *Underworld-*

sorozatból ismert vérszomjas, perfekcionista, elszánt gyilkológép alakja. Wiseman filmjében Mrs. Quaid egy fontos pozíciót betöltő alkalmazott, aki nemcsak az üldözést irányítja, hanem közvetlen összeköttesben áll a rosszfiúk legrosszabbikával, Coahaagen kancellárral is.

Mindkét filmben Coahaagen kancellár a főgonosz, aki saját céljainak érvényesítése érdekében elnyomás alatt tartja a kolóniát. Az 1990-es verzióban mindezt a Marson bányászott turbinium, valamint a vörös bolygó levegőkészletének adagolása révén igyekszik elérni. A 2012-es filmben valamivel jobb indoka van a gonoszságra: műanyag-járőröket teremt, általuk építene és tartana fenn egy új világot.

Az 1990-es változatban az ellenállás vezetője Kuato. A „*több levegőt a marslakóknak*”-elv érvényesítését leginkább hangsúlyozó vezéralak ott rejtőzik, ahol senki sem sejtene: egy ember bensőjében, pontosabban a gyomrában. A 2012-es filmben vannak ugyan lázadók, de nem a Marson, hanem az Egyesült Brit Szövetség területén belül. Céljuk nem a turbinium-bányászat leállítás, hanem Coahaagen kancellár önző és pusztító tervének meggátolása. Kuato a 2012-es változatban nem kapott jelentős szerepet.

Melina, a Quaid álmában szereplő nő a kellő időpontban érkezik, hogy megmentse Quaidet a feleségétől. Akkor sírja el magát, amikor szükséges, hogy a főhős rádöbbenjen, az arcán legördülő könnycsepp a valóságot mutatja, ez nem álom vagy emlékkép, ha meghúzza a ravaszt, valaki megszűnik levegőt venni. Melina szerepe az, hogy ébren tartsa Quaid lelkiismeretét. Lorinak ellenben el kell altatnia férje gyanakvását és megfigyelni őt. Az 1990-es filmben Melina kimondja, hogy ő csak azért kellett Quaidnak, hogy közelebb juthasson az ellenálláshoz és a lány a 2012-es filmben is nagyjából ugyanezt a szerepet tölti be.

Az 1990-es filmet az emeli ki, ami a 2012-es változatot lehúzza: az újrafeldolgozás. Mindkét mozi esetében megtekintésre érdemes alkotásról van szó, melyben ott rejlik a fantázia (az elképzelt valóság bemutatása által), és az üzenet, ami egyben kérdés is (te többre vagy képes?), valamint a valóságnak és a fantasztikumnak a torzzal és rúttal összegyúrt ábrázolása által közvetített érték. Röviden szólva PKD szelleme.

FELEMELKEDÉS A KÚTBÓL

(*A sötét lovag – Felemelkedés* c. filmről)

Az embernek szüksége van megváltásra. Aki nem térdel le, érc kígyó helyett Gotham Cityben Batman köpenyére nézhet fel. A város lakói a köztisztületben álló polgárt tömjénezik, emlékére felépítik a büntetés-végrehajtás templomát, a fekete álarcos idegent azonban megvetik. El kell végre dönteniük, hol ér véget a bálványimádás és hol kezdődik a megmentő felismerése és értékelése.

Megfigyelhető annak törvényszerűsége, hogy a filmekben a baj kelet felől közelít. Nincs ez másként Nolan legújabb Batman-mozijában sem. Pavel, az orosz atomfizikus rádöbben, hogyan lehetséges Bruce Wayne féltett fúzióját atomfegyverré alakítani. A tudás, mint az *Angyal* című filmben (ott hidegfúzió volt a neve), ebben az esetben is értéket képvisel, melyet a gonosz szándék fegyverré alakítana. Wayne tisztában van vele, hogy a felfedezés Gotham City lakosságának hasznára válhat, azonban számol azzal az eshetőséggel, hogy a felszabaduló energia negatív töltetű is lehet. Ezért – mivel elsősorban a város lakóinak védelme a célja – eltitkolja a felfedezést. A titkot viszont kifürkészik, s a kíváncsiság a személyes bosszú igényével párosítva megsemmisítő következményeket vonhat maga után.

A film első fele a milliárdos lelkének összefoltozásával telik. Bruce ismét tehetetlen, kútba esett kisgyerek, aki fél a denevérektől. Hiába várja az apját, csak Alfred, a komornyik áll mellette. Azáltal, hogy a nézők először a gyenge Bruce Wayne-nel találkoznak, hangsúlyosabbá válik a címben jelzett fejlődési folyamat. Mindez előrevetíti, Bane ténykedése pedig szükségszerűvé teszi majd a szunnyadó erő és határozottság feléledését, felszínre törését – azaz a sötét lovag felemelkedését.

A főhős lelkében mutatkozik némi hajlandóság arra, hogy kikerüljön a kút mélyéről, ahová magát temette. Fizikai gyengeség helyett ugyanis esetében lelki mocsárról van inkább szó. Figyelmét azonban kezdetben Selina Kyle (Anne Hathaway) köti le. Annak ellenére meghozza, hogy meglopja és a földre taszítja. De az is lehet: pont emiatt. Selina Kyle az egyetlen a filmben, aki nem fél a sötét lovagtól: évődik

vele és gúnyolódik rajta. Talán ez az, ami miatt érdekessé vált a Macskanő Bruce és a lovag számára egyaránt. A szenvedő hős csodálattal bámul az ablakra, amelyen keresztül a Macskanő menekül. Az ablakra, amely talán kiutat jelenthetne a kútból. Ezt követően Wayne a valóság iránt kezd érdeklődni, társasági életet él és kilép a közösség elé. Figyelmét viszont ismét egy nő tereli el. Miranda Tate (Maron Cotillard), aki biztos pozíciót harcolt ki magának a vállalaton belül, s mindezt Bruce személyes közelségében is megszilárdítani igyekszik.

Selina és Miranda jellemében közös a múltjukból felsejülő sérelem. Az eltérés a fájdalomhoz való viszonyulásukban nyilvánul meg: Selina eltemeti magában a keserűséget (tisztában van azzal, hogy kizárólag saját magára számíthat; így a döntő pillanatban megkérdőjelezhetővé válik önzetlen segítségnyújtása is). Ezzel szemben Miranda inkább a világra szabadítaná sérelmét: az őt ért veszteséget egyetlen ember bűnének gondolja, ám úgy érzi: egy egész városnak bűnhődnie kell érte.

A film első felében tehát Wayne gyenge, Alfred titkokat tudó, Gordon a mindent elhallgató, a Macskanő csalfa, Bane pedig a Rossz. Aztán Nolan csavar egyet a történeten, amely így nemcsak váratlan lett és hatásos, hanem a trilógia befejező részének cselekményét össze tudta kapcsolni az előzményekkel is. Bruce Wayne istápolásra szoruló fiúból erős és agresszív megmentővé változik. Ennek eléréséhez azonban mélyebbre kell merülnie a kútban, mint valaha, s elszakítania a lényét megkötöző, a hőst fogságban tartó béklyókat.

A betűkkel játszottak keveset vagy kimerült a fantázia, nem tudhatom: Wayne antagónjának neve mindenestre Bane lett. Tagbaszakadt alak, arcán valamiféle szerkezettel, amely Darth Vader hörgését Hannibal Lecter gonoszságával ötvözi. Minderre a film készítői is rájátszanak, amikor afféléket mondatnak vele, mint hogy „én a szükséges Rossz vagyok”. Bane kapja az anarchista szerepét. Ő a forradalom kirobbantója és vezetője. Az erőt képviseli (az ész máshonnan érkezik), hisz az ő kezében van a fegyver. Mondhatjuk: ő az eszme szolgálatában álló eszköz. Feladatát pontosan és mániákusan teljesíti. A történet végén derül csak ki, hogy mindezt a barátság jegyében teszi.

Bane hatalomátvételét követően Gotham Cityben eluralkodik a világvége-hangulat. Ennek ellenére kihagyhatatlan az amerikai tábor-

nokok tanácsstalansága és „terroristákkal nem tárgyalunk” elvének ismételtetése. „Az igazi kétségbeesést a remény táplálja” – ahogy Bane a kút mélyére került Batmannek mondja.

Az embernek szüksége van megváltásra. Aki nem térdel le, ércbíró helyett Gotham Cityben Batman köpenyére nézhet fel. A város lakói a köztisztletben álló polgárt tömjénezik, emlékére felépítik a büntetés-végrehajtás templomát, a fekete álarcos idegent azonban megvetik. El kell végre dönteniük, hol ér véget a bálványimádás, és hol kezdődik a megmentő felismerése és értékelése.

EGYEDÜL HIDEG VAN

(Az *Eszkimó asszony fázik* c. filmről)

Xantus János 1984-ben forgatta az *Eszkimó asszony fázik* c. filmet.

A cselekmény elején a főszereplő, Laci (Boguslaw Linda), a zongoraművész, koncertje végén csodálkozva néz a kezére. Mintha többet várna saját magától, és méltatlannak találná a tapsot. Aztán udvariasan (vagy flegmán) fogadja a gratulációt, és az anyjától kölcsönként autón megpróbál eltűnni az éjszakában. Találkozik is egy áhított szöke nővel, akinek a szemébe néz, és elsőre nem tudja kiolvasni belőle, milyen ember tekint általa a világba. Hazaviszi Marit (Méhes Marietta), akiről később derül ki, hogy egy hallássérült állatgondozó felesége. Ez azonban nem jelent semmit egyikük számára sem. Laci már az első estén kijelenti, hogy: „*Ugyan kitől kellene félnem? A némtől?*” Laciban túlteng az önimádat. Emiatt engedi meg magának, hogy londoni koncertjén a programfüzetben meghirdetett Debussy-darabbal ellentétben mást adjon elő. Ezért kisebb vitába keveredik az impresszáriójával. Őt már ekkor sem érdekli a karrierje. Fontos számára, hogy elkápráztassa Marit. Ezért elviszi a tengerhez. Mari a cselekmény alapján másodikként feltüntetett randevún, egy vacsora alkalmával kifejezi, hogy ő „annyira szereti” Lacit. A művész nem nyilatkozik. A filmben egyszer sem mond semmit ezzel kapcsolatban. Amikor erre rákérdez Mari férje, János (pontosabban arra, hogy Laci feleségül veszi-e Marit), azt válaszolja, hogy „*ez a mi dolgunk*”. Laci inkább a tetteivel fejezi ki Mari irányában táplált rajongását, függőségét.

Laci számára megfajított talány a nő. Amikor Mari valami gyerekeset mond, Laci csak csibészesen mosolyog. „*Ezzel a kocsival elvihetnélek Indiába, vagy Törökországba, vagy ahová akarod!*” – mondja Laci a tengerparti nyaralásuk alkalmával. Mari erre a következőket mondja: „*Szedjünk cseresznyét!*” Ezt a reakciót kétféleképpen is lehet értelmezni. Az egyik lehetőség szerint Mari nem érti meg, hogy a férfi szereti, szíruposan szólva a világ végére is elmenne vele, egzotikus tájakat fedezne fel vele együtt, feladva ezzel a saját életét, melyet a zene jelentett számára valamikor. A másik értelmezés szerint Mari minderre nem vágyik, csak arra, hogy egyszerű életet éljen, valamint arra, hogy szeressék. Utóbbival

kapcsolatban Marinak volt korábban is egy víziója. A Laci által szervezett zenekar tagjaival iszogattak még hajnalban is, miközben Mari arról vizionált, hogy milyen jó lenne egy tanyán élni, ahol lenne egy méhes, és a méhek a virágokról gyűjtenék a mézet. Utóbbi teljesen hibás megállapítás, ez is tükrözi Mari tájékozatlanságát. Valami mégis rejlik a lényében, ami miatt Laci képtelen tőle elszakadni. Talán az, amit akkor fogalmazott meg, amikor először meglátta: *„nézek a szemedbe, és nem értem”*. Laci valahová el akar menekülni Marival. Ezt mondja neki a kirándulásuk alatt, az autóban: *„láttam egy világitótornyot, ami nincs rajta a térképen”*. Ez a kijelentés azt tükrözi, hogy menekülne. Korábban, amikor még nem volt előrehaladott a Marival folytatott kapcsolata, ezt mondta a kazettára, melyet korábban az általa játszott zene rögzítésére használt: *„dobd ki a degenerált életed... és csinálj helyette másikat”*. Marival szeretné átélni ezt a másik életet. Ez azonban nem vált gyümölcsözővé a számára.

Később, amikor egyedül lézengett a Marival közös lakásban, ezeket mondja fel a kazettára, melyet korábban a zene rögzítésére használt: *„Legalább egy barát vagy egy barátnő lenne itt”*. Ez a kijelentés azt is magyarázhatja, hogy nem jött be a „degenerált élet” kidobása, képtelen volt jobbat létrehozni. Korábban ott volt számára a zene, most egy ember sincs a közelében, és nem is alkot.

Mari ezekben a percekben épp férjével, Jánossal tölti az időt. Talán, mert róla is gondoskodni szeretne. Vagy épp már nem tudja, mi lenne a helyes. Amikor a nő visszatér, Laci kikérdezi, hol járt, milyen fagyit evett. Mintha azt remélné, hogy a nyilvánvaló hazugság részleteinek megismerése által kevésbé fájna a valóság: Mari megcsalta. A nő méltatlan a művész szerelmére. Laci mégis alapított a kedvéért egy zenekart. Azt is eltúrte, hogy János velük együtt éljen.

János (Lukáts Andor) állatgondozóként dolgozott az állatkertben. Ő bújtatta Marit, amikor fiatalon megszökött a nevelőotthonból, majd feleségül vette. Mari tolmácsolt neki a munkahelyén. Nehezen fogadja el, hogy a nő mást is szeret. Azzal vádolja Lacit, hogy elrabolta tőle a feleségét. Erre azt a választ kapja, hogy ő nem ismeri az életet. János azt válaszolja, hogy: *„azért nem ismerem az életet, mert nem ismerem a halált sem. Ahhoz pedig ölni kell, hogy megismerjem a halált”*. Elsőként a macskájával végez. Marinak elmondja, hogy a macska ragaszkodik

hozzá, bármennyire kínozza. Így van ez Jánossal is: ragaszkodik Marihoz, noha szenved attól, hogy a nő elhagyta. Mari és Laci lakásába költözik, házimunkát végez Mari helyett, megtanul dobolni, tűri a megaláztatást annak érdekében, hogy a nő közelében maradjon. Mari felhívja a figyelmét arra, hogy szolgálta belőle. János szavaiból ekkor derül ki, a Mari irányából kapott kínzás ellenére is ragaszkodik hozzá, mert mást nem tehet. Jánosban talán akkor omlik össze a világ, amikor Mari elárulja, hogy elmegy Amerikába.

Mari elhagyja az országot. A néző számára letisztul a történet. Az utolsó dalszöveg vigasztalhatja Lacit és Marit is: „*elmentél, hiába várok, de jól vagyok, ha nem hiányzom*”. Laci számára a nyári záporral hintett járdán kuporogva aligha hiányzik Mari, mert a fájdalomra koncentrálnak. Jánosnak sikerült megismernie az életet (a halál által). Mari számára sem zárul pozitívan a cselekmény: az utolsó mondatában tört angolsággal fejezi ki, hogy az eszkimó asszony fázik, azaz fájdalmas egyedül, és a „jól vagyok, ha nem hiányzom” egy hazugság felvetése. Mari a szó szoros értelmében lehet jól: Laci számára nem hiányzik, mert halott. Vagy: Laci megszabadult Maritól, ugyanis az Mari nélkül eltöltött, utoljára dokumentált (a film által, és a saját kazettáján rögzítve) reggelen boldognak tűnt, felébredt és komponált. Azonban lebecsülte az ellenségét. Kiment elé az utcára. Ekkor teljesedett be a film és a cselekmény elején felelőtlenül elhangzott mondat: „*Kitől félsz? A némtől?*” Kellett volna.

A Trabant együttes létezése, tevékenysége is ihletet adott a rendező számára egy új film készítéséhez. Azt is mondhatnám, a filmben megfigyelhető, hogy ellentétes jellemeket összeköthet, és konfliktushelyzetet is háttérbe szoríthat a közös zenélés. Azonban ez a jelenség rövid életű volt: épp addig tartott, amíg megérett a dráma.

A dalszövegek közül az *Itt van, pedig senki sem hívta...* kezdetű dalt emelném ki. Azért, mert nemcsak arra utalhat a szöveg, hogy János váratlanul felbukkant Mari és Laci lakásán. Ez a sor, és az utána következő mondat az emberre váratlanul rátörő érzelmi hullámokat próbálja megfogni az alkotás által. A történetre azonban úgy is tekinthetünk, hogy két férfit tesz tönkre egyetlen nő irányában érzett rajongás és függőség. Számomra a film üzenete összefüggésben van a korlátok nélkül elérhető létből fakadó intő jellel.

(RÉM)ÁLMAIDBAN A VALÓSÁG

(*A Faun labirintusa* c. filmről)

A Faun labirintusa olyan, mintha gyermekkori rémálmodunk ötvöződött volna a kedvenc mesénkkel. Guillermo Del Toro mexikói forgatókönyvíró, filmrendező 2006-os alkotásában finoman adagolta az összetevőket a valóság (spanyol polgárháború vége, 1944), a mesevilág (eltévelyedett hercegnő) és a válságba jutott gyermek (édesapját elveszítette, anyja másodszor tévesen választott férjet) külvilág-szemléletének mozaikjait. Az eredmény: a néző figyelmét lekötő, gondolkodásra ösztönző történet, melynek elbeszélési módja a film (nem kizárólag szöveg, valamint párbeszéd, hanem film; egy komplex mű, mely által zene, díszlet, maszk, színészi játék alkot egészet).

A cselekményt keretbe foglalja a mesélő szövege. *A Faun labirintusa* esetében a befogadó a mesélő szövege által szembesül egy történettel: a föld alatti, titkos birodalomból egy hercegkisasszony a napfényre vágyott, elhagyta atyja birodalmát, de a hideg külvilágban (valóságban) megfagyott magányában. Azonban nem mese lenne az alaptörténet, ha elmaradna a boldog befejezés lehetősége: a király tudja, hogy lányának lelke egyszer visszatérhet a birodalomba, a korábbtitól eltérő fizikai formában. Eddig tart a mese, és színre lép a mesekönyvet forgató kislány. Megismerjük Ofeliát, aki várandós édesanyjával, Carmennel utazik a második férjéhez. Vidal kapitányról hamar kiderül, hogy könyörtelen és szenttelenül képes embereket információszerezés céljából kínozni, valamint ok nélkül kivégezni. Ő egy katona, aki a spanyol polgárháború végén az általa lázadóknak tekintett emberek kiiktatását tekinti elsődleges feladatának. Ez után következik az életében minden más, például a születendő fiához való ragaszkodás vagy a feleségéről való gondoskodás.

Carmen (Ofelia édesanyja) gyenge (fizikailag és lelkileg), szenvedő nő. Kiderül, hogy a kislány apja szabó volt, a kapitány egyenruháját varrta korábban, innen az ismeretség. A szabó meghalt a háborúban és a tiszte feleségül vette az asszonyt. A nő talán szükségszerűnek tartotta ezt a lépést, mert özvegyként küzdenie kellett a létfenntartásért, anyagilag meg-

könnyítette helyzetét (és lányáét) egy férj. Vidal kapitánynak viszont szüksége volt egy nőre, aki fiút szülhet neki. A történetből még az is kiderül, hogy Vidal apja is katona volt, a harctéren esett el, halála előtt összetörte az óráját, és azt kérte, hogy mondják el a fiának, pontosan mikor halt meg. A történetet ő tagadta, viszont az egyik jelenetben egy régi zsebórát javított, melyet néha elővett a zsebéből, és a végjáték előtt is ellenőrizte az időt.

Ofelia talán a meseolvasásnak köszönhetően (túlzott fantáziagyarapodás) a közeli erdőben rögtön felfedez egy tündért, és akkor sem csodálkozik, amikor a Faunnal találkozik, aki ijesztő, de a lány nem rémült.

Megtudja, hogy ő a hercegnő, és nem kételkedik. Ettől kezdve ismét két világban létezik egyszerre. Azért ismét, mert korábban is ezt tette: elvonult a mesevilágba apja halálának és anyja második házasságának következményei elől. A mesevilágban a Faun tanácsát követi: bemerészkedik a fa odvába, hogy legyőzze a varangyot, mely nem hagyja virágozni a fát. Íme a meséből kölcsönzött alkotóelem: három próba, gonosz varangy, a fa odváról még az *Álmosvölgy legendájának* egyik jelenete is eszünkbe juthat. Ofelia az első próbát teljesíti, rátalál a kulcsra. Azonban itt ütközik a mese a valósággal: a próba idejére eltűnt a házból, anyja aggódott miatta, mindez következményekkel jár, büntetésből nem vacsorázhat.

A második próba említése kihagyhatatlan: a Fauntól kap egy krétát, mellyel ajtót rajzolhat a szobája falára, ezáltal egy másik világba jut. Ebben a valóságban (díszletben) megelevenedik egy rémálom: a kandalóban pattog a tűz, az asztal roskadásig megrakott ételekkel. Az asztalfőn vészes mozdulatlanságban egy lény ül. A teste aszott, a bőre fehér, a koponyája deformált, szemgolyóit az előtte lévő tányéron helyezték el. A kislány nem döbben meg, a kulccsal kinyitja a szekrénykét, elővesz egy tört. Azonban hibát követ el: megkóstol egy szőlőszemet, a lény felébred, a homokóra szerint a feladat elvégzésére adott idő lejárt, egy tündér a lény martaléka lesz, a lány menekül. Időben visszatér a szobájába, de a próbán elbukott. Ezt a Faun is hangsúlyozza, és figyelmezteti, hogy most már soha nem térhet vissza atyja birodalmába.

Ofelia elvesztette a kapcsolatot a külvilággal, vagy túlságosan mélyen éli meg az eseményeket, mert nem mutat kétségbeesést anyja halá-

la után sem, noha egyedül maradt. A Faun még egyszer meglátogatja, és azt kéri, vigye el újszülött öccsét az erdőbe. Ő megteszi, de nem hajlandó feláldozni annak érdekében, hogy visszatérhessen a birodalomba. Ezen a ponton találkozik a való és a mesevilág: a kapitány (talán épp nem túlságosan tisztaszívú, és emiatt) nem látja a Faunt, akivel a lány alkudozik. Elveszi a kisfiút, elindul vele, a lány tiltakozik, és kap egy golyót. Ofelia vére áldozathozatal (nem ontotta testvére vérért), és a valóságban is lezárul a cselekmény (a tiszt elnyeri büntetését, és ígéretet kap arról, hogy a fia soha nem fog hallani róla).

A végjátékban Ofelia megérkezik a titkos birodalom palotájába, ahol az idős király fogadja, mint az országát elhagyó hercegkisasszonyt, mellette anyja ül a trónon.

A történetet a mesélő, a narrátor szavai zárják. Megtudjuk, hogy a hercegnő sokáig uralkodott apja birodalmában, ennek nyomai a külvilágban is észrevehetőek azok számára, akik tudják, hová nézzenek.

Az utolsó mondat megér egy értelmezési kísérletet. A kislány már a helyszínre érkezésének első napján, az erdőben, egy nagyranőtt és csúnya bogárról megmondta, hogy tündér. Később a bogár visszatért hozzá, és felvette a mesekönyvben ábrázolt tündér alakját. Az utolsó mondat (is) egy üzenet a néző-befogadó felé. A kérdés az, hogyan értelmezzük. Úgy is felfoghatjuk, hogy *lássuk meg a valóságunkban a szépet, a maradandót.*

MEGMÉRETETÉSEK FOGSÁGÁBAN

(Ruben Östlund: *Négyzet*)

Egy kihívásra adott válasz bizonyulhat helyesnek és hibásnak, ám mindeközben annak is jelentése lehet, hogy a válasz előremutató vagy épp hanyatlást előidéző. Hányszor kell egy közösségnek szembesülnie a problémával ahhoz, hogy megtalálja a legmegfelelőbb választ? Arnold Toynbee brit történész úgy vélte, ha a kihívás túlságosan erős, akkor a civilizáció helytelen választ ad, és hanyatlani kezd. Ellenkező esetben, ha gyenge a kihívás, akkor amiatt indul el a bomlás folyamata. Ha értelmezési horizontot kívánunk kijelölni Ruben Östlund *A négyzet* (*The Square*) című filmje számára, a kihívás–válasz elmélet érvényes hivatkozásként merülhet fel, mivel a svéd rendező tágabb értelemben a környezetünkben is tapasztalható problémákkal foglalkozik.

A történet főszereplője, Christian (Claes Bang) a svédországi királyi múzeum főkurátora, akinek az utcán furfangosan ellopják a telefonját és a pénztárcáját. Miközben az ennek következményeként felmerülő problémákra reagál, egy reklámkampányt felügyel, melynek célja, hogy minél több látogató tekintse meg egy argentin művész macskakövekből álló installációját, ami ugyancsak *A négyzet* címet viseli. Így foglalható össze a legegyszerűbben a cselekmény két fő szála. Azonban a filmben több, egymást követő történetszállal szembesülhetünk. A rendező ezek segítségével viszi színre azt a kihívássorozatot, mellyel egy mai európai közösségnek szerinte szembe kell néznie.

Elsősorban a köztér funkciójának problémája merül fel, a szó konkrét és elvont értelmében egyaránt. Ami a konkrétat illeti, a filmben részben a társadalom peremén élő kéregetőkről, valamint a hajléktalankról beillesztett montázsokban jelenik meg. A film elején egy férfi fekszik a téren, egy négyzet formájú járólaphoz tapadva, egy nő adományt gyűjt, majd mások egy jól öltözött férfi figyelmét terelik el, hogy kirabolják őt. Mindez a svéd főváros központjában zajlik.

A film középpontjában marad a *köztér* a szó elvont értelmében is, a közbeszéd helyeként. Teszi ezt egy bravúros megoldással, mikor is a múzeum előtti téren, illetve a múzeum belsejében is helyet kap az

említett műalkotás, a kockakövekből létrehozott négyzet, amihez a mai galériai gyakorlathoz hűen beszélgetések is kapcsolódnak. Ennek belseje a mellé helyezett felirat szerint „...*a gondozás és bizalom szentélye. Határain belül mindannyian egyenlő jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezünk*”. A cselekmény azt sugallja, hogy az üzenet hamis, a bizalom hiányán túl az együttérzés sem jelenik meg a bemutatott kisebb és nagyobb közösségek életében. Christian munkatársai nem voltak együttérzőek például a reklámvideó kapcsán keletkezett bonyodalom során, és ő sem kapott segítséget, amikor az utcán telefont vagy a bevásárlóközpontban figyelmet kért.

Christian és munkatársai felszíneseek: mindannyian úgy tesznek, mintha értenék az argentin művész alkotását. Noha a főszereplő nem tudja egyértelműen megmagyarázni az újságíróknak, mit értett az alatt a kijelentés alatt, hogy *a kiállítás nem kiállítás*. Azzal az érvel vágja ki magát, hogyha egy táskát a múzeumban helyezünk el, az műtárgy lesz. *A négyzet* című tárgyat hatásvadász módon közelíti meg: az elméleti megközelítés elől azzal tér ki, hogy eljuttassa, nincs szüksége a megnyitó beszédhez a kellékekre (szemüveg, papír), majd a lakomára és a kiállítás megtekintésére váró közönség előtt a következőket mondja: „*a négyzeten belüli térben állok, szükségem van a segítségedre; meghalt az apám, nincs kivel beszélnem erről, van pár perced?*” Mindezzel azt árulja el, hogy az ő értelmezésében a négyzet egy olyan tér, melynek határain belül önző módon a gondoskodás és az együttérzés saját maga felé fordítható. A történet későbbi szakaszában, a műalkotásról reklámfilmet készítő alkotópáros ettől eltérően viszonyul a kiemelt idézet nyomán felmerülő problémához. Ők arra helyezik a hangsúlyt, amit a négyzeten belüli tér *nem jelent*, vagyis a gondoskodás és a bizalom tagadására. Mindezt hatásvadász módon teszik, de a módszerük sikeresnek bizonyul. Több szakújságíróhoz eljut az üzenet az argentin alkotó művének létezéséről. A néző számára ugyanakkor hangsúlyosabbá válik, hogy a négyzet nem minden esetben biztonságos, hiszen annak keretein belül sétálva sérül meg egy kislány. Mindez megcáfolja az alkotás mellé helyezett tábla állítását és Christian értelmezési kísérletét is, és inkább afelé futtatja ki az installáció értelmezését, amerre maga a film is mutat: a bizalom és biztonság hiánya felé.

A négyzet mint forma más módon is jelen van a filmben, többek között a címszereplő lakásán látható festmény által. Ebben a térben egy esendőbb Christiant láthatunk. Görnyedten ül a félhomályban derengő konyhában, a háttérben elhelyezett tükörnek köszönhetően a tér tágasabbnak tűnik. A kép azt sugallja, hogy a korábbiaktól eltérően most a magánembert láthatjuk. Amikor zajt hall, és azt ellenőrzi, ki lehet a bejárati ajtó túlsó oldalán, a kamera fél percig egy falon függő festményt mutat. Ez a műalkotás egy négyzetet ábrázol, melynek középpontjában egy sötétebb négyzet van, a keret felé haladva mindegyik négyzetet formázó sáv világosabb. Mintha mindez Christian jellemrajzára utalna, aki ily módon a közösség felé a társadalom által elfogadott értékrendet hangoztatja és képviseli – segítené egy nőnek, akit üldöznek, ételt vesz a kéregetőnek, megpróbálja lezárni Oleg túlságosan is provokatív performanszát. Konfliktuskezelés helyett azonban kiabál a kislányával, a szendvicset az ételt kérő nő elé, az asztra dobja, egyesével nyújtja át a bankjegyeket a koldusnak, kihasználja két beosztottját, amikor utasítására a munkaidéjükben az ő magánügyeit intézik, és Ann (Elisabeth Moss) ítélete szerint a tekintélyét arra fordítja, hogy alkalmi és gyors kapcsolatot létesíthessen.

Ezzel kapcsolatban talán érdemes felidézni Ann és Christian párbeszédét. A jelenet erősen megvilágított, fehér térben játszódik, a háttérben egy installációval. Egymásra terhelt, fából készült székek elmosódott körvonala látható, miközben a nyikorgásuk, majd a székhalom összeroskadásának robaja tölti be a kiállítóteret. Ann azt kéri Christiantól, mondja el, miként emlékszik arra, ami közöttük történt. A nő hangsúlyozza, hogy ő érzelmileg kötődik Christianhoz, és nem érti, a férfi számára miért nehéz meghatározni és a saját szavaival körülírni az eseményeket. Azt is megkérdezi, milyen gyakran létesít szexuális kapcsolatot egy olyan nővel, akit csupán futólag ismer. Ugyanabban a pillanatban azonban a székek összeomlanak, a zaj miatt pedig Ann nem tud megszólalni, így Christian időt nyer, hogy kitalálhassa a nő nevét, akinek interjú adott, és akivel egyéjszakai viszonya alakult ki a közelmúltban. A jelenet feszültségét a székek szüntelen nyikorgása fokozza. Christian ismét kényelmetlen helyzetbe kerül. Nincs hozzá-

szokva ilyen párbeszédhez, képtelen válaszolni, a számonkérés pedig elbizonytalanítja egy pillanatra.

Christian karakterére egyáltalán nem jellemzőek érzelmi kitörések, és nem tanúsít megbánást sem, de nem is gondolkodik cselekedeteinek motivációján. Szűk közössége szempontjából ideálisnak tűnő, elvárt értelmiségi szerepet játszik a zongora mellett, a mosdó előszobájában, a pódiumon, a kiállításmegnyitón. Ahogy a kiállítást kísérő beszélgetés során is, mikor egy Tourette-szindrómás férfit, aki betegsége miatt bekiabálással zavarja a beszélgetést, nem küld ki a teremből. A jelenet a tolerancia problémájára hívja fel a figyelmet. Hol a határ? A segítségnyújtásé, a közönyé? A köz, a vita tere vajon mindannyiunk számára elérhető, illetve milyen körülmények között folytatható értelmes vita?

Az ellopott telefon utáni nyomozás egy külvárosi, munkások és bevándorlók által lakott városrészhez vezet Christiant. A belvárosi kéregetők után ily módon is szembesítve a főszereplőt a szociális és a kulturális különbségekkel. Christian az értelmiségi karrierista típusát képviseli, általa az értelmiség problémáira láthatunk rá: mély szaktudás és empátia híján nem tekinthető ideális vezető kurátornak (nem kíséri figyelemmel a reklámkampány minden mozzanatát, a tudta nélkül kerül a múzeum honlapjára a videó, elméleti „tudása” megmarad üres közhelyeknél), nem jó apa (kiabál a lányával, megfedkeznek arról, hogy érte kell mennie az iskolába), nem megfelelő főnök (kihasználja a beosztottjait). Ugyanakkor ha a felvázolt problémát egy lépéssel még hátrábbról nézzük, az európai kultúra válságának kérdései merülnek fel. Ezt az olvasatot erősíti Christian nevének jelentése is.

A művészet határainak feszegetése a film alighanem egyik legnyomasztóbb jelenetsorában, Oleg (Terry Notary) performanszában jelenik meg. A sárgás fénnel megvilágított tágas térben fehér terítővel borított asztal mellett szmokingot viselő urak és estélyit viselő hölgyek foglalnak helyet. A hangszóróból felhangzik, hogy a dzsungelben a vadállat azt üldözi, aki kilép a falkából. Megérkezik az Olegnek nevezett performőr, aki egy csimpánz mozgását reprodukálja (mely állat egyébként Ann háziállataként is feltűnik, így szöve egygyé a történet-szálakat). Állatias attitűdjével elüldöz egy idősebb, majd egy fiatalabb férfit. Christian ugyan megköszöni a performanszot, de a művész nem

fejezi be az előadását. Az egyik asztal tetejére ugrik. A vele szemben ülő nő haját simogatja. A hölgy többször is segítséget kér, az asztaltársai és a teremben helyet foglaló emberek azonban lehajtott fejjel ülnek. Oleg a nőt a hajánál fogva, mintegy prédaként a padlóra rántja, és maga után vonszolja. Úgy tűnik, mintha közel járna a nő megerőszkolásához, ezt már azonban a közönség sem tűri, több férfi is a performőrre támad. Az a kérdés, mikortól ér véget a performansz, és mikortól kezdődik a támadás egy résztvevővel szemben? Hol a művészet határa? Vagy inkább: hol kezdődik a valóság/művészet? Messzebbről: mennyire álltias a kultúránk, vagy épp mennyire valóságtól elszakadt?

Ruben Östlund filmjének utolsó jelenetében a főszereplő egy alagútban marad: keretbe zárva, üresen, de a bezártság tudata nélkül.

IV. KÉPZELET UTÁN ÁLOMNAP

MŰHELYMUNKA 2014. JÚNIUS 7-ÉN

Mi a próza? Nehéz-e prózát írni? Változtathat-e az alkotási folyamat közben a szerző a megtörtént esemény mozzanatain? A munkafolyamat közben az alkotó előre látja, láthatja-e a történet végét? Ilyen és ehhez hasonló kérdések merültek fel a 2014. június 7-én megrendezett KVIT-es műhelymunka során. A megbeszélésre Beregszászban, az Európa–Magyar Ház olvasótermében került sor. A műhelymunka három részből állt: elsőként az aktuális témáról esett szó, ezt verselemzés követte. Az esemény a KVIT-ben mint szervezetben betöltendő tisztségekről szóló döntéshozatallal zárult.

A beszélgetés témáját az elbeszélés nehézségeivel való szembesülés adta. A kiindulópont Ottlik Géza *Iskola a határon* c. regényének azonos címet viselő, első tizenhat oldala volt. A regény szereplői közül Both Benedek és Szeredy Dani felnőttként is a tizenévesen kitalált titkos nyelven beszéltek egymás között. Ennek kapcsán merülhet fel bennünk a kérdés a kifejezés nehézségeivel kapcsolatban. Ez a probléma jelen van a mindennapi életben, és találkozunk vele írás (e-mail, hivatalos levél, baráti levél, részvétnyilvánítás, prózaírás) közben is. Utóbbi esetben az elbeszélés lezárását megalkotó folyamat közben válik aktuálissá a szöveget író személy számára.

A témához kapcsolódóan (a valóság és amit abból közvetíthetünk az olvasó felé a szöveg által) Kertész Dávid úgy vélekedett, hogy a valóság-érzékelés emberenként különböző, a feldolgozása azonos. Csordás László nem értett egyet ezzel, hangsúlyozta, hogy például naplóírás esetében az idő múlása más kontextusba helyezheti az eseményeket, melynek eredményeképpen változhat egyazon személy nézőpontja ugyanarról az eseményről. Véleményének megalapozásául példaként felhozta egyik kritikáját is, mely egy adott regényről eltérő megfogalmazásban létezik attól függően, hogy Kárpátalján vagy Magyarországon jelent meg nyomtatásban vagy épp online felületen. Bakos Kiss Károly gondolata összefoglalta a két korábban kifejtett szemléletet: szerinte az emberek által felfogott valóság a szubjektumok közös nevezője.

Az alaptémához visszatérve Marcsák Gergely kiemelte, hogy prózaírás közben nehézséget okozhat, ha a megfelelő szó nem találja meg a helyét.

Shrek Tímea hozzátette, hogy az elbeszélésben nehéz a mozgást átadni. Pák Diána az elbeszélés nehézségeivel kapcsolatban kifejtette, hogy a próza élő világ, amely folyamatosan változik, ezzel szemben a vers kiragadott kép a meglévőből. Ezzel azt indokolta meg, hogy véleménye szerint miért könnyebb verset írni, mint prózát.

Bakos Kiss Károly felvetette, hogy látjuk-e az elbeszélés végét annak kezdetekor? Ezzel elérkeztünk a lezártság kérdéséhez, amely nyitva maradt a következő alkalomig.

A műhelymunka második részében a jelenlévők Ráti Emese *Még mindig játszom a tűzzel* és *Árnyék barát* c. versét boncolgatták. A fiatal gimnazista kedvezően fogadta a kritikát, és pár mondattal megindokolta, miért szeretne csatlakozni a csoporthoz.

A rendezvény harmadik része a KVIT-ben betöltendő tisztségekről szóló szavazással telt. Kertész Dávid ismertette a feladatkörökhöz kapcsolódó kötelezettségeket. A jelölés szóban történt, a jelölt nyilatkozott arról, hogy megválasztása esetén vállalja-e az adott tisztséget.

A jelenlévők a KVIT tiszteletbeli elnökévé Vári Fábíán Lászlót választották. Ezt követően egyöntetű döntés alapján Csordás László kapta az elnöki tisztséget.

Az alelnök és egyben titkár pozíciójára ketten kaptak jelölést: Shrek Tímea és Kovács Eleonóra, végül utóbbi személy kapta ezt a tisztséget. A rendezvények szervezéséért Lőrincz P. Gabriella lesz a felelős. A gazdasági ügyeket a jövőben Shrek Tímea intézi. A külső kommunikációért Kertész Dávid felel, helyettese Marcsák Gergely. Az Ellenőrző Bizottság tagjai: Pák Diána, Gálfi Dezső, Marcsák Gergely.

A résztvevők a műhelymunka végén megegyeztek abban, hogy a következő találkozó június 21-én lesz. A téma továbbra is a narratíva marad, a tisztségek betöltésével járó felelősség gyakorlása ezután következik.

AZ ELSŐ MŰHELYMUNKA 2015-BEN

Megtartotta idei első műhelymunkáját a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság (KVIT), amelyen sor került a KMMI által meghirdetett tehetséggondozó pályázatra érkezett munkák elbírálására. Három KVIT-tag és egy vendég felolvasta írását.

A találkozót 2015. január 17-én, Beregszászban, az Európa–Magyar Házban zajlott. A KVIT saját helyiséget kapott, melyet Lőrincz P. Gabriella, Shrek Tímea, Gálfi Dezső és Pógyor Adrián szervező munkája tett otthonosabbá, úgy is fogalmazhatnánk, kvitesebbé.

A műhelymunka első részében megtörtént a KMMI által meghirdetett tehetséggondozó pályázatra érkezett írások elbírálása, elsősorban Lőrincz P. Gabriella, Bakos Kiss Károly és Csordás László részvételével. Az eredményhirdetésre a magyar kultúra napja alkalmából szervezett rendezvényen, Beregszászban kerül sor.

A KVIT fontosnak tartja a vers- és prózaírással foglalkozó kárpátaljai magyar fiatalokkal folytatandó párbeszédet, az alkotófolyamat során felmerülő kérdések megvitatását. Ebből az okból volt jelen a megbeszélésen Pliszka Tímea, aki felolvasta saját versét.

A felolvasást Ráti Emese folytatta. Az érettségi előtt álló gimnazista szövegére reagálva Csordás László rámutatott a nyelvi kifejezésmód fontosságára. Bakos Kiss Károly és Shrek Tímea új címet javasolt a szöveghez.

Ezek után Shrek Tímea szövegének megbeszélése következett. Bakos Kiss Károly úgy vélekedett, hogy a szöveg rövid mondatai nagyobb hatást gyakorolnak az olvasóra, pozitívként értékelte ezt a jelenséget. Kertész Dávidnak tetszettek a Shrek Tímea által használt szókapcsolatok (pl. féktelen örvény). Csordás László javasolta, hogy a szerző gondolja át a szöveg címét.

Ezt követően Marcsák Gergely olvasta fel versét, mely egyértelműen elnyerte a jelenlévők tetszését. Bakos Kiss Károly arra a következtetésre jutott, hogy Marcsák betartja a szótagszámot, és olykor bizony a logika felülírja a ritmikát. Ebből levonta következtetését, mely szerint előfordulhat, hogy a nyelv börtönbe zár.

A felolvasást Kovács Eleonóra zárta. A szöveggel kapcsolatban több javaslat érkezett, például a cím és két kifejezés cseréje.

A jelenlévő KVIT-tagok – Lőrincz P. Gabriella, Bakos Kiss Károly, Csordás László, Ámorth Angelika, Csornyij Dávid, Gálfi Dezső, Kertész Dávid, Kovács Eleonóra, Marcsák Gergely, Ráti Emese, Pógyor Adrián, Shrek Tímea – az *Együtt* két korábbi példányát vihették haza.

Az idei év tartalmaznak ígérkezik a KVIT számára. A szervezet által kitűzött tervek megvalósítása a kárpátaljai magyar kultúra nyeresége lenne.

VERSPOSZTOLÁS, KIÁLLÍTÁS, FELOLVASÁS

Irodalom és képzőművészet találkozása a magyar költészet napján

A magyar költészet napját 1964-től április 11-én, József Attila születésnapján ünneplik. Ezen a napon a vers könnyebben utat találhat a befogadó felé. Ebben a költészet szerepét népszerűsíteni próbáló emberek segíthetnek. Így történt ez az elmúlt szombaton, Beregszászban is.

A Kovács Vilmos Irodalmi Társaság (KVIT) tagjai is csatlakoztak a *Gittegylet.com* által a magyar költészet napja alkalmából meghirdetett *Posztolj verset az utcára!* nevet viselő akcióhoz. 2015. április 11-én déltől Beregszász központjában hirdetőtáblákra, lámpaoszlopokra, vendéglátó egységek asztalaira, lócákra és ajtókra ragasztották kárpátaljai magyar költők verseit. Ezt követően a város főterén közösen elszavalták József Attila *Tiszta szívvel*, valamint Kovács Vilmos *Verecke* c. költeményét, Marcsák Gergely megzenésített verseket adott elő, Shrek Tímea és Kertész Dávid pedig nyomtatott versekkel ajándékozta meg a járókelőket.

A következő programra az Európa–Magyar Ház kiállítótermében került sor. A rendezvényt a KVIT és az ArtTisza művészeti egyesület, valamint a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI) találkozója (szó szerint és átvitt értelemben) hatotta át.

Az eseményt Vári Fábián László József Attila-díjas költő nyitotta meg. Beszédében kiemelte a magyar költészet napjának fontosságát, és örömét fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy a fiatalok között egyre több tollforgató jelenik meg. Hozzátette: reménykedik abban, hogy a legifjabb nemzedék tagjai egyre több minőségi verset olvasnak és írnak a jövőben.

Zubánics László, a KMMI elnöke a költészet és a történelem kapcsolatáról beszélt. Kiemelte, hogy az ókori sumérok és egyiptomiak hagyatékából is fennmaradtak költemények. Az eposz és a líra az írásbeliséggel egyidősnek tekinthető és nem mindegy, hogyan viszonyulunk mindezek befogadásához.

Dr. Mélykuti Ferenc, Magyarország Beregszászi Konzulátusának vezető konzulja köszöntőjében hangsúlyozta az irodalom fontosságát, és felolvasta egyik saját versét.

Marcsák Gergely a magyar költészet napja és József Attila emléke előtt tisztelegve megzenésített verseket adott elő. Ezt követően Lőrincz P. Gabriella költő bemutatta a KVIT tagjait, majd a társaság néhány tagja (Lőrincz P. Gabriella, Shrek Tímea, Pák Diána, Ráti Emese, Pusztai-Tárczy Beatrix, Csornij Dávid, Marcsák Gergely és Kertész Dávid) felolvasta egy-egy írását.

Az írások elhangzása után Shrek Tímea ötletgazda kihirdette a KVIT első internetes versmondó versenyének eredményeit.

Az oklevelek és az ajándékok átadását követően Zubánics László, valamint Szilágyi Sándor, az ArtTisza művészeti egyesület elnöke megnyitotta a *Találkozás* c. kiállítást. Szilágyi Sándor utalást tett a két, kárpátaljai fiatalokat (képzőművészek és irodalmárok) tömörítő egyesület kapcsolatépítésének fontosságára, melynek első lépése lehet ez a kiállítás. A képzőművészek festményeket, grafikákat, iparművészeti alkotásokat állítottak ki. A festményeket tekintve a csendélet és a tájkép műfaja kapott hangsúlyos szerepet. A grafikák témavilága szereteágazó volt. Az iparművészet aprólékosan és pontosan kidolgozott tárgyakkal volt jelen a tárlaton.

A kiállításon részt vevő alkotók: Baráté Ágnes, Fényes András, Fülöp Gábor, Gergely István, Gogola Zoltán, Juhász László, Kalitics Erika, Nigriny Edit, Pohil Katalin, Rácz Gábor, Szalontai Alexandra, Szenyó Dianna, Tokár József, valamint Biláncsik Szergej munkái 2015. május 1-ig tekinthetők meg.

A KVIT programja különleges volt abban a tekintetben, hogy (egy külső csoporttól független kezdeményezéshez csatlakozva) hidat próbáltak építeni a járókelők és a költészet között, mindezt úgy, hogy a kárpátaljai magyar lírát is népszerűsítették. Ez pedig arra engedett következtetni, hogy (Kassák Lajos után szabadon) a művészet és annak szeretete Kárpátalján is él.

FIGYELNI MINDENRE 10:00 ÉS 19:30 KÖZÖTT

(IX. Együtt Író tábor – Kárpátaljai Irodalmi Napok)

2015. november 3-a van. Ma kezdődik a IX. *Együtt Író tábor – Kárpátaljai Irodalmi Napok* c. rendezvénysorozat. Ungvárra utazom, mert az első beszélgetés az Ungvári 10. Számú Dayka Gábor Magyar Tan nyelvű Középszintű Iskolában lesz. Útközben találkozom Csordás Lászlóval, együtt utazunk tovább.

Az iskola kapuja előtt egy idősebb úr faleveleket söpör. Ukránul kérdez, nem hallom, ismételtől bólintok, kinyitja a kaput. Be volt csukva, felirat jelzi, hogy 14.30-ig így is lesz. Az udvaron, az aszfaltra festett rajzot nézem, közben telefonálok, jön Marcsák Gergely. Ő vár minket, kulccsal nyitja a dísztermet. Üres. A falon fotók és tárgyak. Várunk. Megtudom, hogy fél órával korábban kezdődik, mint hittem. Az események elrohannak mellettem, lelassulva ámulok ezen.

A gyerekek leülnek, közben kérdezzétek, mi lesz. Szólnék, de inkább hallgatok. Szükségem van még egy kávéra.

Megérkezik Dupka György és Tártsy Andor. Marcsák Gergely bevezető szavaival áthidalja a szünet és a tanóra közötti szakadékot. Motiválja a gyerekeket és felkelti a téma iránti érdeklődésüket. Elmondja, hogy 2010-től publikál az *Együtt* című folyóiratban. Hozzáteszi, hogy verset és prózát ír, valamint a KVVIT tagja. Átadja a szót Dupka Györgynek, aki röviden bemutatja a vendégeket. A múlthoz fűződő kapcsolatáról, eredményeiről beszél; majd felolvass egy rövid részletet az „*Uram... segíts haza minket...!*” című kiadványból.

Csordás László a KVVIT-ről, valamint a kritikaírásról beszél. Ezt követően előadja *Kis(s)-paródia (rímjáték egy rímjátékra vendégszöveggel BKK módra)* című versét.

Dupka György átadja a szót nekem. Gyűlnek a körmondatok. Amikor befejezem, Tártsy Andor következik. Szívesen, lendülettel beszél. Felolvassa *Lebben a lány a hold után...* kezdetű versét az *Úgy szépen* című legutóbbi kötetéből.

Figyelem a jelenlévőket, érdeklődő és fegyelmezett arcokat látok, egy kisfiú, távol a tanárnőtől, a társát ütögeti egy gumiszalaggal. Gyorsan eltelik a negyvenöt perc. Marcsák Gergely felhívja a figyelmet az iskola könyvtárában fellelhető, Kárpátaljára vonatkozó irodalomra. Ezek után előadja Tárczy Andor *Többet kaptam* c. versének megzenésített változatát. Hiába összpontosítanék, már késő. Nem figyeltem időben a szóra és dallamra, elszalasztottam a lényegét.

Csengő, a gyerekek fellélegeznek, elhagyják a termet, készíték egy fotót. Délután egytől ismét dolgozom, de még csak tizenegy óra múlt.

Felszabadult vagyok, ebben az időpontban még soha nem sétáltam az Ung-parton. Fotók készítése közben a hírhedt zsebtolvajokat lesem, nem jönnek. A város központjában ismét zenél valaki, pénzt remél. Az egyik kirakat rendezés alatt, ezt felirat nem jelzi, a bábu pedig meztelen. Megtalálom a kedvenc falrészletemet: egy tábla figyelmeztet a közelben lévő térfigyelő kamerára.

Nyugodtan sétálok, aztán rezegni kezd a telefonom. A munkahe-lyemről keresnek.

Hideg van és csillagos az égbolt. Ez fogad fél nyolckor otthon, amikor leszállok a buszról.

BETELJESEDTT

Végh László pillanatképei nem hatásvadász jellegűek, semmiképpen sem tűnnek erőltetettnek vagy megtervezettnek. Arra törekszik, hogy árnyalja a fotói által bemutatni kívánt valóságot. Temetés és esküvő, elhagyatott épület, gyerek a játszótéren, a vízparton és a temetési menet élén – néhány példa arra vonatkozóan, miképpen oldja meg a feladványt.

Úgy vélem, szükségszerű, hogy foglalkozzak ezzel a fotósorozattal, mert azt a valóságot érzékelteti, melyet naponta szemlélek. Ígykszem kívül maradni, távolról szemlélni a sivár épületeket Ungváron, a reménytelen sorsú, ugyanakkor felszabadult gyerekeket a megyeszékhely külvárosában; a fiatal anyát a buszon, aki a gyermekét cipeli, de elvéteve kap ülőhelyet, még ritkábban kedves szót. Mesterségesen távol tartom magam a beszélgetések elemzésétől, nem hallom meg a *gázszámla* kifejezést, és nem figyelek oda, amikor két katona a futással egybekötött lögyakorlaton elért eredményeiről beszél. Hiába teszem a felsoroltakat, az említett mozzanatok beszivárognak a tudatomba, uralják a gondolataimat, ébrenlétemet és álmomat. A jelenség a vállamra telepszik, a mellkasomat nyomja, akadályoz a megszólalásban, összezavar, és hatást gyakorol rám még akkor is, ha már átléptem az országhatárt.

A Pro Cultura Subcarpathica egyik munkatársa levélben keresett meg azzal kapcsolatban, hogy leírnám-e a gondolataimat egy fotó kapcsán. Örültem a lehetőségnek, aztán megijedtem. Attól tartottam, képtelen leszek kordában tartani a kifejezéseket, melyek a kép hatására megfogalmazódnak bennem. Maradtam a határvonalaim mögött, a fotóra műalkotásként tekintettem. Ridegen elemeztem a színek harmóniáját, szimbólumokat erőltettem a jelenetre, miközben elhallgattam, ami első ránézésre eszembe jutott. Időtlen, örökké tartó pillanat, mely azóta is mindennap megismétlődhet. Mert nincs garancia arra, hogy az ablakot beüvegezték, ugyanakkor arra sem, hogy a fényképen látható ló ezen a héten is kapott enni. Azt sejtettem, hogy ez a jelenet csak rosszabb lesz holnap, ahogyan a hiányzó üveg miatt egyre nagyobb mértékben omladozik a fal, korhad a fa. Attól tartottam, ha leírom ezt,

az ablakban álló nő látképe örökérvényűvé és visszafordíthatatlanná válik. Ugyanúgy, mint Macondo pusztulása abban a pillanatban, amikor Aureliano Babilonia megfejti a pergamen tartalmát.

A fotót alkotó, valamint a kiállítást szervező egyén célja megvalósult. A kép üzenete kinyúl a keret mögül, megszólít és fogva tart. A fotós által megragadott pillanat beleégett a retinámba, a párbeszéd megvalósult. A gondolat kísért, mely szerint beteljesedett.

(Végh László, a Magyar Nemzet Magazin munkatársa az elmúlt évben a Pécsi József fotóművészeti ösztöndíj által Kárpátalján járt és a mindennapi élet mozzanatait örökítette meg. A díjnyertes fotókból a Pro Cultura Subcarpathica (PCS) *Valóságok párbeszéde* címmel kiállítást szervezett. A megnyitóra 2016. február 24-én Beregszászon, a Fodó Sándor Kulturális Központban került sor. A szervezők magyarországi, illetve kárpátaljai írókat, költőket és irodalomkedvelőket kértek fel arra, hogy szöveg vagy vers révén érzékeltessenek egy adott fotó által keltett hangulatot.)

TALÁNY

Három madárfiókát kiragadok a fészekből, apró ketrecbe zárom őket, enni adok nekik, de egyre csak sorvadnak. Tudom, fecskéket raboltam, mégis csirkére hasonlítanak. A közelből zaj szűrődik, kinyitom a szemem. Az ablakon beáradó fény ellenére sokáig töprengek azon, mi lett a fiókákkal.

2017. május 20-a van, másfél órám maradt az indulásig, elolvashatnám a vázlatpontjaimat, de inkább ráérősen reggelizek. Szombat reggelhez képest elég sokan szállnak fel a buszra, az első ajtó közelében álló utasok nem haladnak tovább. A sofőr megjegyzi, hogy tegyék meg, és igyekezzenek, mert nem érjük el a vonatot. Az rossz lenne pont ma, gondolom. Mégis időben érkezünk, a peron végéhez sétálok, a mezőt és a bodzabokrot figyelem, madarak nincsenek. Csordás László itt van, tíz percen belül a vonat is megérkezik. Varga Nikolett a negyedik vagonban vár minket. Bátyúban legalább ötven percig várunk a csatlakozásra. Tizenegy óra előtt Beregszászon vagyunk. A műhelymunka helyszínére érkezik Ráti Emese és Bodor Dominik, majd Shrek Tímea és Marcsák Gergely.

A műhelymunka témája: *Réteg. Eszmecsere Szvoren Edina Így élünk c. elbeszéléséről*. Legyen szó a szöveg rétegeiről, annak feltételezéséről, hogy minél többször olvassuk el az írást, annál több részletet fedezünk fel, gondolom magamban.

indokolnak

Ráti Emese elmondja, hogy a szöveget nehezen értelmezhetővé tette a bonyolult szemléletmód, ahogyan az elbeszélő a saját és testvérei életét látja. Csordás László felhívja a figyelmet arra, hogy többes szám első személyű elbeszélésről van szó. Majd utalok egy interjúban elhangzott mondatra, mely szerint „*az írásnak nagyon személyes régiókból kell vennie a tárgyát, de közben értelmezhetőnek kell lennie mások számára is*”. Shrek Tímea ezzel kapcsolatban elmondja: ő a valóságot írja meg, a megtörtént eseményt, melynek egyes alkotóelemét meg-

változtatja. Előfordul, hogy Tímea saját írásaiban beszélő neveket alkalmaz, mint például a *Tökéletes gyilkosság* c. novellában. Emiatt úgy véli, az *Atyec* megnevezés sem véletlen. Marcsák Gergely hozzáteszi: az apának filozófiai jelentéstartalommal rendelkező kinyilatkoztatásai is érzékelhetőek. Csordás László többek közt erre is reagál: „*úgy élünk, hogy érdemes legyen meghalni*”. Egy gyerek hogyan gondolkodhat így? Felveti az utánzás problémáját az ének-, torna- és rajztanár vonatkozásában. Ez a fajta utánzás már túlzás, mintha a narrátornak nem lenne személyisége, inkább közvetítő, médium lenne, teszi hozzá. Varga Nikolett emlékeztet minket: egy helyen azt olvashatjuk, hogy anyát nem is szabad utánozni.

változnának

Csordás László felhívja a figyelmet arra, hogy a szöveg szerint az állattartástól *az egész család azt remélte*, más emberré válhatnak. Az elbeszélő összehasonlítja az emberi viselkedést az állati viselkedéssel, emlékezik Ráti Emesére. Amikor megérkezik Mamama, odabújnak hozzá, hangsúlyozzák, ez nem olyan szeretet, mint a macska esetében, ez valódi, eleveníti fel a szöveg egy részletét. Azért kapták a macskát, hogy legyen érzelmi fejlődésük, de az ellenkezőjét váltotta ki belőlük, zárja le a gondolatmenetet.

megfeszülnek

A családon belüli agresszió és molesztálás már felmerült. Milyen jelenséget mutat be számunkra a szöveg? Nem hiszem, hogy világrengető eseményről írna, úgy kell belőle kihámozni a családtagok közötti feszült viszonyrendszert, vélekedik Marcsák Gergely. Csordás László hangsúlyozza: izgalmas az elbeszélésben, hogy egy ilyen vékony cselekményszálból milyen sok mindent lehet kihozni.

A szöveg olvasóra gyakorolt hatása kapcsán Varga Nikolett elmondja: úgy értelmezte, gyerekek mesélik, hogy rossz családban vannak, ahol rossz dolgok történnek velük, úgy tanítják őket, hogy ez a ter-

mészetes, ez az elbeszélő és testvérei számára jó lesz, emiatt a szöveg depresszív hatása is lehet.

szemlélődnek

Felmerül a vese alakú fülkagylóval rendelkező látogató szerepe. Varga Nikolett hangsúlyozza: ő az egyik gyerek apja. Bodor Dominik meglepő feltevéssel áll elő a látogató és a szülők kapcsolatrendszeréről. Ráti Emese úgy véli, félelmetes, ahogyan a szereplők a szituációkat kezelik. Noha gyerekekről van szó, megmagyarázzák az eseményeket, nem lesznek szomorúak azok miatt. Megindokolják, hogy azért ülnek az ebédlőasztal belső oldalán, a fal mellett, mert gyengébbek. Csordás László hozzáfűzi: nem tesznek hozzá még valamit, ami miatt egyértelműen gyermekinek lenne nevezhető a perspektívájuk. Nincs érzelemlátogatás, vagy jól leplezik. Shrek Tímea hangsúlyozza: nem egyértelmű, hogy gyerekek, mivel egy szöveghelyen ezt olvashatjuk: *„koraérettek vagyunk, harminckét fogunk van”*. Úgy véli, a Down-szindróma is elképzelhető a szereplők esetében. Lehetséges, hogy egy speciális intézményben tanulnak. Ráti Emese ennek függvényében más perspektívában látja a zsebkalapács alkalmazását, Shrek Tímea pedig a napirend felsorolásának mozzanatát.

közvetítenek

„Beszélhetünk-e velőg hatoló romlottságról (veti fel este Atyec), ha az ember szégyelli, hogy a kedvese vagy ő maga börtöntöltelék” – idézi Csordás László. Ez a gondolat alátámaszthatja a feltevésünket: sajátos nevelési igényű gyermekek és fiatalok oktatására szakosodott intézményt látogathatnak az elbeszélők, a *börtöntöltelék* kifejezés pedig a helyzettel való szembesülés problémáját jelképezheti. *„Ha világuk határai valóban áthághatatlanok, akkor hogyan lehetséges, hogy tudunk róluk s ők is tudnak rólunk. Félelmünk éppen ezen a kölcsönös tudomáson alapul. A hír nem magától kél, kell lennie valakinek, aki átlép a határokon és a hírt viszi”* – ismétli az Atyectól ellesett szavakat a többes szám első

személyben megszólaló elbeszélő. Egyre több olyan szövegrészlet kerül előtérbe, mely alátámaszthatja a feltevést. A célt elértük: felszínre kerültek a történet nem feltételezett rétegei. A kérdés, hogy a szöveg által az olvasóban tudatosult-e valamilyen határ megléte?

Emlékszem, a fiókák a hátukra fordulva lábukkal az ég felé kalimpálnak, de a tollazatukat nem tudom feleleveníteni. Mint ahogyan képtelenség elfejteni a szöveg összes rétegét.

ELILLANÓ IDEGENSÉG-ÉRZET

A korzón állunk tétlenül, bizonytalanul, (*valójában* Volosin utca, vagy вул. Волошина), amikor hozzánk lép egy barna dzsekit viselő nő, aki ukránul, majd magyarul köszön és jókívánságait tolmácsolja. A mosoly az arcunkra fagyhat, nem áruljuk el, melyik nyelven értjük meg a szavait. A némaság miatt hátrál, a patika falához támaszkodva figyel minket, a szavainkat, hogy később ismét visszatérhessen, és elhangozhasson: *skót magyarok*. A kéregető nő szavai azt jelentik: meghozta az ítéletét, és szerinte mind a négyen Magyarországról érkezünk Ungvárra, ahol épp várunk valamire.

Ez a jelenet a 2017. április 6-i program részévé válhat, pontosan illeszkedik a *Részek és párbeszéd* c. beszélgetés azon részletéhez, amely az idegenséghez és annak rögzítéséhez kapcsolódik.

Az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Karán (a program szervezése és lebonyolítása között eltelt idő alatt utóbbit már hivatalosan is átnevezik) a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék biztosít helyszínt (Bercsényi Miklós Könyvtár) és hallgatóságot az említett esemény számára. A Fialat Írók Szövetsége (FISZ), a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság (KVIT), valamint az Ungvári Nemzeti Egyetem (UNE) közreműködésével létrejövő rendezvényen Csordás László, a KVIT elnöke beszélget Korpa Tamással, a FISZ társelnökével.

Csordás László bevezetőjében elmondja: a jövőbeli rendezvény-sorozat egyik célja, hogy a fiatalok, akik szeretnék a kortárs magyar irodalmi élet részévé válni, lehetőséget kapjanak a bemutatkozásra. Ezt követően bemutatja Korpa Tamást, majd megjelöli a beszélgetés témáját (pályakezds, verseskötet, költői nyelv, olvasás). Szó esik a határátlépés kényszeréről, továbbá a folyamat sajátosságairól, melynek során a schengeni-övezetbe lépünk, vagy onnan távozunk. Ennek kapcsán Korpa Tamás a bőrrönd felnyitásának rituáléját említi, majd utal Szócs Géza egyik versére, melyből kiderül: olykor a lírai én átvilágítására is sor kerülhet. Az irodalom- és filozófiatörténeti utalássorozat a későbbiekben is előtérben marad, a hallgató ennek köszönhetően gondolkodhat az észlelés, lét-tapasztalat, városlátogató, tér-memória fogalmakon.

Korpa Tamás a jó vers kapcsán szól arról, hogy olvasmányélményei alapján úgy látta, mindenki egy lírai köznyelvhez kíván kapcsolódni, emiatt sok költemény önismétlővé vált, *egy nagyon hasonló verset írt mindenki*. Hozzáteszi, hogy ez a jelenség minden korszakban fellelhető. Ezzel szemben bízhatott *a kocka fondorlatosságában*, azaz eltérő utat választott Kovács András Ferenc, Szőcs Géza, Tandori Dezső.

Lehetséges mestereinek megnevezésekor elkülöníti a személyiséggel és a szöveggel való találkozás lehetőségét. Borbély Szilárd, Térey János, Kemény István neve merül fel ekkor.

Csordás László kérdése nyomán a beszélgetés az *Inszomnia* c. verseskötet címének keletkezésére, valamint az ikervers fogalmára terelődik a kötetkompozíció vonatkozásában. Ha egy bizonyos téma egy adott pillanat két alibijeként, megtörténéseként működik, abból egy sorozat is alkotható. Így keletkezett húsz közlemény *Metapillanat* cikluscím alatt. Összesodorható-e egyetlen verssé az egymással párbeszédbe léptethető, ugyanakkor autonóm versek összessége? – teszi fel a kérdést Korpa Tamás, majd kiegészíti az okfejtést: *sajátságúnak* érzi a kötet mindegyik alkotóelemét, melyet a szerzői szervezőerő egyesít, de nem tolakodóan, hanem inkább elegáns esetlegességgel.

Tőzsér Árpád szlovák nyelvű sorokat csempész egyes verseibe, említi Csordás László, majd hozzáteszi: miért van szükség az idegenségre, amely megjelenhet a versekben? *Mindenkinek szüksége van idegenszerűségre. Nem?* – kérdez vissza Korpa Tamás. Ahogyan Petri György írja, *a szem csillapíthatatlan kíváncsiságáról* lehet szó, az egyén arra törekszik, hogy nem várt helyzetekbe kerülhessen. A közép-európai vagy közép-kelet-európai perspektíva sajátosságaként el kell utaznunk egy bizonyos helyre ahhoz, hogy Rubens-festményt láthassunk. Az egyén, aki ezt egy antwerpeni katedrálisban minden nap megteheti, mi örömet találhat még? A tér, ahol vagyunk, megérez-e valamit belőlünk, vagy minden csak a saját konstrukciónk, amit rákényszerítünk a térre? Melyik állítás helyénvalóbb: a völgy, ami megölt valakit, vagy az egyén figyelmetlen volt, és lezuhant? A természeti jelenség (egy lyukacsos karszthegység) tud-e egyszerre működni az olvasó számára értelemtelettként, megmagyarázottként, leolvashatóként, és ezzel párhuzamosan a természetnek minden emberi ítélettől mentes munkáját képes-e

felmutatni? Lehetséges-e a természet minden emberi ítélettől mentes képét bemutatni? A tér-memória – személyes önkény; a hegy általad fenséges, zárja le a gondolatmenetet Korpa Tamás.

Mi látható a kárpátaljai irodalmi hagyományból Magyarországon, van-e párbeszéd a részek között, teszi fel a kérdést Csordás László. Attól függ, honnan van takarásban, hangzik a válasz. Debrecenben más látható Görömbei András vagy Márkus Béla iskolája nyomán, mint Budapesten. Berniczky Éva, Vári Fábíán László, Balla D. Károly, Nagy Zoltán Mihály működése látható. A fiatalok közül senki? – kérdezi Csordás László. A lehetőség adott, például a *Kolozsvári Kikötő. Kárpát-medencei Fiatal Írók Találkozója* c. rendezvény, melynek alkalmával Korpa Tamás 2016-ban találkozott néhány kárpátaljai szerzővel, akik közül egy személy (Nagy Tamás) verse már megjelent a FISZ és a *Szépirodalmi Figyelő* közös fórumán. Korpa Tamás hozzáteszi, hogy a lapszámbemutatók által az *Együtt* c. kárpátaljai irodalmi folyóirat ismert. A KVIT írószervezetekkel való együttműködése előrelépés lehet a kárpátaljai fiatalok, egyetemi hallgatók, vers- és prózaírók, irodalomkritikusok számára a kétirányú közvetítés érdekében. Az olvasás és kritikairás során az érintettek megismerhetik a közeget, amelybe szeretnének lépni, továbbá érzékeltethetik saját társaságuk, valamint a megelőző nemzedékek működését (például S. Benedek András műveinek újraolvasása által). Hangsúlyozza, ma nagyobb erőfeszítést kell tennie egy szerzőnek ahhoz, hogy koncentrált szöveget alkothasson (a figyelemelterelés, mint kortünet miatt). Jó szövegeket írni, a legjobb fórumokon publikálni, és nem kell kompromisszumot kötni, ezeket javasolja a fiatal szerzők számára. Beszél a FISZ kultúraszervező tevékenységéről, könyvkiadásról és a tehetség gondozásról.

Csordás László arra is kíváncsi, van-e különbség aközött, hogyan olvas a *SzIFonline* főszerkesztőjeként, irodalomkritikusként és költőként – van-e különbség ezek között. Értekező szöveget aprólékosan, szerkesztőként különböző szűrőket alkalmazva, költőként pedig *nem tudom, de arra mindíg kíváncsi leszek*.

A sétáló utcában várakozunk tétován, aztán csatlakozik, akire várunk, és haladunk az Ung felé. Közben arra gondolok, meghatároz-e engem, eltöröl-e belőlem valamit az, hogy az előbb tévesen ítélték meg

lakhelyemet? Hová tartozom? Egy pillanatig idegennek tűnik a város, borús az ég, feltámad a szél, hűvös van, aztán a hídon meglátom a csonka lábú koldust, aki épp hallgat, csak a csonkot rázza, és a papírdobozt tartja, mert nem tudja túlharsogni a gitáron játszó fiút. Megnyugszom, ez alkalommal csak egy pillanatig tartott az erős harmónia-hiány, a komfortérzet eltűnése, hamarosan ismét összpontosíthatok az épületek homlokzatára, biztosra veszem, hogy az egyik függöny mögül lexikon-őr vagy sápatag gyermek figyel, és írni is, tehát koncentrálni kell, az idegenség-érzet lehet, hogy szükséges, de ebben az esetben nem fertőz és semmiképpen sem tartós. Illékony.

ÉSZLELÉS

(A 2017-es Hajdúböszörményi Írótaborról és a FISZ-táborról)

Nyolc nap az írás mint gyakorlat, valamint a kortárs magyar- és világirodalom egy-egy alkotásának vonzaskörében zajlik. Összesen ennyi, ha nem számoljuk az oda- és visszautat. Két írótabor és helyszín (Hajdúböszörmény és Visegrád). Az első hét végére magyarázatot talál arra, hogyan tekint az alkotófolyamatra, és miképpen lehetne engedni a szöveget. Egy héttel később már egyetlen választ sem sejt. Hajdúböszörményben azt feleli, nem tudja, író akar-e lenni, Mogyoróhegyen ezt: akkor nem tud írni.

Nyolc nap alatt könyvet kér, kap, pdf-ben és nyomdai változatban. Elbeszélést ír csapatban, és a műhelyre hozott szövegről óvatosan formál véleményt. Közben hallgatja a monológot, ami arról szól, hogy a *faragó a testéből eltávolít egy darabot, kútba engedi, felhúzza, megszáritja, lemetsz egy részletet, idegen ponyvára állítja* – azaz a szerző egy átélt jelenet emlékét elraktározza, sokkal később felidézi, leírja, módosítja, átformálja, elküldi a szerkesztőnek, később közzéteszi.

Műhely

Ha a szöveg túlságosan zárt, nehezebbé teszi a befogadást. A válasz létfontosságú: miért íródott, mi volt ezzel a szerző célja, hol helyezi el munkáját a mai kortárs irodalomban? A cselekmény ne csak a szerző fejében létezzen, a történetmesélés nem válhat filmszerűvé, ugyanakkor a leírás sem uralkodhat el a cselekményen. Történet legyen, mert ismét fontos. A szereplő kerüljön válsághelyzetbe, oldja is meg. Ki kell választani az épp uralkodó irányzatot az irodalomban, de az alkotás maradjon egyedi. Ez nem ellentmondás.

Előfordulhat, hogy némelyik kifejezés nem a megfelelő mondatba kerül, ami így félresiklik, és nem lehet megérteni. Mert félresikerült vagy túlírt mondat is létezhet. Létrejöhet egy mesterséges és tökéletes erődítmény szóból? A falai megrepedhetnek, ami

hibára, a szerző mulandóságára és tökéletlenségére utalhat. A halandóságára is.

Előadás

Aztán meghallja, *hogy soha senki nem talált ki semmit, és nem is fog*. Alaptörténetek léteznek, melyeket már megírtak. Amikor épp azt hihetné, hogy megoldotta az egyik egyenletet (ő és a szöveg), kiderül, hogy nem is az ő története, vagyis nem eredetileg az övé. Valójában mégis, mert hiába 42 alaptörténetet írunk meg, minden szerző szempontjából máshogyan mutatkozik meg a cselekmény. Az is lehet, hogy csak egy történet létezik, a jó és kevésbé jó harcáról, de akkor is történet, és létezhet. Akárhogyan is, ismernie kellene Hajnóczy Péter és Thomas Bernhard munkásságát, hogy megérthesse, mire gondolt Németh Gábor az idézett beszélgetés során.

Nádas Péter arra utal, hogy emlékezet sincs, ami eléggé megdöbentő lehet, mert épp akkoriban olvasta a dédnagyapja visszaemlékezését az első világháború idején átélt eseményekről. Aztán Johan Huizinga egyik mondatára gondol: *egy bizonyos múlt egyfajta ábrázolása, egy szeletnyi múlt érthető képe* – ezt képes rekonstruálni a történész. Aki ismerteti a saját nézőpontját egy múltbeli eseményről. Mint az író erős fikció-hálóban.

Kritika

Hogyan írjunk levelet a szerkesztőnek? Mennyi szöveget küldjünk? Hol érdemes próbálkozni? Kérdések és válaszlehetőségek a *bevezetés az irodalomba* prozemináriumon.

Milyen ne legyen egy elsőkötetes szerző munkája? Túl hosszú vagy sokatmondásra törekvő. Előfordulhat, hogy nincs egyetlen központi téma, az alkotást szétfeszíti és nem tartja össze a motívumháló. A szöveg legyen nyitott, és az olvasó sejtse, épp hol tartunk. Ha nem jön létre a párbeszéd a szöveg és a befogadó között, akkor miért alkothatta az író, kérdezheti az olvasó. Több témakör, melynek részletein gondolkodhat a pályakezdő szerző.

Zárszó

Megérthetné a *mióta?* és *miért én?* tárgykörét, de lehetetlen. Az írás kényszerét is, és azt, hogy mi az *ihlet*. Ismét sok a kérdés, válasz helyett szavak érkeznek, de a megfelelő sorrendjüket is ki kell választani, a jelentésük pedig csak sejthető. A szerző és az olvasó számára egyaránt. Mert ez az egész a faragó monológja, aki a játékhoz készíti a figurákat. A játék ideje alatt a faragónak nincs befolyása arra nézve, hogy az ő figurája mikor kerül le a sakktábláról. Mint ahogyan a szerzőnek sem, amikor már közzétette az írását. Az így keletkező tehetetlenség miatt jön létre a figura faragójának monológja, mely megegyezhet a szövegét nyilvánosságra bízó szerző töprengésével. Ami a megértés és meg nem értés problémájáról, a szó, mint kifejezés mód felelősségéről, és arról szól, hogy a szerző mennyire nem tudja kordában tartani mindezt. Nem tehet egyebet, csak hallgatja a monológot, leírja a monológot, ez lehalkítja a külvilágból érkező zajt.

ÁT/ÜLTET/ÉS/E/K

2017. május 22-én került sor a Fialat Írók Szövetsége (FISZ) és a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság (KVIT) *Részek és párbeszédék* című sorozatának második beszélgetésére. A találkozó Ungváron, az Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézet könyvtárában zajlott. A diskurzus hallgatói az intézmény magyar nyelv és irodalom, valamint történelem szakirányú képzésben részesülő diákjai, előbbi tanárai, valamint a KVIT tagjai voltak. Ki tud jó műfordítás-kritikát írni? Hogyan fogadja a kritikát a kritikaíró? A résztvevők többek között ezekre a kérdésekre keresték a válaszokat.

A beszélgetés kezdetén Csordás László, a KVIT elnöke bemutatta beszélgetőtársait: Tinkó Mátét (költő, kritikus, szerkesztő, FISZ-könyvek sorozat sorozatszerkesztője) és Zelei Dávidot (irodalomkritikus, történész, spanyol történelmet végzett műfordító, kontrollszerkesztő, a FISZ Világirodalmi Sorozatának szerkesztője). Csordás László első kérdését Zelei Dávidhoz intézte: van-e olyan, hogy Budapestről fújnak valamit? Ezzel a főváros és vidék közötti lehetséges ellentétre, bizalmatlanságra utalt Ágoston Vilmos esszéje nyomán, mely az *Alföld* 1991/2. számában jelent meg. Zelei Dávid elmondta: Budapest és vidék esetében párhuzam és különbség is érzékelhető. Pécs, Szeged, Debrecen – a műhelyek helyszínei, melyek tagjai érdekeseket mondanak a magyar irodalomról, míg a budapesti folyóiratok eltűnnek. Példaként említi a *2000* című folyóiratot, mely a rendszerváltás után létrejött, jelentős posztmodern folyóiratnak mondható. Tinkó Máté hozzáteszi: Debrecenben vagy Újvidéken is kialakulhat szellemi műhely egy folyóirat körül fiatalok és egyetemi tanárok részvételével. Egy műhely – egy beszédmód. *Alföld* és Debrecen, Miskolc és *Műút*. A főváros-vidék szembenállást le kell bontani, nem felemelni, oldani, nem tovább cipelni.

Csordás László Tinkó Mátét kérdezte olvasmányélményeiről, arról, mi hat rá, fél-e attól, hogy másolni kezd valakit? Tinkó Máté kifejti: a vers nem hobbi, de nem is teljesen tudatos. Több prózát olvas, mint lírát. Kántor Péter hatott rá, valamint Franz Kafka német nyelve. A versnyelve olykor lábjegyzet vagy inspirációs halmaz egy olvasmányélményhez.

Kitér a *Buddenbrook házra*, valamint a *Száz év magányra*. Generációs tapasztalatok és értékrendszerek ütközéséről beszél, úgy véli, az ebből való kitörési kísérlet az előző generációk által meghatározott értékrend miatt lehetetlen. A céljai között említi a generációs szakadék megfogalmazását.

Csordás László Zelei Dávidhoz intézte következő kérdését a *Világtalanul? Világirodalom-kritika Magyarországon* című, általa szerkesztett kötettel kapcsolatban. Mi tette szükségessé a helyhatározót? A gyakorlatias szemléletmód, válaszolja Zelei Dávid. A világirodalmat nem elméleti kategóriaként, inkább nem magyar irodalomként értelmezi. A célja az volt, hogy összegyűjtse a lehető legtöbb kultúrát és nyelvet, ezekből kimetsszen egy-egy olyan kötetet, aminek volt visszhangja Magyarországon, folyóiratban vagy az interneten, és egy adott könyvhöz három különböző értelmezést is csatoljon, amelyek így párbeszédbe léphetnek egymással. Azért világirodalom-kritika Magyarországon, mert a választott könyvek nem tudtak találkozni egy-egy magyarországi primer folyóiratpublikációval. Ami például Erdélyben izgalmas lehet, elképzelhető, hogy Budapesten kevésbé nyer viszonzást. Ez a különböző orientáció és reakciókapacitás felveti (ismételten) a határok és részek viszonyát.

A *Trónok harcáról* írt kritika nyitja a kötetet, ezt az is indokolja, hogy a már említett világirodalom-kritikai hiány mellett még milyen hiányok vannak, és a népszerű irodalom vagy zsánერიrodalom kritikája minimális. Hozzáteszi, hogy a krimi, horror, sci-fi kritikáját nem kellene lenézni. Lehet, hogy provokatív gesztus, hogy a *Trónok harca* került előre. Arra törekedett, hogy legyen egy krimi-, horror-, fantasy-kritika.

A műfordítás-kritika kapcsán: ki az, aki elég képzett, hogy az eredeti szöveg, illetve a fordítás viszonyát elemezze? Ki tud jó műfordítás-kritikát írni? Mit kell ahhoz elvégezni? Elvégezni rengeteg munkát kell, válaszolja Zelei Dávid. Képzettséget tekintve: az erős nyelvtudás alapvető kritérium. Valószínűleg ez a legmunkaigényesebb műfaj a kritikában, ha valaki egy fordítást és az eredetit is soronként olvassa. Úgy érdekes, ha problémát keresünk egy adott szöveghez, ami nem feltétlenül csak a félrefordításban mutatkozik meg, hanem a fordítás koncepciójában, mi az, amit jobban lehetett volna. A novellák felosztása, mi lehet a probléma, a reáliákat hogyan fordítják (szövegegységeket, szintagmákat, lexikai elemek, amelyek a célnyelvi kultúrában nincsenek). Újabb markáns

dilemma: az eredeti nyelven régebben (például évtizedes távlatban) publikált kötetek összefüggésében a fordítás és fordítás-kritika problémája. Thomas Pynchon *Súlyszivárványa*, generációmeghatározó alapmű, az amerikai prózairodalom fontos fordulata, ami nyelviségében és világ-szemléletében erősen épít arra a korra, ami „kibocsájta” – az ötven éve megjelent mű bizonyos szóhasználati megoldásai, szlengjei, poénjai inflálódtak. Hogyan, milyen stratégiák segítségével teheti elbeszélhetővé a fordító a kortárs olvasó számára nehezen hozzáférhető világot? És hogyan viszonyulhat a kritikus ezekhez a stratégiákhoz? Ha klasszikushoz nyúl hozzá a fordító (pl. Márton László Faust-projektje vagy Nádasdy Ádám Dante-újrafordításai) a kritikus mindig komparatív távlatba „helyeződik”, a fordítások egymás közti kommunikációját is szemléli.

Tinkó Máté kapta a következő kérdést: hogyan készül fel egy világ-irodalmi kötet kritikájára? A líra esetében nem áthidalható a forrás- és a célnyelv közötti különbség. A próza fordítható, de kellenek lábjegyzetek a reáliákra vonatkozóan. Csordás László megemlíti Nabokov *Anyegin* angolra fordítását. Tinkó Máté hozzáteszi: két külön élmény lesz a kétféle olvasat. Magyarul sem értjük. Borbély Szilárd *Halotti pompa* című verseskötete esetében minden sorban van megfejtendő részlet.

Zelei Dávid nem értett egyet Tinkó Mátéval. Amikor fordításban olvasunk, nem ugyanaz, mint eredetiben. Az olvasó olvasata függ attól, ki ő, hol nőtt föl, milyen az érdeklődési köre, mit olvasott és hallgatott, ezek mind befolyásolják az olvasatot, ebből a nyelv csak az egyik. Hisz abban, hogy létrehozható a körültekintő fordítás. Számosféleképpen tudunk másként olvasni könyveket, épp ezért a fordítás ennek a mássá tételnek csak egy verziója. Minden fordítás alapvetően nyelvi veszteséggel jár, amit lehet kompenzálni. Elvesz, hozzátesz, megmagyaráz. Hi-dak építéséről szól a fordítás. A verskiadás minimális Magyarországon. Seamus Heaney Nobel-díjas író kötetét esetében a kiadó kétszáz példány megvásárlására számíthat, mert bezárkózó irodalom vagyunk; hozzáteszi: az *Élőlánc* című kötetnek komoly kritikai visszhangja volt.

Hogyan fogadjuk a kritikát? Tinkó Máté úgy véli, hogy az építő kritika a legfontosabb; ha folyamatos kritikával illeti magát az elsőkötetes szerző és kellő belátással mérlegel, előmozdíthatja fejlődését.

A III–IV. RÉSZEK ÉS PÁRBESZÉDEKRŐL

Rögzít

Egy eseménysorozat (*Részek és párbeszéd*), két időpont (2017. szeptember 27. és 2017. október 19.) és vendég (Dobás Kata, majd Szőlősi Máttyás). Változatlan: helyszín (Ungvár, egyetem, Bercsényi Miklós könyvtár) és moderátor (Csordás László).

Kitalál

Dobás Kata az irodalmi mű átíratáról beszél Kemény Zsigmond és Kosztolányi Dezső munkássága kapcsán. Erre a jelenségre népszerűsítési igényként is tekinthetünk. Ami nem feltételezi, hogy az átírat hozzátesz az adott műről való gondolkodásunkhoz, vagy kelendőbbé tenné az eredeti munkát. A *Gyulai Pál* c. regény 70-es évekbeli változatában az eredetihez képest bizonyos mondatokat nem olvashatunk. Ez befolyásolhatja az elemző munkát. Ha a kutató értelmezné a regényt, figyelnie kell arra, hogy szövegvariánssal találkozik. Bizonyos szempontból minden sajtó alá rendezés átírás is, hangsúlyozza Dobás Kata.

Az *Özvegy és leánya* kapcsán a hallgatóságot az érinti meg, hogy Tarnóczy Sárát édesanyja eltiltja a lovagregények olvasásától. Pontosabban az egyén akaratának korlátozása háborítja fel a diákokat.

Kosztolányi Dezső életművének kutatása során felmerül, hogy létezik olyan novella, melynek kicsit kevesebb mint húsz, legalább tizenöt változata fellelhető. Ahhoz, hogy az összes változatot megtaláljuk, meg kell vizsgálni a korabeli folyóiratok tartalmát. Jelenleg 20 000 tételnyi Kosztolányi-szövegváltozatról beszélhetünk. Hogyan lehetséges, hogy egy Kosztolányi-novella megjelent Budapesten, aztán pár nap múlva Kolozsváron? A folyóiratok átadtak vagy átloptak szövegeket? A válasz sajtótörténeti kutatás függvénye.

A Dobás Katával folytatott beszélgetés hangulatában (díszes könyvtárterem, hideg levegő) ott rejlik a regény megfejtésének kény-

szere. Kutatóként (szövegváltozat és kritikai kiadás) és olvasóként (rácsodálkozás a szöveg nyelvezetére).

Kitaszít

Szöllősi Mátyást foglalkoztatja, hogyan gondolkodunk a testről, és miképpen lehet bemutatni egy betegség-problematikát, hogyan jelenik meg egy szociális hálóban, miként válik valaki kirekesztetté.

Az *Aktív kórterem* két versében (*Kontraszt*, *Újra péntek*) a gyomor-tükrözésen, a *Váltóáram* egyik elbeszélésében (*Reggeltől reggelig*) a végbél-tükrözésen áteső ember valóság-észlelésével szembesülhetünk. A beteg ember kiszolgáltatott az orvossal és a segédkező nővérrel szemben. A még egészséges egyének nehezen vesznek tudomást a panaszairól, mert nem éltek át hasonló helyzetet (a nagymama pirítóssal kínálja a vizsgálatra induló elbeszélőt, aki már az előző nap folyamán is csak levest ehetett volna). Javarészt egyedül van ez a személy. Magára marad a többi beteggel és saját kóros állapotát kísérő jelenségekkel („*Két ágytál. Hét egység vér. Egy katéter. / Ilyen apró dolgokon osztozunk*” – *Aktív kórterem*). Bizonyos szempontból tehetetlen. A beszélgetés ideje alatt az *Újra péntek* és a *Reggeltől reggelig* c. vers kapcsán a betegsége miatt az közösség szélére sodródott egyén helyzete hangsúlyozódik.

A *Lefekvés előtt, ébredés után*, valamint a *Spirál* c. novella összefüggésében a szülő-gyermek kapcsolat kerül előtérbe. A felbomló párkapcsolat, a megbocsátás, és a kapcsolatfelvételre való törekvés is. Szöllősi Mátyás ezzel kapcsolatban a *környezetünkben tapasztalható jelenségek* szókapcsolatot használja. Rögzítésük szükségszerűségére utalhat. Említi a személyt, akiről eszébe jut az *Irány észak* kezdetén megismerhető gondnok alakja. A *Vendégjáték* kapcsán a kirekesztésről esik szó, arról, hogy nehéz erről a kérdésről beszélni.

A *Gerely* miatt Csordás László a családon belüli erőszak megjelenítésére, valamint a testről való tudatos gondolkodásra utal. Az is eszünkbe juthat, hogy az agresszió mennyire épül be a tudatunkba, hogyan reagálunk rá, fejt ki ezzel kapcsolatban Szöllősi Mátyás.

A verset, prózát és katalógust összekötő kapocs lehet a közösség életéből kirekesztett egyén. Betegség vagy származás miatt. Az eszmei

szinten megtörhetetlen kapcsolat problémája (férj-feleség, apa-lánya kapcsolat). Visszatérő motívum a fehér bőr és a szeplő. Az égi jelenség is ilyen mozzanat: a *Betelgeuse* elbeszélője az Orion csillagkép egyik csillagjának felrobbanásáról hallgat rádióműsort, a *Gerely* főszereplőjét emiatt is hívja az utcára Réka; valaki szelfit készít a balkonon, a *Spirálban* szereplői pedig a teraszon. Az égboltra figyelnek. Magára maradt, kitaszított, segítségre váró egyének állnak a novellák középpontjában. Ez, a Betelgeuse fényének szemlélése, valamint a gyomorfekély, pánik-roham, depresszió fizikai tünete is összekötheti a szereplőket.

Zár

Megtörténik a második és harmadik beszélgetés. Melyet telefoncsöngés, suttogás, lapozás, lelassult wifi és a szomszéd terem felújítása (építése) miatt keletkezett zúgás zavar meg. Formál valóságosabbá.

HANGULATJELENTÉS

2018. március 31-én zajlott a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság (KVIT) soron következő műhelymunkája. A *Változat egy hétköznapra. Beszélgetés az irodalomterápiáról* c. eszmecsere moderátora Varga Nikolett volt. A műelemzés helyett ez alkalommal az vált hangsúlyossá, hogy az adott vers olvasása és értelmezése miképpen befolyásolja az egyén pillanatnyi lelkiállapotát, milyen asszociációkat ébreszt benne az adott sor vagy költői kép. A beszélgetés alkalmával Lövétei Lázár László, Pilinszky János és Ughy Szabina egy-egy előre kiválasztott költeménye került előtérbe.

A műhelymunka kezdetén két Szernyéről érkezett vendég, Ködöböcz Erika és Öró Emese olvasta fel versét. Ezzel tulajdonképpen elkezdődött az irodalomterápia, mivel minden jelenlévő személy a saját meglátását mondta el a versek vonatkozásában. Ami kapcsolatban állhat az egyén pillanatnyi lelkiállapotával és természetesen ismereteivel is. Ez pedig a műhelymunka témájának egyik alappillére volt. Érdekes megfigyelés, hogy Nagy Tamás később elhangzott javaslatai összhangba kerültek azzal a következtetéssel, amit a csapat tagjai egységesen sugalltak: a szóismétlés, refrén, időkezelés problémájára kell nagyobb figyelmet fordítaniuk a pályakezdőknek.

Ezek után a műhely előre meghatározott témájára helyeződött a hangsúly. Elsőként Lövétei Lázár László *Két hexameter* c. alkotása nyomán beszéltek a *semmiről*. Marcsák Gergely az említett verset párhuzamba állította József Attila *Két hexameter* c. művével, ami egy feloldhatatlan helyzetet, az egyén számára önmarcangoló kérdést fogalmaz meg a létezés és mindennapi élet során felmerülő döntéshelyzetek vonatkozásában. Középpontban azzal a keserű megállapítással, hogy a morális szempontból helyesen cselekvő ember ugyanúgy meghal, mint az a személy, aki kevésbé törődik a közösség által elfogadott értékrenddel, szabályrendszerrel, törvénnyel. Ugyanakkor a József Attila hexametera mögött rejlő kérdés általánosít, felszínesen közelíti meg a problémát. A kérdés helyett, hogy miért legyen az egyén tisztességes, az elmúlásra helyezi a hangsúlyt: akkor is meghal, ha feddhetetlenül

élt, és akkor is, ha nem volt becsületes élete során. A figyelem elterelődik az alapvető kérdésről: hogyan éljen az egyén? Lehet, hogy lényegesebb, milyen szabályok szerint létezik az adott személy, és inkább erre lehetne helyezni a hangsúlyt József Attila versének értelmezése közben. Lövétei Lázár László műve esetében is hasonló a helyzet: a *semmi* kifejezést használja azzal kapcsolatban, amit a lírai én sikertelennek ítél az életében. A *semmi* kifejezést a *valami*, azaz egy adott probléma helyett. Az első sor rámutat: a lírai én az összes baj közül egyiket sem javította ki. A költő a vers második sorában módosítja a gondolatmenetet azáltal, hogy „*a semmi*” kifejezést használja, ami a létező ellentétét jelenti, nem pedig egy adott hibát, mint az első sorban. Látható, hogy két verssor mögött temérdek téma rejlik, amit nem is egyszerű megközelíteni. Ez el is hangzott a beszélgetés során, ugyanakkor az irodalomterápia arról szól – mint ahogyan ez az írás is felvetette már –, hogy műelemzés helyett az egyén önismeretére terelődjön a figyelem: a szöveg értelmezése helyett az illető arra összpontosítson, miért épp az adott gondolat jutott eszébe a verssor olvasásakor.

A beszélgetés alkalmával Varga Nikolett úgy vélekedett Lövétei Lázár László *Két hexameter* c. verse kapcsán, hogy ezt a morális kérdést önbizalomhiánnyal küzdő ember fogalmazhatta meg, aki szenvedhet amiatt, hogy képtelen kijavítani valamit. Szabó Dóra rámutatott: nem mindegy, hogy az illető próbált-e változtatni azon, ami zavarja az életében. Miért várja, hogy épp ma módosuljon valami, ha tegnap nem próbálta átalakítani? – ismertette elképzelését. Nagy Tamás felvetette, ha kijavítanánk a semmit, azzal el is rontanánk.

Amikor Varga Nikolett arra volt kíváncsi, hogy milyen élethelyzetben gondolhatunk arra, hogy semmit sem sikerült kijavítanunk, Shrek Tímea azt válaszolta, hogy a mindennapi életre is kivetíthetjük ezt a gondolkodásmódot: bármire is tekint az egyén az életében, nem sikerült helyrehozni.

Varga Nikolett megkérdezte: előfordult-e már, hogy önbizalomhiány miatt hiúsult meg valami kijavítása az életünkben? Ködöböcz Erika nem tudott azonosulni a problémával, ő könnyedén viszonyulna ehhez a kérdéshez, nem túlbonyolítva. Örö Emese nem kerülne kapcsolatba az önmarcangoló viselkedéssel, közhelynek érezte a prob-

léma hangsúlyozását, inkább nem venne tudomást az önértékelés problémájáról.

Csordás László megjegyezte, hogy amikor időmértékes verssel találkozik, azért, hogy természetesebb legyen egy-egy mondat szerkezete, lejtése, a saját maga számára prózává szelídíti, mert így könnyebben tud azonosulni a vers által megfogalmazott kérdéssel. Marcsák Gergely hozzátette: ha a szerző elrontja a hexametert, hangsúlyosabbá válhat a hiba és javítás folyamata. Örő Emese úgy vélekedett, a *semmi* az nem fontos dolog, hanem lényegtelen. Varga Nikolett szerint inkább mindent magába foglal, amit az egyén elrontott. Shrek Tímea utalt egy korábbi gondolatára: a semmi a Nincs.

Miután a műhelymunka résztvevői árnyalták a *semmi* problémakörét, a korábban megadott feladat megoldása került előtérbe: mindenki hozzáfért egy cím nélküli vershez, melyből szavak hiányoztak. Pótolni kellett a kifejezéseket. Ughy Szabina versének egy részlete (*Változat egy reggelre*) az esemény elnevezését is ihlette. Varga Nikolett mindenkitől megkérdezte, hogy nehézséget okozott-e a vers szavainak pótlása? Erre nem érkezett nemleges válasz. A tagok úgy ítélték meg, Szabó Dóra átírata közel áll az eredeti alkotás hangulatához, Marcsák Gergely viszont eltávolodott attól; ő később úgy vélekedett: mindegyik átírat valaminek a hiányáról szól.

A későbbiekben a résztvevők Pilinszky János *Életfogytiglan* c. verse kapcsán arról beszéltek, hogy egy kapcsolatban az egyén mit osztana meg és mit különítene el a társától. Erre a körkérdésre egy asszociációs játék indult el. Shrek Tímea szerint az empátia nem lehet közös, és a baj sem. Erre Marcsák Gergely azt a választ adta, hogy a folyó közös, a part nem. Nagy Tamás gondolata szerint a halál közös, a koporsó nem.

A beszélgetés nyomán rögzülhetett a gondolat, hogy a hangosan kimondott szavaink a lelkiállapotunkat és hangulatunkat nagyobb mértékben tükrözik, mint sejtenénk. Ennek hangsúlyozása reakcióink megértéséhez és az önismerethez segíthet. Emiatt is lényeges lehet a legutóbbi irodalomterápia és műhelymunka.

OLVASÓNAPLÓ *A SZÁMOZOTTAKRÓL*

Idén rendhagyó módon nem netnaplóval, hanem olvasónaplóval emlékezem a VII. Hajdúböszörményi Írótábor (HÍR), valamint a FISZ-tábor eseményeire. Elsőként Molnár T. Eszter *A számozottak*¹ c. novelláskötetéről írok. Ez a kötet a HÍR-táborhoz kötődik annyiban, hogy ott kaptam ajándékba, és ezt olvastam elsőként.

A szereplők által átélt bizonytalanság, szorongás, éhség zavarba ejteti az olvasót, ha *A számozottak* történeteit olvassa. Molnár T. Eszter 2016-os novellagyűjteménye tizenkét önállóan is értelmezhető szöveget tartalmaz. Egyes szám harmadik személyben és múlt időben írt történetek ezek, melyeknek egyes szereplői éhesek vagy étvágytalanok, félnek a büntetéstől, esetleg megvan a szabadságuk arra, hogy vétse-
nek a szabály ellen. Kata éhes, Heike kidobja a piskótát, Céline embercsempészetet szervez. A szereplőket nemcsak a fennálló rendszerrel szembeni félelem, az éhség és a hideg köti össze, de a boldogtalanság is: Heikének már nem lehet gyermeke, Céline hangulatát nyomasztja az időszak, amikor haldokló férjét ápolja. Őket nem korlátozza semmilyen hatalom, mégis hiányérzetük van.

Az *Éhes városban* Era és Juli, anya és lánya a boltban vásárol. Először csak a *történet* kifejezés említése, aztán már a jegyre vett és tiltott gyümölcs, később a barackról szóló párbeszéd árnyalja a hangulatot. Megtudjuk, hogy Juli apja Roy, aki oknyomozó újságíróként érkezett az országba, a titkos ellenzék vezetőivel találkozott, megírt egy cikket, kiutasították, és Era is börtönbe került egy időre. Úgy tűnhet, Era és Juli története is folytatódik a *No.24, Számozottak, Fagy* c. írásokban.

A *Nő a túloldalon* c. novella cselekményének középpontjába Roy özvegye kerül. Céline West egy New York-i irodában dolgozik. Míg *A szünet* szereplője várja, hogy szünet legyen, ő nehezen viseli, mert nem tud miről beszélni a kollégáival. A férjét megmérgezték, sokáig betegeskedett. Amíg Céline Royt ápolta, eltávolodott az emberektől. Megtudja, hogy férje találkozott egy nővel Európában, a történet végén pedig azt is, hogy van egy közös gyerekük. Hirtelen úgy dönt, a nőt és a gyereket is kicsempészi az európai országból.

¹ Molnár T. Eszter. *Számozottak*. – Budapest: JAK+ PRAE.hu, 2016, 80 old.

A szüret a legerősebb szöveg számomra, hangulata és a helyszín miatt. Kert: kedvelem ezt a teret, nekem is van egy szereplőm, aki egy kert nevű térben él. Dása, Vanda, Janina – nők, egymással szemben. Semmi olyan nincs a történetben, amit ne képzelhettünk volna el történelemkönyvek olvasása közben, ugyanakkor a szerző olyannyira érzékenyen írja le a történetet, hogy együtt szisszenünk fel Dásával a szöveg utolsó mondatának átélésekor.

A *No.24* kulcsfigurája Levente, akit mostohaanyja vacsoramegvo-nással büntet, ha hibázik a hegedűjátékban. Éhesen nem lehet koncentrálni az iskolában, és tanulni sem. A portástól viszont cukorkát kap a titkokért cserébe, melyeket a folyosón és az udvaron hall. Feltehetőleg az *Éhes város*ból ismert Juli mondja el neki, hogy külföldre szökik az apjához. Levente nincs tudatában annak, hogy tettével elárulja az embereket. Nincs mércéje, de nem is lehet a nyomasztó környezetben, melyben él. A mostohaanyja bünteti, barátja nincs, az osztálytársai csúfolják, mert dúdol akkor is, amikor nem hallhat zenét. Elutasításban él, ez közrejátszhat abban, hogy titkokat ad el a portásnak, az egyetlen embernek, aki látszólag kedves hozzá.

A *Számozottak*ban egy határőr szemszögéből láthatjuk, miképpen akadályozzák meg, hogy az emberek egy kamionban elhagyják az országot: „*Zsuzsi pozíciója hátul volt, neki kellett lelőni azokat, akik tovább tudtak futni az első sortűz után*”. (67. old.)

A *Fagyban* feltűnik Heike, akinek már nem lehet gyermeke, egyedül van, nincs étvágya, kidobja a piskótatekerceset. Az éhség központi motívum volt az *Éhes város*, *Ragu meg minden*, *No.24*, *A harmadik* c. novellákban, így hangsúlyosabb, hogy Heike nem tudja megenni az általa szabadon választott és vásárolt süteményt. Ebből az írásból kiderül: túléli-e a határátlépést a gyümölcszállítmánnyal átcsempésztett kislány. Ő lehet Juli, az *Éhes város* és a *No.24* szereplője, vagy *A harmadik*ből ismert nő gyermeke is.

Az *Elsötétítés* a kötet zárónovellája. Főszereplője egy sebész, akit Gábornak hívnak. Benéz a betegekhez, így megtudjuk, a portás menthetetlen állapotban van (akinek Levente a titkokat adta), Johanssen halott (ő a *Végkezelés* egyik szereplője). Gábor felesége naplót vezet: „*Akkor kezdett megint kézzel írni, mikor a számítógépek után két évvel a hagyományos*

írógépeket is begyűjtötték. ... Amikor betelt a füzet, előlről kezdte a már teleírt lapokon”. (79. old) Éva elégeti a füzetet, hogy felmelegedhessen.

Eltérő elbeszélői nézőpontokból fedezhetjük fel a diktatúrán belüli életet, melyet áthat az éhség, a fizikai fájdalom, illetve a testi és lelki megsemmisüléstől, valamint az árulástól való félelem. Azért tetszett Molnár T. Eszter szövegvilága, mert pontosan kiszámított hosszúságú szövegekkel annyit ér el, amennyi szükséges: kikökkenti az olvasót a nyugalmából, mégsem hatásvadász. A szerző egyik szereplőjét sem idealizálja. Egy nő átengedi a testét egy idegennek, hogy a gyermeke és a férje ehessen, Levente titokért cukorkát kap a portástól, a mostohaanyja pedig éheztetni; Juli figyelmetlen, és elárulja a szökés tervét; Zsuzsi azt bánja, hogy nem a fűtött kocsiba ült, azt nem, ha elhibázza a lövést; Valkait és Johanssent a kormánya mérgezi meg – a kötet szereplői, akiknek az életéből csak pár órát ismerhetünk meg. Molnár T. Eszter összegyűjtötte a legmeghatározóbb élethelyzeteket és legpontosabb szavakat ahhoz, hogy a szereplők hiteles képet nyújthassanak saját valóságukról, életükről; arról a mozaikról, amelynek összetevőit egymás mellé illesztve egységes képet kaphatunk a városról és a diktatúráról, melyben élnek.

Két külföldi szereplő élethelyzetébe is betekintést nyerhetünk: Céline férje halott, Heikének nem lehet gyermeke. Életkörülményeik ismerete meggátolja az olvasót abban, hogy arra gondoljon, északon vagy a tengerentúlon minden rendben lenne.

Az olvasó megdöbbenhet a novellagyűjtemény böngészésekor, ugyanakkor sejtheti, hogy történhetett hasonló. A hangsúly arra is kerülhetne, hogy az emberek tanuljanak a múltban elkövetett hibákból. A kötet szövegei ennek hiányára is rámutathatnak.

Felhívhatják a figyelmet a totalitárius rendszerrel szemben magára maradt ember viszonyára. Mondhatnám, írhatnám. Nem teszem, mert a kötet újraolvasásakor nem ez jut eszembe. Inkább az, hogy pontosan megfogalmazott és a megfelelő időpontban elvágott történet-szálak együttesét látom. A cím, a névválasztás, a sejtetés, az elhallgatás, a lezárás egységet alkot mindegyik novella esetében. Az utolsó novella, az *Élsötétítés* miatt arra gondolhatunk: nem lehet változtatni. *A számozottak* borítója reményit sugall. De csak a borító.

ÁLOMNAP

Egy Word-fájl van előttem, a szöveg közepén kétsoros bekezdést látok dőlt betűvel. Ebben a bekezdésben érthető szavakat nem alkotó betűk vannak, mint az *árrgh*.

– Ez egy napló, így történt, így írták le, én csak megjelentetem, nem változtatok rajta – mondja valaki mögöttem. Nem látom őt, csak a hangját hallok. Válaszolnék, de zajt hallok.

Kinyitom a szemem, sötét van, az óra szerint fél négy, egy autó motorja zúg, mert a szomszéd dolgozni indul. Még van harminc perc az ébresztőig.

*

Kockaház, félrehúzott függöny. Ez a szélső porta, látszik az udvar és a kert, amíg kanyarodik a busz. Eszenyben vagyunk, ez a Virág utca vége, fél hat van.

A házban nem lakik senki, a függönyt félrehúzták, hogy a nap beüssön a szobába. Senki sem igazítja meg a függönyt este, holnap reggel is így lesz, ez nem változik. A kertet tavaly nem szántották fel, kapor nőtt benne. Nincs kutya vagy tyúk az udvaron. Embert sem lehet látni, nem várja a postást, a nyugdíjat vagy az újságot, nem beszélget a szomszédokkal. Bicikli sem áll a kerítéshez támasztva, senki nem megy ide látogatóba. Van egy fehér macska, az egyetlen élőlény az udvaron, a barackfán ül.

Nem írok erről novellát, nem küldöm ebbe a házba Olimpiát vagy Philipposzt, nem találkozunk itt soha, pedig a ház eléggé elhagyatott ahhoz, hogy ők lépjenek az udvarra.

*

Ungváron vagyok, szemben egy bank, várom, hogy a lámpa zöldre váltson, és átmenjek a túloldalra. A bankból kilép egy nő, piros ruha van rajta, és fekete nyaklánc, ami gyöngyből készült, a nap rásüt a

gyöngyre, a fekete gyöngyszem sötétkékre vált, ezt figyelem, miközben a piros ruhás nő velem szemben jön a zebrán.

Erről eszembe jut a fekete gyűrű, amit a dámajátékos visel, aki a járdán sétál. Nem tudom, honnan hová megy, Olimpia vagy Philipposz találkozik vele, mit mond nekik, lesz-e külön fejezete. Egész nap a nyaklánc és a gyűrű van előttem, és az, amit nem írok le, de gondolok rá.

*

Egy órakor vége a munkának, bezárom az ajtót, elköszönök a portástól, a ház árnyékából a napfényre lépek, hunyorgok. Gyalog indulok a buszhoz. Lerövidítem az utat, a dombról lemegyek a Kassai úton, egészen a Szobránci útig, átmegyek a zebrán, elsétálok a megyei tanács épülete mellett, megállok a folyóparton, lemegyek a lépcsőn, és képeket készítek a hídról (Masaryk-híd) és a folyóról (Ung). Negyven perc múlva felszállok a buszra, három órára otthon vagyok.

*

Háromkor leveleket írok. Két novella kell a honlapra két KVIT-tagtól, elolvasom az írásokat, válaszolok az üzenetekre. A javaslatokat úgy kell leírni, hogy ne hallgassam el, amit gondolok, és indoklás kell minden megjegyzéshez. Ezzel nem mondtam semmit, mert minden írás és javaslat más (ezzel sem). Azokat a javaslatokat ismételhetem, amelyeket én kaptam, és megjegyeztem. Lehet ilyet hallani, amikor KVIT-es műhelymunka van, vagy FISZ-tábor és Hajdúböszörményi Írótabor. Tavaly épp azt lehetett hallani, hogy történjen valami, jusunk el valahonnan valahová abban az írásban.

A KVIT honlapján megjelenő írásokat korábban Gálfi Dezsővel és Csordás Lászlóval szerkesztettem, most Nagy Tamás segít ebben a munkában. A honlapon nemsokára megjelenik a márciusi műhelymunkáról szóló beszámoló. Ekkor javaslatokat tettünk azokhoz az írásokhoz, amelyeket remélhetőleg leendő KVIT-tagok írtak.

Hamarosan megjelenik az idei első *Együtt*, és lehet válogatni a KVIT-tagok írásai közül, amelyek megjelenhetnek a honlapon is.

Mindjárt április 11., ekkor zárul le a KVIT nyereeményjátéka, *Az én versem* a címe, a végeredményről kell egy beszámoló a honlapra.

*

Valójában tudom, ki sétál az úton piros ruhában. Olimpia és Philipposz nem találkozik vele. Olimpia olvas róla, Philipposzt nem érdekli, ki ő. Tudom, mi a mestersége, miért van fekete kő gyűrűn, amit hord, de nem írok erről egész héten. Olimpia és Philipposz neve már nem Olimpia és Philipposz. Nem írok arról, hogyan változik meg a nevük. Kérdéseket kapok róluk, azokra válaszolok.

*

Fél négy. Az udvaron ülök egy kisszéken, háttal a napnak. Várom, hogy megjelenjen az előző netnapló, hogy elolvassam, lássam, mi az előzmény, és újraírjam ezt a szöveget.

Szemben a virágos kert. Amíg nem voltam otthon, kivirított a törpe írisz.

VERSAJÁNLO

Azokat a verseket ajánlom, amelyeket 2019-ben, februártól májusig olvastam, és hatottak rám.

A verseket összeköti a hanyatlás és a rombolás motívuma. Érdekesnek találok több olyan dolgot, amit ehhez a két fogalomhoz kötök. Azt a hangulatot választottam, amiben a versbeszélő zuhant, és a zuhanás közben lejegyzett valamit; eközben megváltozott az életkörülménye, a korábbihoz képest rosszabb lett, vagy véget ért egy életszakasz, amit elemez, mint Raymond Carver a hibát, Aczél Géza a gyászt.

Ezen kívül olyat is választottam, ami kilógott a többi közül, ami arról szól, milyen lehet egyetlen nap, versekkel, mert költészetnap van, és a kávézóban is verssel lehet fizetni, ezt hogyan éli meg a költő, aki minden nap verssorokkal van körülvéve, ezeket hallja, írja, mormolja, olvassa.

Februárban megmaradt az emlékezetemben Aczél Géza *Aránylag* c. prózaverse az *Irodalmi Szemléből*.

Tüdő, láb, szív – ha fáj, az ember nem képes tovább haladni, lelassul, később, ha tud, felkel, továbbmegy. Aki életben marad, gyászol. A versbeszélő arra gondol, hol lehet, aki meghalt, mit érezhet. Ez ugyanolyan ellentétes dolog, mint az, hogy a halottak jól vannak. A versbeszélő képzelettel el, mit érezhetnének, ha még érezhetnének, visszatérhetnének a halottai, és a versbeszélő beszélne még velük egy pillanatig. Ez azért fontos, mert érzései a halottakról az élőknek vannak, ő vágyódik arra, hogy lássa a rokonait, akiket már nem lehet, és beszéljen velük még egy kicsit.

Az életév a sírkövön lezárta, befejezetté teszi az emberéletet akkor is, ha nem az, mert egy felépített ház vagy gyermek marad a halott után, ebben is megvan a tetteinek nyoma ott, ahol a rokon él, aki a halottra gondol.

Márciusban Raymond Carver (1938-1988) *Kizárod magad, aztán megpróbálsz bejutni* c. versét olvastam Berta Ádám fordításában. A vesszők itt is zavarnak, tennék egyet azután, hogy *kimész*, de megértem, hogy nem kell. Az első öt sor a rombolásról szól. Arról, hogy összetörünk valamit, és hallgatjuk, hogy csikorog a talpunk alatt az

üvegcserép. Az első öt sor ragadta meg a képzeletemet. Ezért gondoltam a rombolásra, és arra, hogy utána a hanyatlás következik; egészséget vagy kapcsolatot is rombolhatunk. Miért? Ez természetes, ne harcoljunk ellene? Dehogynem, kell az önuralom, és akkor megmenthető a házasság, kapcsolat, munkahely, megszerezhető a siker, igen, az kell, egyetértek azzal, hogy *mindenkinek további sikeres életet*. Bevallja, hogy valamit nem tud leírni („*Azt hiszem, még csak el sem tudom mondani rendesen*”), ez tetszett, mert őszintének tűnt.

A versbeszélő betör a saját régi házába, vagy a saját régi énjébe, ismét elfoglalja a régi lakást, elfogadja saját magát. Azért írom ezt, mert C. G. Jung azt írta a *Gondolatok a természetről* 78. oldalán, hogy ál-mában egy házban járt, több emeletet gyalogolt lefelé, a végén fából készített tárgyakat látott, ez a tudattalan szintje, amit már ő sem ismer. Ezért gondolom, hogy a lakás a régi én is lehet, vagy annak egy olyan része, amire nem akar emlékezni. A lakásba betör, szembenéz azzal, amit el akar felejtetni. Erre az utal, hogy: „*Pedig durván szégyelltem magam amiatt / a bántó dolog miatt, amit annak idején tettem*”.

A rombolás eredménye a zuhanás. Ha már leromboltuk a barátainkkal való kapcsolatunkat, utána jöhet az eredmény, *A zuhanás*. Ez a címe magyarul William Carlos Williams (1883-1963) amerikai költő versének, amit Krusovszky Dénes fordított magyarra.

Az természetes, hogy építünk, az már nem, hogy leromboljuk. Két versszaknyi reményt két versszaknyi hanyatlás követ. A rombolás oka a kétségbeesés. Pedig azért kétségbeesett, hogy minden el fog romlani, közben ő rontja el azt a mindent, gondolhatja az olvasó. Ha a zuhanás végtelen, akkor örök; ami örök, az biztos.

Peer Krisztián *Lélekjelenlét* c. versét is többször olvastam márciusban. Provokálja, aki vele szemben ül, amikor a kinézetére kérdez rá (Látszik?). Arra is utal, hogy aki az arcot nézi, még nem látja a történetet, mi történt, miközben ennyi ránc lett.

„*Hogy ölsz meg egy állatot? / Mint a nagymamád. / Kitekered a nyakát*” – azért másolom ide, mert egyszerűen és tömören fogalmaz. Nem tudok hozzátenni semmit.

Áprilisban Seres Lili Hanna *Négyszín és Bolyongó* c. verseit olvastam. A túlélők városa megtetszett. Él ott egy lány, aki színes kocká-

kon lépked, és nem azonos a versbeszélővel; az sem, akit holdkórosnak mondanak.

Májusban a *Jelenkort* olvastam, a novemberi számot 2018-ból. A versek közül a műfordításokat emelem ki, ezek közül most Klemen Uršnik versét Orcsik Roland fordításában: [*Még soha nem hallgattam annyit...*]. Szép, őszinte, nem suttog vagy kijelent, inkább hangosan beszél azokról, akik a költészet napján verseket zúdítanak másokra, pedig ő úgy gondolja, hogy:

*„az irodalom amúgy is csupán
az irodalmároknak,
a részegeknek,
a bohémeknek,
az álmodozóknak,
az egyetemista
művészeknek
és a szlovén nyelv szigorú professzorainak számít.”¹*

Az irodalom nekünk is való, akik épp most verseket olvasunk.

---

¹ Klemen Uršnik. [*Még soha nem hallgattam annyit...*] – *Jelenkor*, 2018/11., 1303. old. [Elektronikus hozzáférés] // http://www.jelenkor.net/userfiles/archivum/JELENKOR_2018-11.pdf [a letöltés dátuma: 2020. május 14.]

EGY FELÚJÍTÁS EREDMÉNYE

A járdán állok, hat lépcsőfok van előttem, ha felmegyek rajta, és benyitok az ajtón, egy U-alakú folyosóra jutok. Az U betű alján vagyok. Jobbra és balra is indulhatok.

Jobbra fordulok, a jobb kezem mellett a tanterem, a bal kezem mellett az ablakok vannak. Az igazgatói iroda és az informatika terem ajtaja mellett megyek el, aztán jön a kémia szertár ablaka, látom a szekrényt, benne vegyszerek vannak elzárva. A szertár a kémia szaktanteremből nyílik, periódusos rendszer van a falon. Ezek után jön a tanári szoba két ablaka, bent sötét van, csak sejteni lehet, hogy a könyvespolc a plafonig ér. A tanári után, a folyosó végén van egy ajtó, ha kinyitom, az udvarra jutok.

Ha az U-alakú folyosó közepén balra fordulok, három szaktanterem és a nővérszoba mellett sétálok el. A folyosó végén egy ajtó van, az udvarra vezet.

Jobbra is, balra is fordulhatok, mindenképpen az udvarra kerülök. A folyosót látom, aztán felébredek.

Reggel fél hat van, 2019. október 8-a, kedd, ma lesz az irodalmi karaván (XIII. Együtt Írótábor – Kárpátaljai Magyar Irodalmi napok) második napja. A program Ungváron kezdődik, Nagydobronyban folytatódik.

2007-ben jártam utoljára a Nagydobronyi Református Líceumban, azóta felújították. Hétfőn eszembe jutott a gimnázium mint a karaván helyszíne, ezért álmodtam a gimnázium folyosójával.

Kíváncsi vagyok, milyen lett a felújítás után. Az is érdekel, hogy ha elmegyek oda, az új folyosót látom-e majd álmomban.

*

Kilenc óra előtt Ungváron vagyok, az egyetemen, az Ukrán–Magyar Oktatási–Tudományos Intézetben lesz a program, az 521-es teremben. Dupka György, Zselicki József, Marcsák Gergely a Magyar nyelv és irodalom tanszéken van. Az 521-es teremben vannak a magyar szakos diákok, jönnek a magyar tanszék munkatársai, a történelem- és

a nemzetközi kapcsolatok szakirányon tanuló diákok. Zubánics László köszönti a vendégeket. Marcsák Gergely gitárkísérettel előadja József Attila *Áldalak búval, vigalommal* c. versét.

Dupka György arról beszél, hogy az *Együtt* c. folyóirat 1965-ben jött létre, akkori magyar szakos diákok gépelték és sokszorosították, az egyetemi pártbizottság pedig betiltotta 1967-ben. Beszél a Forrás Ifjúsági Stúdió megalapításáról (1967 novembere), a József Attila Irodalmi Stúdió létrejöttéről (1988 januárja), a *Hatodik Síp* (1989-1999), a *Pánsíp* (1993-1998) és a *Véletlen Balett* (1999-2005) c. folyóiratok megjelenéséről.

Marcsák Gergely bemutatja a KVIIT-et, felolvassa a *Fekete-Tisza* c. verseskötet címadó versét, beszél a *Pottó-panzió* c. könyvéről.

Zselicki József reagál Dupka György szavaira a Forrás Stúdió működéséről. Kevés szó esik az 1971-es és 1972-es *Beadványról*. Utóbbihoz aláírást a Forrás Ifjúsági Stúdió tagjai gyűjtöttek, emiatt Kovács Vilmos és S. Benedek András nem dolgozhatott tovább a *Kárpáti Igaz Szó* szerkesztőségében, az egyetemistákra (Vári Fábrián László, Fodor Géza) a katonaság várt, tizenöt évig nem jelenhetett meg itthon a versük, Magyarországon publikáltak. Erre utalva teszi fel a kérdést Zselicki József, hogy a *Mese* c. vers rendszerellenes vers lenne? Aztán felolvassa a verset.

A végén Dupka György összegez, Marcsák Gergely részletet ad elő *A római disznó monológjából*.

*

Tizenkettőre Nagydobronyban vagyunk. A gimnázium közelében állunk meg, ismerősökkel találkozunk. Marcsák Gergely könyvet ad Tóth Péter Lórántnak. Beszélgetnek, a gimnázium ablakait nézem.

Régen szürke volt a fal, és legalább három fenyőfa állt a gimnázium előtt. A fákat kivágták, amikor harmadikos voltam. 2018 szeptemberére befejeződött a gimnázium felújítása. A homlokzat most barna, az ablakok előtt tujafák vannak. A bejárat, a lépcső, az ajtó nem olyan, mint akkor, amikor ott tanultam. Akkor fehérre festett ajtó volt, betonlépcső, most le van csempézve a lépcső, és műanyag ajtó van. Belépünk az ajtón, és nincs ott a folyosó, amire emlékszem. Egy széles és tágas előtérbe jutunk. A falak fehérek, az ajtókat fából készítették. A

fal és az oszlop fehér, az ajtó barna. Legalább öt méter széles és tíz méter hosszú ez az előtér. A plafon magasan van. Az ablakok megvannak, de úgy látom, hogy folyosó nem U-alakú, mint régen. Nem kérdezem meg senkitől, pontosan hogyan változott a tanterem helye a felújítás és átépítés után. Az igazgatói iroda a helyén van, de máshol van az ajtaja és van egy kisebb iroda is a szomszédjában. Ahol régen az informatika terem volt, nagyjából ott van a tanári. Ahol régen a kémia szaktanterem volt, ott könyvtár van, vagy osztály. Ahol régen az ajtó volt, ami az udvarra vezetett, ott kezdődik az étkezdé.

Nagyjából ezekre gondolok, amíg ott vagyok. Pontosabban: most gondolom október 8-ról.

A tollam a táskámban van az igazgatói irodában, nem tudom leírni, ki melyik verset olvassa fel.

Dupka György elmondja, hogy elektronikusan hogyan lehet elérni az *Együttet*, mit tartalmaz általában. Zselicki József a *Rokonom, csillag* c. kötetéből olvas fel. Marcsák Gergely mesél a *Fekete-Tisza* c. versgyűjteményéről, a *Pottó-panzió* c. gyermekverseket tartalmazó kötetéről. Dupka György hozzáteszi: Marcsák Gergely két díjat kapott idén a *Fekete-Tiszáért*: Gérecz Attila-díjat és a Magyar PEN Club Khelidon-díját. Marcsák Gergely a *House of the Rising Sun* dallamára elénekli a *Füstbement tervet*.

Az esemény végén Badó Margit történelemtanár záró szavait hallhatjuk.

*

Ebédre hívnak mindenkit, tarka-barka sütemény a leves utáni csemege. A gyerekek imádkoznak, áhítatot tartanak az ebéd végén, énekelnek (a *Fenn a mennyben az Úr minden győztesnek ad...* kezdetű dicséretet), aztán kimennek az udvarra. Az ajtó mellett ülünk az asztalnál, minden diák elköszön tőlünk. Beszélgetünk, befejezzük az ebédet, hazaindulunk.

Este fél tíz. A fotelben ülök. Papírok vannak az asztalon. U-alakú folyosó helyett egy olyan teremmel fogok álmodni, amiben fehér oszlopok vannak.

KJI. SZ. 1796
NEW YORK ÁLLAM
NEW YORK MEGYE

Alulírott én, leendőrezt, Iltamban
és meggyőző bizonyíték közepett ezen
nap hivatalosam bizonyítom, hogy a
mái napra és is jelen állapotban lét
ten meggyőző bizonyíték közepett ezen
napra ismerem, hogy ezen meggyőző
bizonyítás első nap magyar nyelv
nyelven felolvasott, és meggyőző
szövege és tartalmát kitűnő módon
előttem szájhözvételre alkalmas.
Ezen hivatalos bizonyítékot
varias pecsétem és aláírásom
aláírva.

Kelt New York város 1915. Március hó 9.
Herman Orshur
NOTARY PUBLIC
NEW YORK COUNTY NO. 1788
NEW YORK REGISTER NO. 6224

Fig. No. (1751) Típus 2.
Herman Orshur
nyilvános helyen
aláírva és
hivatalosam
bizonyítom, hogy ez a hivatalos
bizonyíték MAR 9 1915

CS. 23 KÖL. FŐKONZULÁTUS, New York.

A cs. és kir. csejtrék-magyar Kormányzat.

Przyrodnicki

2. sz. melléklet

Meghatalmasítás.
 Alulírott én Kovács József, New York városi lakos cégnél meghatalmasítottam
 (2. Kovács Borbála névvel. Bán Borbála
 és Szabolcsi lakos (Eszaki megye)
 által megírtam, hogy a Szabolcsi cégnél
 részlet pénztárából saját részemre
 előlegesen pénztárából bármikor
 bármely összegben, jól és szabályosan
 az általam adott tábla egyikében fel-
 hatalommal felvegyem.
 Ezzel ezen meghatalmasítást a mai
 napra érvénytelenítettem és azt a
 pénztárából saját tábláim aláírtaim.

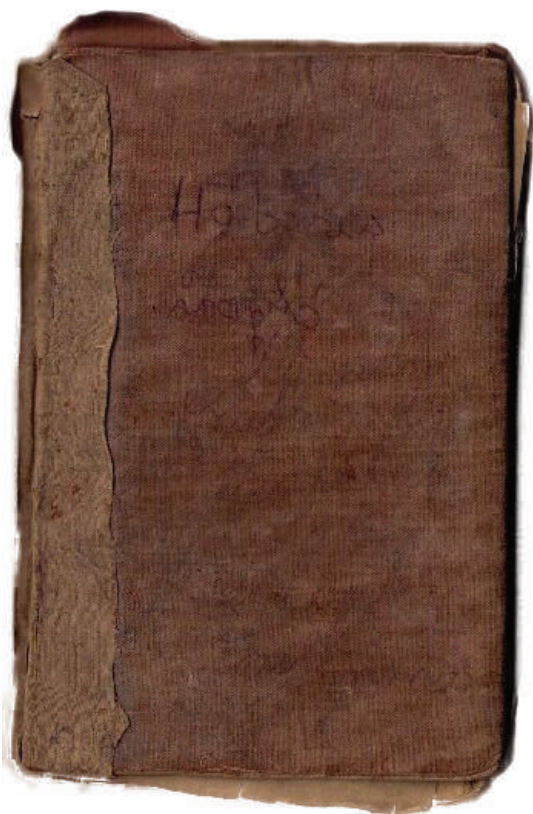
Kelt New York 1915. március hó 2-án én

Kötve Veg István Utaga Terenz	Kovács József. 322 East 54th St. New York
-------------------------------------	---

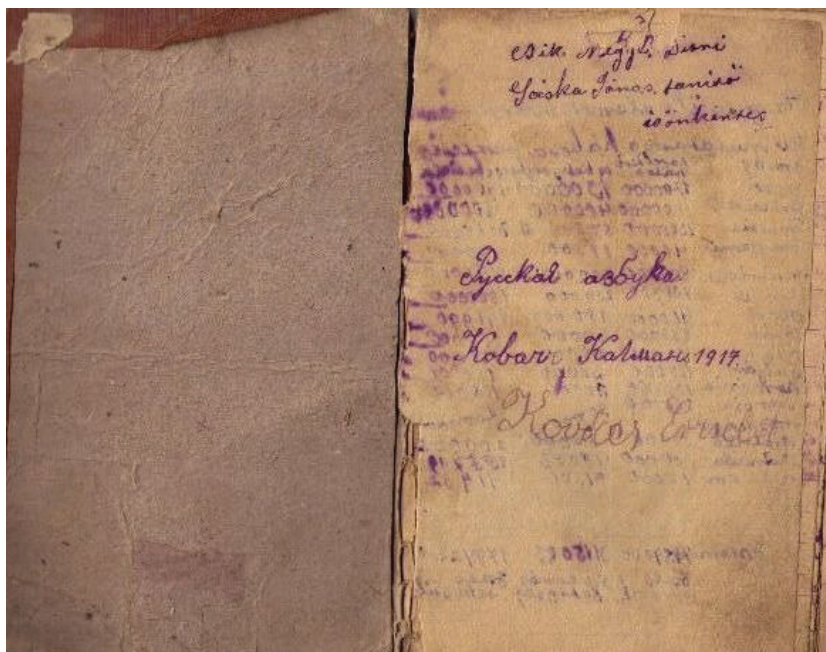
3. sz. melléklet

Bán Borbála engedélyt kap, hogy a takarékszövetkezetből pénzt vegyen fel.
 Ez a pénzügyes Kovács József tulajdona (2. és 3. melléklet)

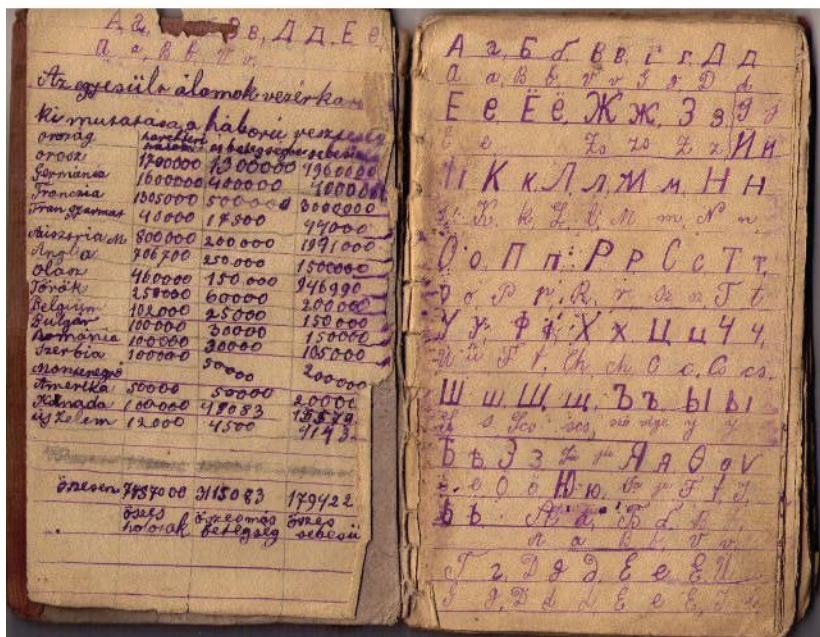

5. sz. melléklet
A Háborús napló borítója

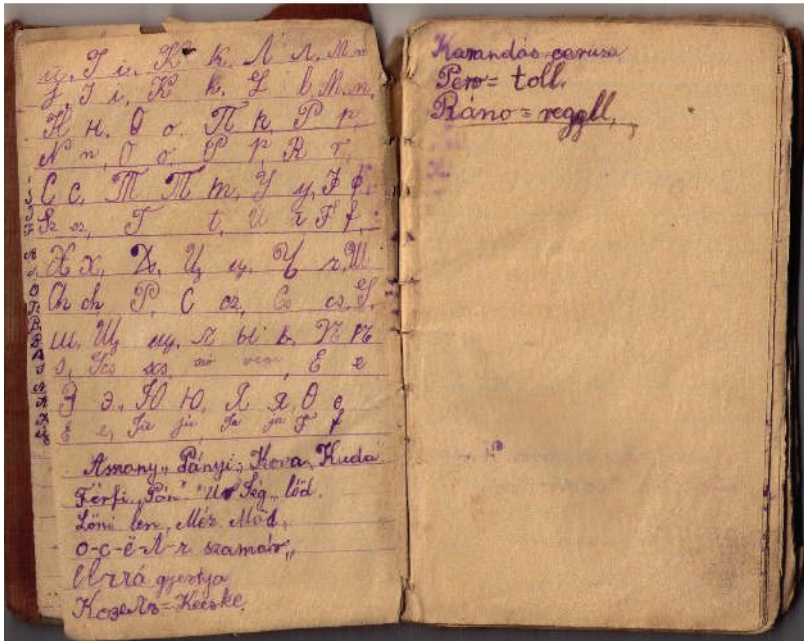

6. sz. melléklet
A napló első oldala

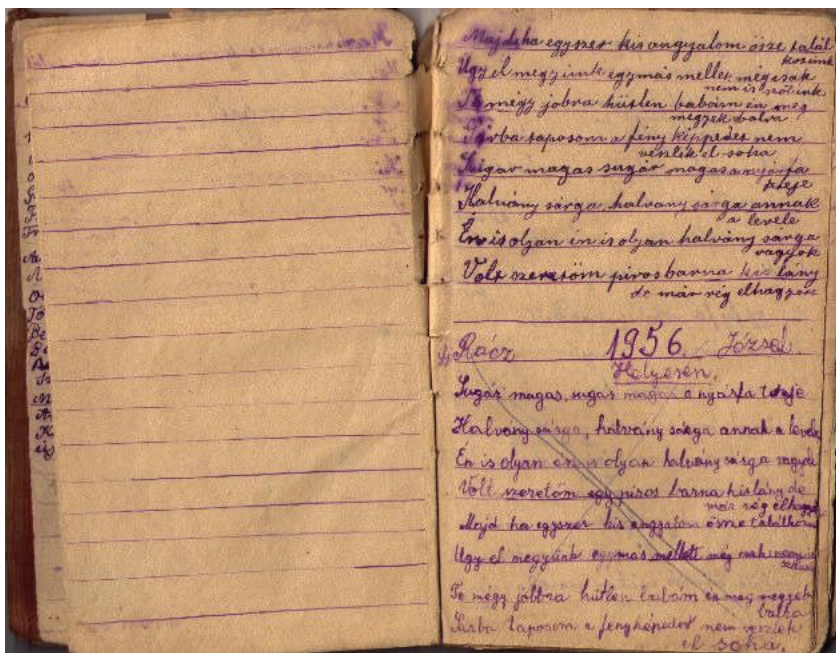

7. sz. melléklet
A kéziratos füzet 2. és 3. oldala

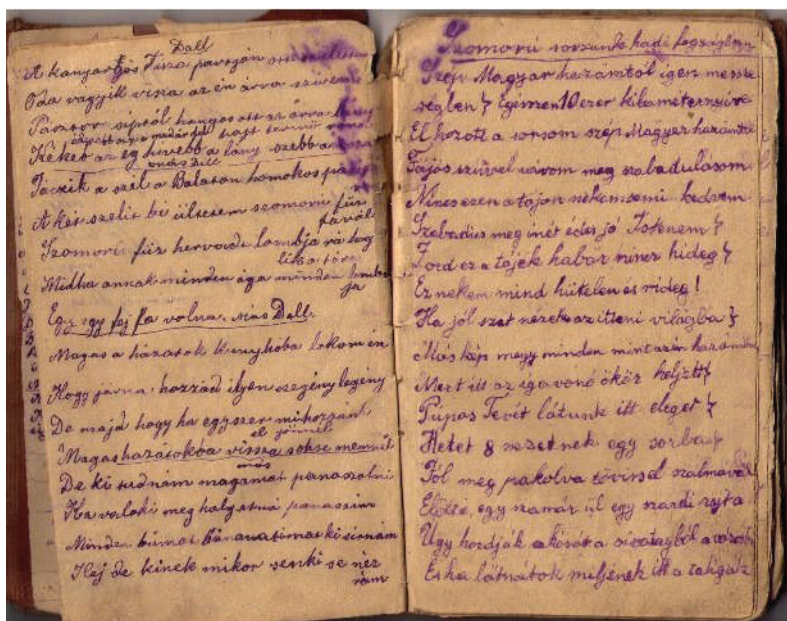

8. sz. melléklet
 A kéziratos füzet 4. és 5. oldala

9. sz. melléklet

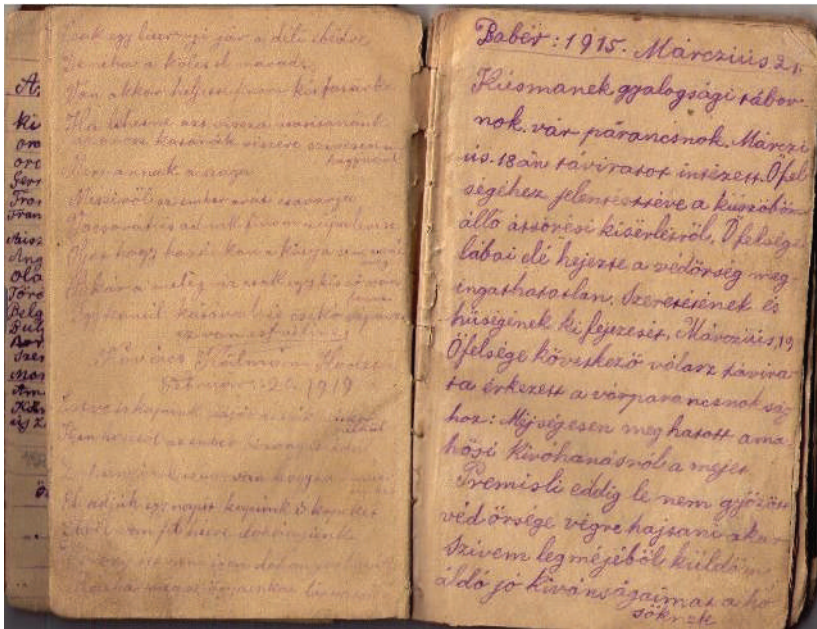
A kéziratos füzet 6. és 7. oldala

10. sz. melléklet

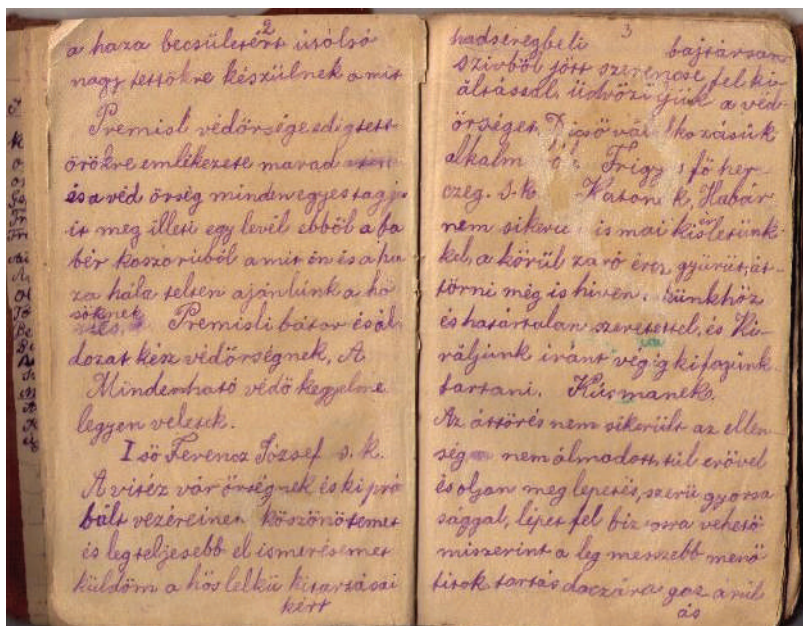
A kéziratos füzet 8. és 9. oldala. Itt olvasható *A kanyargós Tisza partján* c. műdal és a *Szomorú sorsunk hadi fogságban...* kezdetű vers

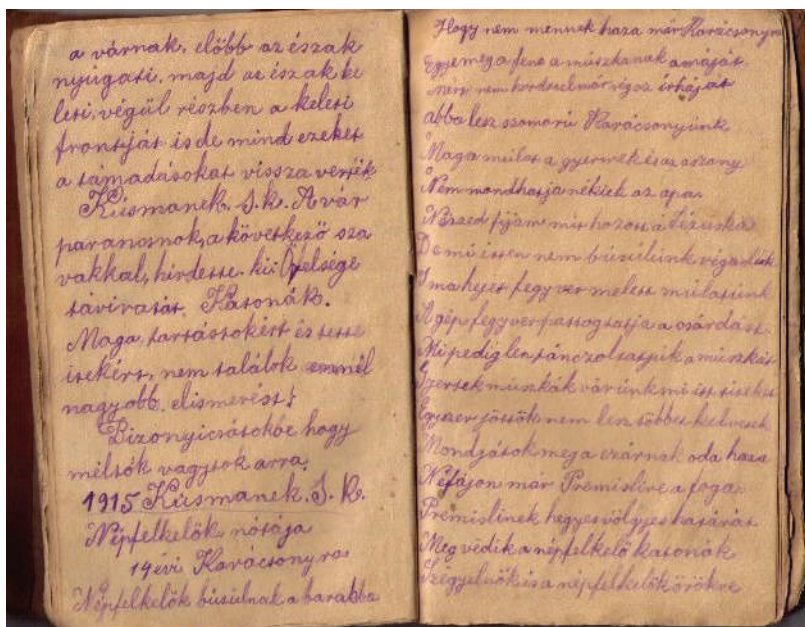
11. sz. melléklet

A 14. oldalon véget ér a vers, a 15. oldalon kezdődik a Babér: március 21. kezdetű bejegyzés

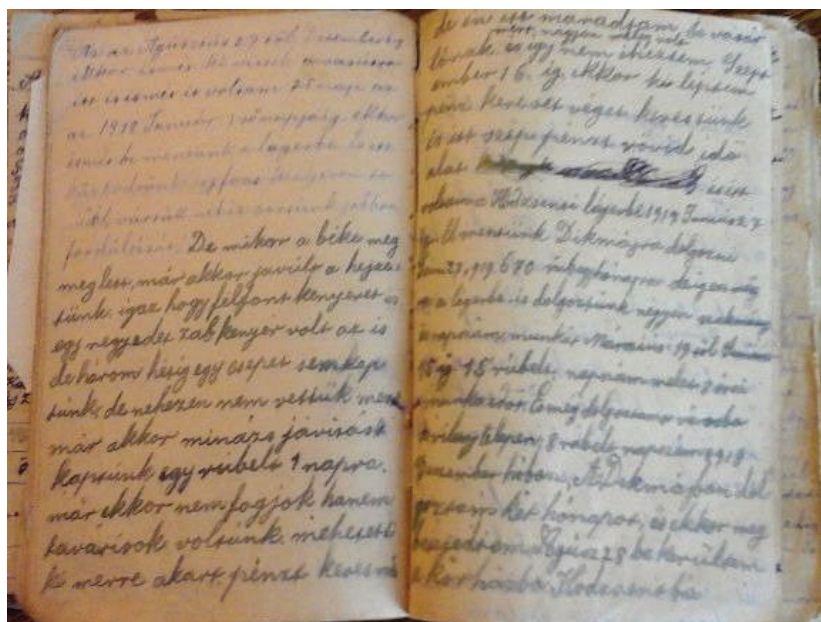
12. sz. melléklet

A 16. és 17. oldalon folytatódik a *Babér: március 21.* kezdetű bejegyzés

13. sz. melléklet

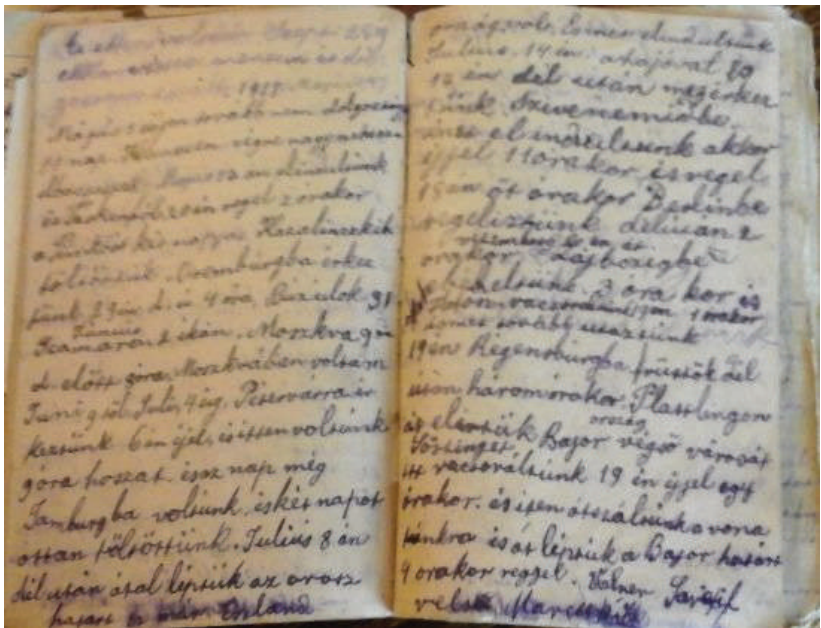
A 18. oldalon vége van a Babér: március 21. kezdetű bejegyzésnek. A 19. oldalon egy vers olvasható, hiányzik az eleje

14. sz. melléklet

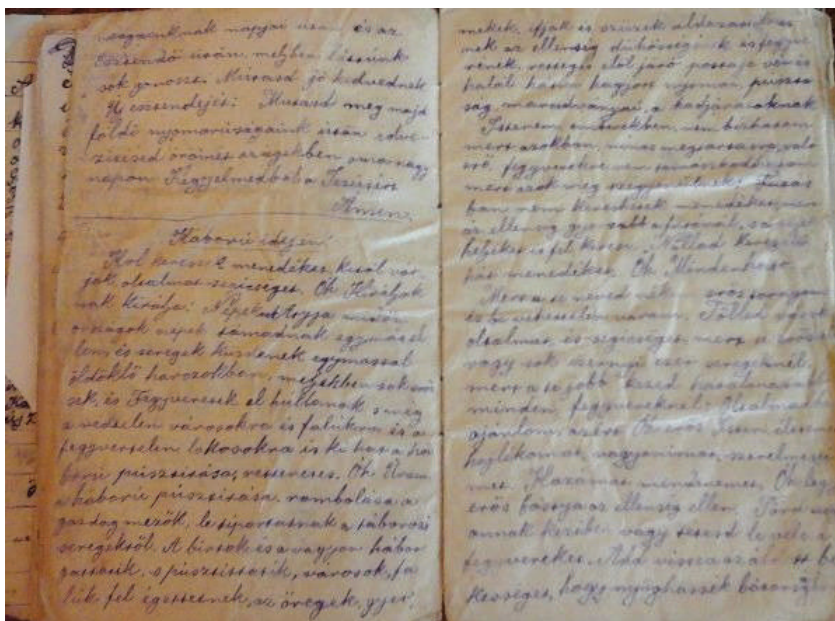
Ezen az oldalon a hadifogság végéről olvashatunk

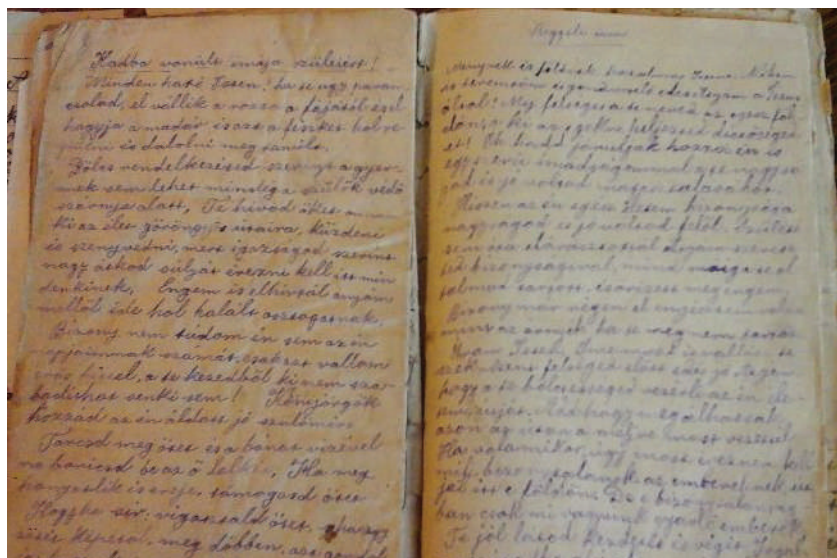
15. sz. melléklet
Folytatódik a hazaút

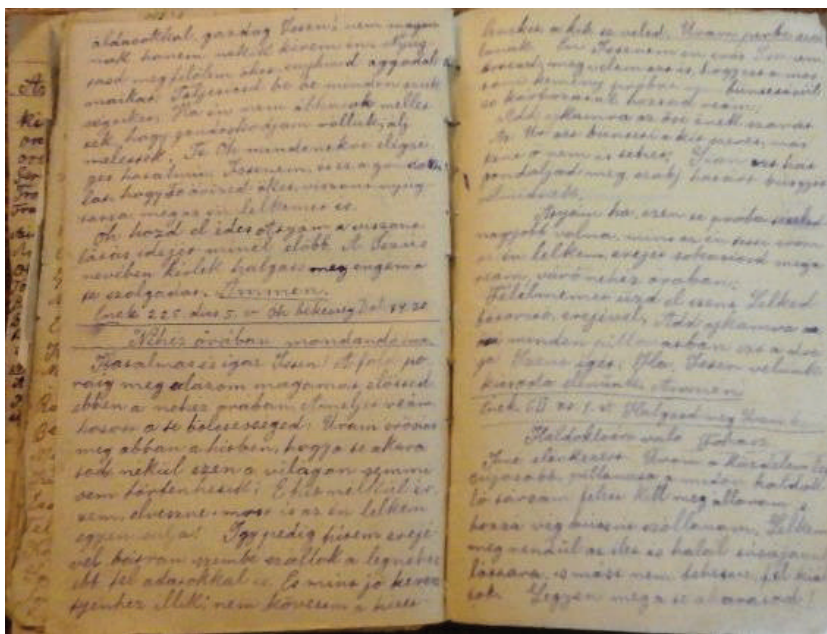
17. sz. melléklet

A Háború idején kezdetű ima olvasható itt

18. sz. melléklet

A *Hadda vonult imája* szüleiért kezdetű imádság olvasható ezen az oldalon

19. sz. melléklet

A *Nebéz órában* mondandó ima és a *Haldoklóért való fohász* kezdetű imádság olvasható itt

20. sz. melléklet

A csoportképen látható személyek: a háttérben áll ifj. Kovács Kálmán és testvére, Kovács Erzsébet. A széken ül Antal Ilona a gyermekével, aki a Kovács Kálmán nevet kapta. Középen Varga Ida, mellette id. Kovács Kálmán foglal helyet

AZ ÍRÁSOK EREDETI MEGJELENÉSI HELYE:

1. *Bús düledékeken.* – Együtt, 2016/5. – 98-101. old.
2. *Közös múlt, fehér folt.* – Együtt, 2012/1. 82-86. old.
3. *Összecsapás és egyesítés.* – ÚjNautilus, 2016. 12. 11. [elektronikus hozzáférés] // <http://ujnautilus.info/osszecsapas-es-egyesites> [a letöltés dátuma: 2018. 01. 20.]
4. *Fájó valóság Bartha Gusztáv kisregényében.* – Együtt, 2012/6., 73-75. old. [elektronikus hozzáférés] // http://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/egyutt_2012_6.pdf [a letöltés dátuma: 2018. 01. 20.]
5. *Az 1914-15. tanév Ungváron.* (Eredeti cím: *Ungvár az 1914-15. évi tanévben*). ÚjNautilus, 2016. 03. 16. [elektronikus hozzáférés] // – <http://ujnautilus.info/ungvar-az-1914-15-evi-tanevben> [a letöltés dátuma: 2020. 04. 14.]
6. *Párhuzamos másolatok. A Total Recall és az Emlékmás.* – KULTer.hu, 2012. 09. 02. [elektronikus hozzáférés] // <http://kulter.hu/2012/09/parhuzamos-masolatok/>. [a letöltés dátuma: 2020. 04. 17.]
7. *Felemelkedés a kútból.* – KULTer.hu, 2012. 08.14. [elektronikus hozzáférés] // <http://kulter.hu/2012/08/felemelkedes-a-kutbol/> [a letöltés dátuma: 2020. 04. 17.]
8. *Egyedül hideg van.* – Kovács Eleonóra blogja, 2013. 05. 20. [elektronikus hozzáférés] // <http://kovacseleonora.blogspot.com/2013/05/egyedul-hideg-van-avagy-az-eszkimo.html> [a letöltés dátuma: 2020. 04.18.]
9. *(Rém)álmaidban a valóság.* – Kovács Eleonóra blogja, 2014. 10. 27. [elektronikus hozzáférés] // <http://kovacseleonora.blogspot.com/search?q=fau+labirintusa> [a letöltés dátuma: 2020. 04.18.]

10. *Megmértetések fogságában.* – Dunst.sk, 2018. 05. 09. [elektronikus hozzáférés] // <https://dunzt.sk/2018/05/09/megmerettetesek-fogsagaban/> [a letöltés dátuma: 2020.04. 18.]
11. *Műhelymunka 2014. június 7-én.* – kvit.hu, 2014. 06. 15. [elektronikus hozzáférés] // <http://kvit.hu/kovacs-vilmos-irodalmi-tarsasag-muhelymunka/> a letöltés dátuma: 2020. 04. 27.]
12. *Az első műhelymunka 2015-ben.* – kvit.hu, 2015.01.20. [elektronikus hozzáférés] // <http://kvit.hu/az-ev-első-muhelymunkaja/> [a letöltés dátuma: 2020. 04. 28.]
13. *Versposztolás, kiállítás, felolvasás.* – kvit.hu, 2015. 04. 14. [elektronikus hozzáférés] // <http://kvit.hu/versposztolas-kiallitas-felolvasas/> [a letöltés dátuma: 2020. 04. 28.]
14. *Figyelni mindenre 10:00 és 19:30 között.* – kvit.hu. [elektronikus hozzáférés] // [a letöltés dátuma: 2020. 05. 01.]
15. *Beteljesedett.* – kvit.hu, 2016. 02. 28. [elektronikus hozzáférés] // <http://kvit.hu/beteljesedett/> [a letöltés dátuma: 2020. 04. 28.]
16. *Talány.* – kvit.hu, 2017. 05. 28. [elektronikus hozzáférés] // <http://kvit.hu/talany/> [a letöltés dátuma: 2018. 01. 20.]
17. *Elillanó idegenség-érzet.* – SZIFONline, [elektronikus hozzáférés] // http://www.szifonline.hu/?cikk_ID=701. [a letöltés dátuma: 2018. január 20.]
18. *Észlelés.* – kvit.hu. 2017. augusztus 22. [elektronikus hozzáférés] // <http://kvit.hu/eszleles/> [a letöltés dátuma: 2018. 01. 20.]
19. *Átültetés/e/k.* – SZIFONline, 2017. 05. 28. [elektronikus hozzáférés] // http://www.szifonline.hu/?cikk_ID=734 [a letöltés dátuma: 2018. 01. 20.]
20. *A III-IV. Részek és párbeszédekről.* – SZIFONline, 2017. 10. 31. [elektronikus hozzáférés] // http://www.szifonline.hu/helyszinelo/1557-A_harmadik_s_negyedik_R_szek_s_p_rbesz_dekr_1 [a letöltés dátuma: 2018. 01. 20.]
21. *Hangulatjelentés.* – kvit.hu, 2018. 04. 14. [elektronikus hozzáférés] // <http://kvit.hu/hangulatjelentes/> [a letöltés dátuma: 2020. április 29.]

22. *Olvasonapló A számozottakról.* – kvit.hu, 2018. 07. 31. [elektronikus hozzáférés] // <http://kvit.hu/olvasonaplo-a-szamoszottak/> [a letöltés dátuma: 2020. 04. 29.]
23. *Álomnap.* – Litera, 2019. 04. 06. [elektronikus hozzáférés] // <https://litera.hu/irodalom/netnaplo/alomnap.html> [a letöltés dátuma: 2020. 04. 29.]
24. *Versajánló.* – kvit.hu, 2019. 05. 19. [elektronikus hozzáférés] // <http://kvit.hu/teoria-februartol-majusig/> [a letöltés dátuma: 2020. 04. 29.]
25. *Egy felújítás eredménye.* – kvit.hu, 2019. 10. 31. [elektronikus hozzáférés] // <http://kvit.hu/banfalvi-annamaria-masodik-nap-egy-felujitas-eredmenye/> [a letöltés dátuma: 2020. 05.13.]

TARTALOM

Előszó	5
I. MÚLT	7
Bús düledékeken.....	9
Közös múlt, fehér folt.....	13
Összecsapás és egyesítés	18
Fájó valóság Bartha Gusztáv kisregényében	21
II. EMLÉKEZET	25
Adatok, cselekedetek és következmények	27
Adalékok az első világháborús <i>Tábori Újság</i> történetéhez	35
Egy kéziratos füzet tartalma.....	44
Kovács Kálmán: <i>Háborús napló</i>	53
Az 1914-15. tanév Ungváron	67
III. KÉPZELET	75
Párhuzamos másolatok. A <i>Total Recall</i> és az <i>Emlékmás</i>	77
Felemelkedés a kútból	80
Egyedül hideg van.....	83
(Rém)álmaidban a valóság	86
Mégmérettetések fogságában.....	89
IV. KÉPZELET UTÁN ÁLOMNAP	95
Műhelymunka 2014. június 7-én.....	97
Az első műhelymunka 2015-ben	99
Versposztolás, kiállítás, felolvasás	101
Figyeln mindenre	103
10:00 és 19:30 között.....	103
Beteljesedett	105
Talány.....	107

Elillanó idegenség-érzet	111
Észlelés.....	115
Át/ültet/és/e/k.....	118
A III–IV. Részek és párbeszédekről.....	121
Hangulatjelentés	124
Olvasónapló <i>A számozottakról</i>	127
Álomnap.....	130
Versajánló.....	133
Egy felújítás eredménye.....	136
Melléklet.....	139
Az írások eredeti megjelenési helye.....	159